

JURIDISKA FAKULTETEN
vid Lunds universitet

Caroline Brännström

Utredning i barnets bästa?
En rättssäkerhetsstudie av utredningar
av familjehem

Examensarbete
30 högskolepoäng

Titti Mattsson

Familjerätt

Termin 9

Innehåll

SUMMARY	1
SAMMANFATTNING	3
FÖRORD	5
FÖRKORTNINGAR	6
1 INLEDNING	7
1.1 Bakgrund	7
1.2 Syfte och frågeställningar	8
1.3 Metod och material	9
1.4 Avgränsningar och disposition	10
1.5 Begreppsförklaringar	12
1.5.1 Väsentliga begrepp för studien	12
1.5.1.1 Barnperspektivet	12
1.5.1.2 Rättssäkerhetsbegreppet	13
2 HISTORISK TILLBAKABLICK	15
2.1 Kort om tidig barnavårdslagstiftning	15
2.2 Kort om utvecklingen fram till dagens lagstiftning	15
2.3 Socialtjänstlagen idag	18
2.3.1 Socialtjänstlagen som ramlag	18
2.3.2 Socialtjänstlagens principer	19
2.3.3 Utvecklingen mot en ny reglering - LBU	20
2.3.3.1 En mer rättssäker lag	24
3 UTREDNING OM PLACERING I FAMILJEHEM	25
3.1 Definitionen av ett familjehem	25
3.2 Den materiella regleringen vid en placering	25
3.3 Frivillig placering med stöd av SoL	26
3.4 Tvångsvård med stöd av LVU	27

3.4.1	Miljöfallen i LVU	28
3.4.2	Beteendefallen i LVU	29
4	TVÅ SEPARATA UTREDNINGAR	31
4.1	Barnvårdsutredningen – utredningen om barnets situation	31
4.1.1	Processen som föranleder en utredning om omhändertagande	31
4.1.2	Barnvårdsutredningens innehåll	32
4.1.2.1	Syftet	32
4.1.2.2	Vårdplanen	33
4.1.2.3	Utredning om placeringen	34
4.1.2.4	Det rättsliga beslutet om vård och verkställigheten av beslutet	35
4.2	Utredning av familjehem	36
4.2.1	Inledning av utredningen – socialnämndens ansvar och kommunens behov	36
4.2.2	Syftet med utredningen	37
4.2.3	Metoder vid utredning av familjehem	37
4.2.3.1	Kort om PRIDE och Kälvestensmetoden	38
4.2.3.1.1	Kälvestensmetoden	38
4.2.3.1.2	PRIDE-metoden	39
4.2.3.2	Ett modernare synsätt vid handläggning och utredning, BBIC – barns behov i centrum	39
4.2.3.3	Utvecklingen och användningen av metoder inom socialtjänstens område	40
4.2.3.4	Problematiken med att inte ha en enhetlig metod för utredning	41
4.2.4	Utredningsområdena och dess omfattning	41
4.2.4.1	Vikten av en utredning – kritik från JO	43
4.2.5	Sammanfattande om utredning av familjehem	44
5	UTREDNING AV HEM VID INTERNATIONELL ADOPTION – EN JÄMFÖRELSE	46
5.1	Den rättsliga processen vid adoption och socialtjänstens ansvar	46
5.1.1	De grundläggande materiella reglerna vid adoption	46
5.1.2	Särskilt om regleringen i SoL vid adoption	47
5.1.3	Handläggning hos socialnämnden vid adoption	48
5.2	Utredning av hem vid internationell adoption	49
5.2.1	Inledning av en utredning – det blivande adoptivhemmets initiativ	49
5.2.1.1	Utredningsplanen	49
5.2.2	Syftet med utredningen	50
5.2.3	Utredningsområdena och dess omfattning	50
5.2.3.1	Utredningsrapporten och dess innehåll	52
5.2.4	Sammanfattande om utredning av hem vid internationell adoption	53
6	BARNETS BÄSTA OCH EN KOPPLING TILL RÄTTSSÄKERHETEN KRING FRÅGOR SOM RÖR PLACERING AV BARN	54

6.1	Kort om FN:s barnkonvention	54
6.1.1	Sverige och FN:s barnkonvention	54
6.1.2	Artikel 3 om barnets bästa och dess inverkan på de nationella bestämmelserna	56
6.1.2.1	Betydelsen av artikel 3	56
6.1.2.2	Nationell inverkan av artikel 3	57
6.2	Europakonventionen och artikel 8	57
6.3	Barnets bästa i nationell lagstiftning och rättssäkerhetsbegreppet	58
6.3.1	Barnets bästa kring utredningen av familjehem	58
6.3.2	Barnets bästa kring utredningen av hem vid internationell adoption	60
6.3.3	En koppling mellan barnets bästa och rättssäkerhetsbegreppet	61
7	ANALYS	63
7.1	En historisk tillbakablick och den moderna socialtjänstlagen	63
7.1.1	Tidig barnavårdslagstiftning och dess utveckling	63
7.1.2	Socialtjänstlagen idag och ramlagskonsstruktionen	64
7.2	Rättssäkerhetsstudien	66
7.2.1	De materiella reglerna kring utredning av familjehem	66
7.2.2	Kompetensen hos beslutsfattarna vid utredning av familjehem	70
7.2.3	Sammanfattande om rättssäkerheten och tillgodoseendet av barnets bästa vid utredning av familjehem	71
7.2.4	De materiella reglerna kring utredning av hem vid internationell adoption	72
7.2.5	Kompetensen hos beslutsfattarna vid utredning av hem vid internationell adoption	74
7.2.6	Sammanfattande om rättssäkerheten och tillgodoseendet av barnets bästa vid utredning av hem vid internationell adoption	75
7.3	En jämförelse mellan rättssäkerheten och tillgodoseendet av barnets bästa i utredningarna	76
7.4	Slutsats	77
	BILAGA A – NATIONELLA BESTÄMMELSER	79
	BILAGA B – INTERNATIONELLA BESTÄMMELSER	83
	KÄLL- OCH LITTERATURFÖRTECKNING	84
	RÄTTSFALLSFÖRTECKNING	87

Summary

The investigation of the foster home – a study of the rule of law and the best interest of the child

This essay deals with the investigation of the foster home and the requirements that the Social Services Act (hereafter referred to as SoL) holds for this. The issue is dealt with in the perspective of the rule of law of the requirements in the investigation, and the best interest of the child.

The first part deals with the historical background for the modern SoL and the process that has led to this law that today reflects the regulations of investigations of the foster home. The second part deals with the legal regulations of investigations of both the situation of the child, and of the foster home. The focus in the essay lies in the investigation of the home and the requirements in the SoL, and the methods the social services uses. Thereafter a short review of the regulation of investigation of homes in case of international adoption is done, and the major parts concern the requirements that the SoL holds in that investigation. The following analysis is done with consideration of the best interest of the child and the rule of law in the requirements that the SoL holds, and a comparison between the requirements in both investigations is completed.

Good foster care is one of the social services most important issues. A decision about placing a child in foster home is a very major intrusion in the child's life. Society takes the responsibility of the child's welfare, and it is the foster home that practices this care. However, the requirement of the investigations of the foster homes differentiates in the counties, and there is no resemblance of the methods that social services are using in different parts of the country. The social service has in case of an international adoption some specific circumstances that they have to address to in the investigation of the home, according to the SoL. The situation between foster care and international adoption differentiates in certain considerations. But there is also some similarities to the situations and therefore a comparison can be done.

In the analysis a comparison between both investigations is done, with focus on both the best interest of the child, and the rule of law in the requirements that the investigation holds in both cases. A clarification of the rule of law and the best interest of the child in the investigation of the foster home are

also done. Furthermore establishes that the legislation of this area today gives a very wide frame in the interpretation of the law. A more detailed regulation would probably be very difficult, as the situation for the individual child differentiates from case to case. However, a review of the legislation regarding the investigation needs to be considered, which currently took place in the Official Reports of the Swedish Government, SOU 2009:68, and the question is a very current one today.

Sammanfattning

Detta arbete behandlar medgivandeutredningen (senare benämnd utredningen) av familjehem ur ett rättssäkerhetsperspektiv. Utredningar av familjehem görs utifrån bestämmelser i Socialtjänstlagen (SoL) och det är denna lag som utgör grunden för utredningarna. I arbetet görs därför först en beskrivning och kort genomgång av vad som historiskt föregått den lagstiftning som resulterat i SoL och den ramlagkonstruktion som idag präglar svensk rätt inom området. Därefter kommer en kort genomgång av de lagar som beslut om placering i familjehem vilar på, SoL och lagen om vård av unga (LVU), samt definitionen av vad ett familjehem är. Detta för att senare behandla de två utredningarna som görs. Tonvikten ligger här på utredningen av familjehemmet, och en genomgång av utredningen som sådan samt vilka metoder som används vid denna. Bestämmelserna som rör internationell adoption behandlas därefter, framför allt med fokus på utredningen av hemmet, och då i synnerhet utredningsområdena. En genomgång av begreppet barnets bästa görs i arbetet, samt en genomgång av begreppet rättssäkerhet. Detta för att senare i analysen utreda frågan utefter dessa två begrepp. I analysen jämförs senare utredningen av familjehem med utredningen av hem vid internationell adoption, och begreppet barnets bästa och rättssäkerheten i utredningarna utgör här ramen för den analysen.

Utredning av familjehem tillhör en av socialtjänstens viktigaste uppgifter. Ett beslut om placering utgör ofta en stor förändring av det enskilda barnets liv, och samhället tar i samma stund som placeringen verkställs på sig ansvaret för att barnet får växa upp under goda och trygga förhållanden. Familjehemmet är det som rent praktiskt sörjer för barnets omvårdnad under placeringstiden. En enhetlig metod eller krav på utredningen av familjehem existerar dock inte, och resultatet blir att utredningarna av familjehemmen ser olika ut i landets kommuner. Vilka områden som skall utredas i fall vid internationell adoption finns uppställt i lag, och är vidare utvecklat i både rättsligt material samt i material som socialtjänsten arbetar efter. Även om situationen mellan utredningen av familjehem och utredningen av hem vid internationell adoption skiljer sig åt på vissa punkter, finns det även vissa väsentliga likheter. Därför kan även en jämförelse dem emellan göras.

En jämförelse av utredningarna i de båda fallen samt regleringarna kring dessa görs i analysen. Fokus ligger här vid rättssäkerheten och tillgodoseendet av barnets bästa i frågan, för att kunna belysa bristerna vid utredningarna av familjehem. I analysen konstateras bland annat att lagstiftningen idag ger vida ramar för kommunerna och socialtjänstens

arbete. En mer detaljerad lagstiftning kring frågan är svår att genomföra då den enskildes situation kan skilja sig åt markant från fall till fall. Dock behöver lagen och dess krav i utredningsfrågan ses över vilket också är något som tagits upp i en statlig utredning (SOU 2009:68), och frågan är idag högst aktuell.

Förord

”Ingen kan se vad jag tänker, ingen kan se min inre själ.

Jag vill inte att någon ska säga att jag är ful.

Jag vill att alla ska tro mig.

Det är bra om jag får välja var jag vill bo.

Mitt bästa är om jag mår bra och får leva i trygghet”

Malin 11 år

Aldrig kunde jag tro att följande arbete skulle bli så utvecklande och givande som det i slutändan blev. Jag vet inte hur många gånger uppgiften känts omöjlig och enorm till sin omfattning, men samtidigt så spännande och inspirerande. Jag har i mitt arbete fått stort stöd av familj och vänner och alla ska ha ett stort tack! Först och främst vill jag tacka mina underbara föräldrar för allt stöd. Det är få förunnat att ha föräldrar som hela tiden uppmuntrar och stöttar och bara vill ens bästa. Ett stort tack till er! Dessutom vill jag passa på att tacka min farfar för den inspirationskälla han är och alla hans kloka ord.

Till alla mina vänner som någon gång kommit med uppmuntrande ord och stöttat vill jag också rikta ett stort tack! Även ett stort tack till mina korrekturläsare som hjälpt mig forma arbetet och kommit med betydande synpunkter!

Ett stort och varmt tack vill jag också rikta till min handledare, Titti Mattsson. Jag kan inte nog framhålla vad all handledning och alla uppmuntrande ord på vägen betytt för detta arbete. Utan all hjälp och vägledning hade arbetet inte blivit så utvecklande och givande som det faktiskt blev, och vägen dit hade med stor säkerhet känts mycket mer svårframkomlig. Ditt stöd och din entusiasm inför arbetet har betytt så oerhört mycket!

Helsingborg, september 2010

Caroline Brännström

Förkortningar

Barnkonventionen	FN:s konvention om barnets rättigheter
BBIC	Barns Behov i Centrum
Europakonventionen	Europeiska konventionen angående skydd för de mänskliga rättigheterna och de grundläggande friheterna
FB	Föräldrabalk (1949:381)
JO	Justitieombudsmannen
LBU	Lag (...) om stöd och skydd för barn och unga
LUL	Lag (1964:167) med särskilda bestämmelser om unga lagöverträdare
LVM	Lag (1988:870) om vård av missbrukare i vissa fall
LVU	Lag (1990:52) med särskilda bestämmelser om vård av unga
PRIDE	Parent Resources for Information, Development and Education
Prop.	Regeringens proposition
SOF	Socialförordningen
SoL	Socialtjänstlag (2001:453)
SOSFS	Socialstyrelsens föfattningssamling
SOU	Statens Offentliga Utredningar

1 Inledning

1.1 Bakgrund

Utredningen av potentiella familjehem tillhör en av de viktigaste delarna i socialtjänstens arbete med att få till stånd en familjehemsvård av hög kvalitet. Det saknas dock i stor utsträckning kunskaper om vilka egenskaper socialtjänsten bör leta efter i en utredning av familjehem, det vill säga kunskaper om vilka egenskaper hos en familj som ger bra familjehem för olika typer av barn.¹ Frågan är i allra högsta grad aktuell idag då en utredning om en ny lag inom området kommit, SOU 2009:68. Situationen vid en utredning av ett familjehem kan på många sätt jämföras med en utredning av hem vid internationell adoption, varför även en jämförelse mellan dessa utredningar och rättssäkerheten vid dessa kan göras. Det är detta i sin helhet som arbetet vidare kommer att behandla.

Det framgår inte av lagen vad en utredning av familjehem skall innehålla, till skillnad från den preciserade bestämmelsen om utredning av ett blivande hem vid adoption som idag regleras i SoL 6 kap 12 §. I allmänhet omfattar den utredningen samtal med familjehemmet, kontroll i social-, brotts-, och misstankeregister samt inhämtande av referenser och läkarutlåtanden. Utredningar av familjehem har vid olika granskningar och tillsynsuppdrag kritiserats för att ha varierande kvalitet. En undersökning av riksdagens revisorer visade till exempel att de krav som ställs på familjehem skiljer sig åt mellan olika kommuner vilket bland annat skulle kunna innebära att en familj som inte godkänts i en kommun kan bli godkända i en annan.²

I utredningen av hem vid adoption får enligt SoL 6 kap 6 § ett barn inte utan socialnämndens medgivande eller beslut om vård tas emot för stadigvarande vård eller fostran i ett enskilt hem som inte tillhör någon av föräldrarna eller någon annan som har vårdnaden om honom eller henne. När det gäller internationella adoptioner får ett barn med hemvist utomlands inte utan socialnämndens medgivande tas emot i syfte att adopteras av någon som inte är barnets förälder eller har vårdnaden om barnet. Dock är en sådan utredning är långt mer ingående och reglerad jämfört med utredning av familjehem.³

---

¹ Riksdagens revisorer 2001/02:16, s. 59

² SOU 2009:68, s. 406

³ SOU 2009:61, s. 79

Vid jämförelsen mellan de två utredningarna kommer främst rättssäkerheten och tillgodoseendet av barnets bästa i detta att studeras. Vid alla fall som rör beslut om barn skall hänsyn till barnets bästa tas, och då även i utredningen både av familjehem och av hem vid internationell adoption. Grunden för detta kan härledas till barnkonventionen och då särskilt artikel 3 som rör barnets bästa. I konventionens inledning erinras bland annat om att barn har rätt till särskild omvårdnad och hjälp. Det framhålls att barnet, för att kunna uppnå en fullständig och harmonisk utveckling av sin personlighet, bör växa upp i en familjemiljö och en omgivning av lycka, kärlek och förståelse. Vidare erinras om bestämmelserna i deklarationen om sociala och rättsliga principer rörande skydd av och omsorg om barn, särskilt med hänsyn till nationell och internationell placering i fosterhem och adoption.⁴ Här kan en koppling till rättssäkerheten vid beslut göras då det är ett grundläggande krav vid myndighetskontakt. Medan vuxna regelmässigt har full handlingsförmåga och därmed själva har möjlighet att tillgodose sina intressen är det annorlunda för barn. Dessa har begränsad förmåga att tillvarata sina behov och intressen i handläggning av ärenden och de behöver därför ett särskilt anpassat processuellt skyddsnät för att ha ett fullgott rättsskydd.⁵

Det är svårt att inte se den problematik som idag finns i regleringen kring utredningen av familjehem. Det som har intresserat och resulterat i följande arbete är den rättsosäkerhet som finns för barnet vid dessa utredningar. Man kan självklart ställa sig frågan om det verkligen behövs en harmonisering av kraven på utredningarna i kommunerna, men man kan konstatera att lagen uppställer vissa krav på en kvalitativ utredning då barnets bästa skall tillgodoses, vilket man mycket väl kan ifrågasätta om det kravet uppfylls med den regleringen som finns idag. Frågan är aktuell då den tas upp i den utredningen om den nya lagen, LBU, men om det kommer resultera i en i en faktisk förändring i praktiken inom detta område återstår att se. I vilket fall finns det all anledning att närmare behandla frågan och studera rättssäkerheten kring dessa utredningar för att visa på behovet av en förändring.

1.2 Syfte och frågeställningar

Barn tillhör en grupp som samhället valt att, som med så många andra utsatta grupper, skydda genom lagregleringar. Ändå finns det områden där utvecklingen kan anses eftersatt och där regleringen inte är tydlig och kan komma att behöva ses över. Syftet med arbetet är att se på rättssäkerheten för

---

⁴ SOU 2009:61, s. 69

⁵ Mattsson Titti, *Barnet som subjekt och aktör – en rättslig studie av barn i familjehem*, 2006, s. 71

att tillgodose barnets bästa kring utredningar av familjehem, och SOU 2009:68 visar på bristen av regleringar inom detta område. För att få en förståelse av de bestämmelserna som idag används kommer även en historisk del att beröras i arbetet.

Frågeställningarna kommer således att vara:

1. Hur har utvecklingen historiskt sett ut kring de bestämmelserna som idag reglerar utredningar av familjehem?
2. Hur tillgodoses barnets bästa kring medgivandebestämmelsen i SoL vid utredningen av ett familjehem?
3. Skiljer sig rättssäkerheten kring denna process från rättsäkerheten att tillgodose barnets bästa vid utredningar av hem vid internationell adoption?

1.3 Metod och material

Syftet med föreliggande arbete är att synliggöra den problematik som finns i utredning av familjehem och klargöra hur rättssäkerheten kring denna utredning och barnets bästa tillgodoses. Arbetet bygger på en studie av gällande rätt och dess utformning. Den metod som används i denna del brukar benämnas som en klassisk rättsdogmatisk metod då jag med hjälp av traditionella och vedertagna rättskällor redogör och försöker fastställa gällande rätt inom området. Studier har i denna del gjorts av material som lagtext, förarbeten och doktrin. Som komplement till detta har även material från socialstyrelsen använts i studien, då SoL är en lag som ger stor frihet åt socialtjänsten att själva utveckla interna regler och arbetssätt. I inledningen av arbetet används en historisk metod för att beskriva utvecklingen som lett fram till gällande rätt inom området idag. I slutet av arbetet används även en kritisk rättsdogmatisk metod där jag för in egna tankar och slutsatser kring mitt material, och analyserar de frågeställningar jag ämnat besvara.

Arbetet vilar till största del på material från lag, förarbeten och doktrin. Förarbeten är länge använt och vedertaget material som inom juridiken ges stor tillförlitlighet varför jag också anser att det utgör en bra grund till information. Jag har i mitt arbete i valet av doktrin använt mig av böcker och annan litteratur som tar upp ämnet och behandlar det på en djupare nivå. Detta för att tillförlitligheten i det materialet är större än i doktrin som inte behandlar det juridiska i helhet, utan där det endast berörs om en mindre del och det då kan innebära att viktiga juridiska delar inte behandlas. Jag har även jämfört olika doktrin för att se att där finns likvärdig information för att därefter avgöra om den är relevant och riktigt.

Avseende materialet från socialstyrelsen är deras interna regler inte att anse som lag eller på annat sätt rättsliga bestämmelser. Dock är det dessa regler som internt följs, och då SoL endast ger socialtjänsten ramarna för arbetet är dessa regler ändå av stor betydelse då det är de som används och efterlevs i praktiken. Jag har också använt mig av handböcker och skrivelser från socialstyrelsen med anledning av att den juridiska doktrinen i ämnet är långt ifrån heltäckande. Detta material har endast använts då det saknats juridiskt material eller då det material jag funnit inte helt täckt det område jag studerat. Jag har i hela mitt arbete haft ett kritiskt förhållningssätt till mitt material och jag har, i de fall jag kunnat, kontrollerat materialet i flera källor för att styrka det som tagits upp.

Då arbetet till största del rör utredningen av familjehem är material hämtat från rättsfall begränsat i och med att dessa beslut från socialtjänsten inte är överklagbara. Istället har visst material från JO tagits upp och studerats, men även här har utbudet varit begränsat.

1.4 Avgränsningar och disposition

Dispositionen ser ut som följande. Första delen av arbetet behandlar den historiska utveckling som skett fram till den reglering som idag rör utredning av familjehem. Därefter görs en genomgång av SoL som ramlag och innebörden av detta i kapitel två. För att tydliggöra situationen vid en placering görs därefter en genomgång av de materiella reglerna kring utredningen om en placering i familjehem i kapitel tre. De två separata utredningarna, barnavårdsutredningen och utredningen av familjehemmet, görs sedan i kapitel fyra. Tonvikten ligger här på utredningen av familjehemmet och dess innehåll. I kapitel fem görs först en kort genomgång av de materiella reglerna vid adoption för att sedan djupare behandla utredningen av hem vid internationell adoption. Detta för att senare kunna jämföra rättssäkerheten mellan de två utredningarna. Kapitel sex behandlar sedan begreppet barnets bästa, där en kort historisk genomgång av begreppet görs, och efter det behandlas begreppets betydelse för regleringen kring utredningen av familjehem idag. I kapitel sju analyseras sedan det material som redogjorts för och i den analysen utgör rättssäkerhetsbegreppet och begreppet barnets bästa ramen för analysen.

Jag har valt att behandla utredningar av familjehem. Då detta ämne angränsar andra rättsområden är det omöjligt att skriva ett arbete utan att även ta upp vissa andra områden för att få en förståelse av ämnen som behandlas. En avvägning har genomgående i arbetet gjorts av vad som är relevant för förståelsen av situationen kring utredningen av hemmet och vad som är intressant för behandlingen av utredningen. Vid utredningen av

familjehem har jag valt att begränsa mig så tillvida att jag endast berör de fall då socialtjänsten utreder ett nytt potentiellt familjehem. Likaså har jag valt att inte beröra utredningen av familjehem där någon i det potentiella familjehemmet är anhörig till det aktuella barnet. Detta för att utredningen kan, även om så inte är tanken, skilja sig åt i dessa fall vilket tagits upp i viss doktrin jag studerat. Det blir även svårt att jämföra denna med utredningen av hem vid internationell adoption då de situationerna skiljer sig markant åt i viktiga delar så som att det för barnet inte är ett helt främmande hem som utreds.

I arbetet har vissa metoder för utredning tagits upp och jag har här valt att begränsa mig till att endast beröra de metoderna som är väl kända och omskrivna. Att det inte finns en enhetlig metod är en stor del av problematiken och det arbetet berör, därför har det inte heller funnits någon anledning att närmare gå in på de olika metoderna som används i landets kommuner och närmare studera dem och deras utformning.

Vid utredningar av hem vid adoption har jag valt att begränsa mig till de fall då en utredning görs av hem vid internationell adoption. Utredningar görs både vid nationella och internationella adoptioner. Vid nationella adoptioner handlar det oftast om adoption av make eller makas biologiska barn och en utredning görs i det hem barnet oftast har eller delvis har sitt boende. Vid en internationell adoption görs en utredning av ett, för det okända barnet, helt främmande hem. Eftersom den situationen är likvärdig till den som rör utredningar av familjehem har jag valt att begränsa mig till att endast ta upp utredningen av hem vid internationella adoptioner eftersom en jämförelse dessa emellan skall göras.

I fråga om barnets bästa har bestämmelsen i Barnkonvention och Europakonventionen tagits upp. Barnets bästa återfinns i en mängd internationella och nationella bestämmelser, men kan härledas tillbaka till FN:s Barnkonvention. Arbetet rör utredningen av familjehem och hem vid internationell adoption har barnets bästa endast tagits upp här då det utgör grunden till synsättet vid arbetet med dessa. För att få en förståelse för vad som grundar synen på barn och deras ställning i svensk rätt har en kort redogörelse för Barnkonventionen och Europakonventionen gjorts, men då arbetet inte rör begreppet barnets bästa som sådant har inte heller en närmare historisk genomgång av begreppet gjorts. Istället fokuseras mer på vad begreppet idag betyder för den reglering som finns. Barnets bästa utgör här en del av ramen av analysen och studien av själva utredningen av familjehemmet.

Likaså tas rättssäkerhetsbegreppet upp i inledningen för att senare användas vid analysen och diskussionen kring utredningen och regleringen kring denna. Begreppet är vida och ger utrymme för en omfattande behandling, men jag har valt att begränsa mig till att endast beröra vissa delar i hur begreppet kan användas och sedan göra analysen utefter denna definition.

1.5 Begreppsförklaringar

I arbetet används uttrycket familjehem och familjehemsföräldrar. I viss använd doktrin och annat material används begrepp som fosterhem och fosterhemsföräldrar eller fosterföräldrar. Jag har dock valt att använda samma begrepp i arbetet så att läsaren inte missförstår vad som menas. Arbetet berör området medgivandeutredningar av familjehem. Med medgivandeutredningar menas i arbetet den utredning av det tilltänkta familjehemmet som skall genomföras innan en placering kan bli aktuell, senare i arbetet endast benämnd utredningen. Jag har här valt att begränsa mig till den del som rör utredningen av hemmet, och med det innefattas hur socialtjänsten utreder hemmet och vilket arbetssätt som används vid en sådan utredning.

I arbetet används både begreppet barnavården och familjehemsvården. Familjehemsvården är en del av barnavården och det senare är ett mycket mer vida än begreppet familjehemsvården. Begreppet barnavården används oftast i äldre material och när äldre bestämmelser behandlas då det inte fanns särskilt detaljerade bestämmelser i frågan och inte heller en särskild familjehemsvård. Begreppet familjehemsvården skall här ses som en del av begreppet barnavården.

1.5.1 Väsentliga begrepp för studien

1.5.1.1 Barnperspektivet

I följande arbete finns ett barnperspektiv rörande bestämmelserna som behandlas. Definitionen av barnperspektivet som används återfinns i den utredning som rör Barnkonventionen. Där står att utgångspunkten i barnperspektivet är respekten för barns fulla människovärde och integritet. Begreppet perspektiv betyder här synvinkel och i detta sammanhang kan det betyda att se olika beslutsalternativ ur barnets synvinkel, att se med barns ögon. Det handlar om att försöka ta reda på hur barn uppfattar och upplever sin situation och eventuella förändringar. Barnperspektivet innefattar ett visst mått av empati, inlevelse och förmåga att identifiera sig med barnets situation. Att ha ett barnperspektiv innebär vidare att man sätter sig in i och försöker förstå barn och ungdomars situation. Förståelsen är central och en

förutsättning för att kunna vidta åtgärder för barnets bästa. Sammanfattningsvis kommer begreppet barnperspektiv användas med betydelsen att vuxna ser barnet, strävar efter att förstå det och vidtar åtgärder som de bedömer vara till barnets bästa. I detta ingår att lyssna till barnet och respektera det som en individ med egna rättigheter och uppfattningar.⁶ Det är denna definition av barnperspektiv som återfinns i Barnkonventionen som senare används i arbetet vid reglering som rör barn.

1.5.1.2 Rättssäkerhetsbegreppet

För att kunna göra en rättssäkerhetsstudie av utredningen krävs att en definition av vad som menas med begreppet rättssäkerhet görs. Detta för att senare i analysen behandla frågan efter denna definition av begreppet. I detta arbete definieras begreppet utifrån fyra sätt som en analys av rättssäkerheten i socialrättsliga beslut kan göras.

Mattsson hänvisar till Kjønstad vid en vidare förklaring av begreppet. Kjønstad uppställer fyra sätt att analysera rättssäkerheten i socialrättsliga beslut. Det *första* sättet är att studera i vilken mån de materiella reglerna är utformade så att de blir enkla att tillämpa och inte ger utrymme för godtycklighet. Dessa regler skall skapa en tydlig och översiktlig lagtext. Det *andra* sättet att undersöka rättssäkerheten är att studera de processuella reglerna. Regler som möjliggör insyn i, kommunikation under och representation av en jurist eller annan person under den rättsliga processen skapar trygga förutsättningar för den enskilde. Ett *tredje* sätt att utreda graden av rättssäkerhet är att undersöka om beslutande organ består av kompetenta personer med både god fakkunskap och juridisk kunskap. Slutligen fastställs rättssäkerhet genom det *fjärde* sättet i vilken man undersöker om det finns överprövning av beslutet och om andra organ utövar tillsyn.⁷

Mattsson behandlar även begreppet och framställer att ett återkommande tema rörande rättssäkerheten i socialtjänstlagstiftningen är i vad mån SoL:s konstruktion av ramlag och lagens vida och tånjbara begrepp begränsar möjligheterna att tillförsäkra den enskilda ett tillräckligt rättsskydd. Förståelse av begreppet rättssäkerhet ligger i sin formella betydelse främst i förutsebarheten i likhet i lagstiftning och rättstillämpning samt i kontrollerbarhet. Rättssäkerhetsgarantier syftar med denna innerbörd till att skapa trygga förutsättningar för att förvaltningsbeslut blir korrekta.⁸

---

⁶SOU 1997:116, s. 138f

⁷ Mattsson Titti, *Barnet och rättsprocessen – rättssäkerhet, integritetsskydd och autonomi i samband med beslut om tvångsvård*, 2002, s. 30

⁸ Mattsson Titti, *Barnet som subjekt och aktör – en rättslig studie av barn i familjehem*, 2006, s. 71f

Mattsson behandlar vidare begreppet och principernas betydelse för att finna ramverket. Enligt Mattson innehåller de rättsliga ramarna inom vilka enskilda beslut inom den sociala barnvården skall fattas, såväl krav på flexibilitet som krav på ett fullgott rättsskydd. Varje barn är unikt och varje fall är unikt. Samtidigt krävs opartiskhet, saklighet och likabehandling av offentliga organ. Kraven på flexibilitet å ena sidan och rättssäkerhet å andra sidan skapar ett visst handlingsutrymme, inom vilket handläggaren skall hålla sig. Flera – förvaltningsrättsliga, socialrättsliga och barnrättsliga principer – skall upprätthålla balansen i detta handlingsutrymme. Med kunskap om med vilka grundläggande principer som ett beslut skall vara förenligt kan socialtjänsten med större trygghet än annars nyttja de möjligheter till flexibilitet som rådande lagstiftning ger utrymme för, utan att rättssäkerhetskravet får ge vika. Utan sådan kunskap är, enligt Mattson, risken stor att beslut fattas på olika sätt i olika kommuner med ett alltför spretigt utfall beroende på vem som är den enskilda handläggaren.⁹

I arbetet begränsas utredningen till att särskilt behandla den första och tredje punkten i Kjørstads uppställning, alltså dels i vilken mån de materiella reglerna är utformade så att de är enkla att tillämpa, dels till att undersöka om beslutande organ består av kompetenta personer med både god fackkunskap och juridisk kunskap. Genom att analysera på vilket sätt dessa två punkterna särskilt tillgodoses vid utredningen av familjehem kan en analys och bedömning av rättssäkerheten göras. Det har uppmärksammats att en förändring av regleringen kring utredningen behövs och i det innefattas även att det idag läggs ett för stort ansvar på den enskilda handläggaren vid en sådan utredning. Begreppet rättssäkerhet kan användas vid analys och studie av i princip all rättslig reglering, men då arbetet berör rättssäkerheten kring utredning av familjehem lämpar sig dessa två punkter bra vid en sådan studie. Jag delar Mattsons uppfattning om rättssäkerhetsbegreppet i stort. I arbetet som följer används därför följande definition av begreppet. Mot bakgrund av Kjørstads uppställning, dels de materiella reglernas utformning, dels frågan om beslutande organ består av kompetenta personer, kan rättssäkerhetsbegreppet ses som en ram för regleringen av utredningen av familjehem. Här skall då hänsyn tas till barnet som individ och dennes unika situation. Det finns alltså ett krav på både en flexibilitet i regleringen, men även ett krav på ett fullgott rättsskydd, vilket är genomgående i processen. Flexibiliteten i lagstiftningen får dock inte innebära att kravet på ett fullgott rättssäkerhetsskydd inte uppfylls. Det blir här en avvägning av flexibiliteten i lagen som krävs för att rymma den enskildes situation ställt mot vad som minst kan krävas ska regleras för att skillnaden mellan bedömningarna i landet inte skall bli för stora.

---

⁹ Mattsson Titti, *Barnet som subjekt och aktör – en rättslig studie av barn i familjehem*, 2006, s. 27

2 Historisk tillbakablick

2.1 Kort om tidig barnavårdslagstiftning

Den moderna barnavården kan dateras till 1900-talets början, men samhället har även tidigare ingripit med omhändertagande av barn. Redan från 1300-talet finns exempel på omhändertaganden på grund av föräldrars fattigdom eller att barnen var föräldralösa.¹⁰ De första ansatserna till särskilda bestämmelser om barn i Sverige kom redan på 1600-talet. Gustav den andre Adolf försökte få till stånd barnhus, men dessa kom att förverkligas i liten utsträckning.¹¹ 1736 hade lagts fast i lag att varje socken var skyldiga att försörja sina fattiga och under fattigvården hörde även omhändertagande av barn och gamla. Sverige var ända in på 1900-talet ett utpräglat jordbruksland och sammanfattningsvis kan man säga att den förindustriella ”socialpolitiken” huvudsakligen bestod av en restriktiv fattigvård.¹² Under den pågående samhällsomvandlingen som sedan kom blev frågan om barnens situation mer aktuell än tidigare och 1902 genomfördes flera betydelsefulla barnavårdsreformer, och det var då Sverige fick en särskild lagstiftning på barnavårdsområdet. Därmed erkändes i princip samhällets ansvar för de familjehemsplacerade barnens förhållanden. Men lagen var starkt begränsad, den gällde således endast barn under sju år. Utackorderade barn över sju år var utan skydd och tillsynen av lagens efterlevande var otillfredsställande.¹³

I kapitlen som följer kommer en kort redogörelse av utvecklingen av lagstiftningen kring familjehemsvården göras. Detta för att ge en förståelse för den lagstiftningen som gäller idag och vad som föranlett de bestämmelser som utredningen av familjehem vilar på.

2.2 Kort om utvecklingen fram till dagens lagstiftning

Redan 1908 uppdrogs åt den tidigare tillsatta fattigvårdslagstiftningskommittén att överväga om 1902 års lagstiftning behövde omarbetas. De frågor som särskilt skulle uppmärksammas var

---

¹⁰ Lundström T, *Omhändertagande av barn: en studie av lagarna, professionerna och praktiken under 1900-talet*, 1993, s. 6

¹¹ Hollander A, *Tvångsomhändertagande av barn: en studie av barnavårdsmål i förvaltningsdomstolarna åren 1974, 1977 och 1982*, 1985, s. 80

¹² Prop. 1979/80:1, del A, s. 88f

¹³ Prop. 1979/80:1, del A, s. 92f

möjligheten att samföra samhällets vårdande, understödjande, kontrollerande och upplysande om barnavårdsuppgifter till en enhetlig lagstiftning. År 1921 lämnade kommittén sitt betänkande med förslag till lag om den offentliga barnavården. Särskilt tillkallade sakkunniga inom departementet genomförde därefter en genomgripande omarbetning av förslaget. Detta innebar att lagtexten i stora drag förenklades för att vinna överskådlighet.¹⁴

Förändringarna som kom i och med 1924-års lagstiftning innebar att man flyttade över barnavården från fattigvårdsstyrelsen till en barnavårdsmyndighet. Man gjorde en omfattande centralisering som skulle innebära att Sverige tog ett steg framåt när det gällde frågor om barnavård. Även kontrollen av familjehemsvården togs här upp, och något som tidigare behandlades som en hälsovårdsfråga såg man som önskvärt att lämna över åt en myndighet med mera omfattande barnavårdsuppgifter.¹⁵ De viktigaste nyheterna i 1924 års lag var organisatoriska då barnavården samordnades under en myndighet. Där sammanfördes den verksamhet som avsåg behandlingen av familjehemsplacerade barn, vanartade barn och vanvårdade och nödställda barn som var i behov av vård utanför hemmet. Staten tog ett ökat ansvar för barn som av materiella skäl for illa och kontrollen av barn som inte vårdades av sina föräldrar förstärktes. 1924 års lagändring gav också barnavårdsnämnden befogenheter att ingripa även vid psykisk misshandel.¹⁶ Lagen innehöll totalt tre delar; tillsyn över familjehemmen, omhändertagande för skyddsufffostran och omhändertagande för samhällsvård.¹⁷ Det hade tidigare egentligen inte funnits någon kontroll över familjehemsvården eftersom 1902-års lag inte fungerat som en lag som praktiserats i verkligheten utan endast fungerade som en lag på pappret. Förhållandena försämrades dock snarare än förbättrades fram till 1924 och orsakerna till detta var flera, bland annat avsaknaden av kontroll av lagens efterlevnad och att det då saknades en inspektionsmyndighet med möjlighet att tillhålla de underordnade myndigheterna att fullgöra sina skyldigheter saknades. Detta bidrog till att lagen inte hade den funktion som var tänkt.¹⁸

Man hade insett att den tidigare lagstiftningen inte fyllt någon större funktion och 1924-års lagstiftning var bara startskottet för den utveckling som sen kom inom området barnavård. Under 1950- och 1960-talen

---

¹⁴ Hollander A, *Tvångsomhändertagande av barn: en studie av barnavårdsmål i förvaltningsdomstolarna åren 1974, 1977 och 1982*, 1985, s. 83

¹⁵ Prop. 1924:150 s. 58ff

¹⁶ Hollander A, *Tvångsomhändertagande av barn: en studie av barnavårdsmål i förvaltningsdomstolarna åren 1974, 1977 och 1982*, 1985, s. 96

¹⁷ Hollander A, *Tvångsomhändertagande av barn: en studie av barnavårdsmål i förvaltningsdomstolarna åren 1974, 1977 och 1982*, 1985, s. 85

¹⁸ Prop. 1924:150 s. 164f

genomfördes reformer som sedan även innebar nya lagar inom barnvården. Man antog en ny barnvårdslag som ersatte 1924 års lag, lagen (1960:97) om samhällets vård av barn och ungdom. Reformarbetet var emellertid på de flesta områden inte av genomgripande natur.¹⁹ Lagen som antogs 1960 byggde i stor utsträckning på 1924 års lag. Till de viktiga ändringarna hörde här att barnvårdsnämndens verksamhet vidgades till att omfatta vissa nya åldersgrupper och det gavs ökad tyngd åt den allmänt förebyggande verksamheten inom barn- och ungdomsvården. På familjehemsvårdens område infördes krav på barnvårdsnämnds tillstånd för rätt att ta emot barn för placering.²⁰ Huvudinnehållet i 1960 års barnvårdslag omfattade i princip tre funktioner; allmänt förebyggande arbete, individuellt förebyggande arbete och omhändertagande för samhällsvård.²¹

Dock fick den lagstiftningen som kom 1960 tidigt kritik då debatten om socialvården i slutet av 1960-talet fick en ny riktning. Huvudlinjerna i kritiken var att vårdlagarna (och den då tillhörande vårdlagarna barnvårdslagen) trots att de var förhållandevis nya, var föråldrade, förtryckta och klassegregerade.²² Man tillsatte en socialutredning 1968 med målsättning att se över gällande lagstiftning och skapa förutsättningar för större samordning av socialvården med betoning på förebyggande insatser, frivillighet och helhetssyn. 1970 antog riksdagen ett lagförslag om att rekommendera att en enda socialnämnd skulle finnas i varje kommun. Socialutredningens betänkande utkom 1977 med förslag på en helt ny organisation av den tidigare ”socialvården”, som framöver skulle kallas för ”socialtjänsten”. Den nya socialtjänsten skulle präglas av en helhetssyn på sociala problem och frivilliga insatser, och respekt för människors självbestämmande och integritet skulle dominera verksamheten. Socialtjänstens övergripande mål skulle bygga på demokrati, jämlikhet och solidaritet samt trygghet, och utgå från en ramlag.²³ I propositionen framhölls att en mindre fast reglerad lagstiftning ger större frihet vid val av tillvägagångssätt och gör det möjligt att ta större hänsyn till vad den enskilde vill och behöver. Kritiken mot en sådan ramlag är bland annat att ramlagen leder till risker för ojämnheter i standard mellan kommunerna och osäkerhet över skyldigheter och rättigheter.²⁴

---

¹⁹ Prop. 1979/80:1, del A, s. 105

²⁰ Prop. 1979/80:1, del A, s. 108

²¹ Hollander A, *Tvångsomhändertagande av barn: en studie av barnvårdsmål i förvaltningsdomstolarna åren 1974, 1977 och 1982*, 1985, s. 100

²² SOU 1999:97, s. 73f

²³ SOU 1977:40, s. 65; Ponnert L, *Mellan klient och rättssystem – tvångsvård av barn och unga ur socialsekreterarens perspektiv*, 2007, s. 47

²⁴ Prop. 1979/80:1, del A, s. 141

En utveckling av lagstiftningen som rör barn och unga, och framförallt familjehemsvården, innebar att Sverige tidigt valde att använda sig av en lagstiftning som gav socialtjänsten en stor frihet när det kom till att utreda och fatta beslut. Nedan kommer en mindre redogörelse för SoL att göras och då framför allt vad begreppet ramlag innebär för lagens tillämpning, och då även de bestämmelser som rör utredningen av familjehem.

2.3 Socialtjänstlagen idag

2.3.1 Socialtjänstlagen som ramlag

Ambitionen med SoL var att få en enhetlig reglering av samhällets insatser inom ett stort område. Lagen innehåller därför grundläggande värderingar och principer för verksamheter och ger stort utrymme för kommunen att utforma insatserna för att tillgodose lokala behov. Det sociala arbetet skulle präglas av helhetssyn på medborgarens levnadsförhållanden. Arbetssättet skulle vara individinriktat utifrån en helhetssyn på medborgarens levnadsförhållanden.²⁵ SoL är att beakta som en i huvudsak målinriktad ramlag, och de grundläggande principerna uttrycks i lagens första paragraf, den s.k. portalparagrafen.²⁶

Den ramlagskonstruktion som nuvarande socialtjänstlag fått innebär enligt propositionen att lagstiftaren genom uppställande av mål angett vad som förväntas av kommunerna. Lagstiftaren har i mindre utsträckning tagit ställning till innehållet i socialtjänsten. Kommunerna, Socialstyrelsen och domstolarna har tilldelats en stor roll vad gäller den närmare konkretiseringen av lagen. Det framhålls att ramlagstekniken har vissa fördelar då myndigheter som skall tillämpa lagen ges större frihet att välja en tolkning som är anpassad till det individuella fallet. Lösningar på problemen i samråd med den enskilde underlättas och den enskildes intressen kan tillvaratas på ett bättre sätt än om lagen i detalj bestämmer vad som skall göras. Ramlagen kan också ge bättre möjligheter att utveckla metoder och arbetssätt på basis av egen kunskap och egna erfarenheter. Men användningen av ramlagstekniken är inte utan problem. Risk finns för utveckling av praxis som inte står i överensstämmelse med lagstiftarens intentioner och lagens anda. Risken är även att lagen kommer att tillämpas på olika sätt i olika delar av landet.²⁷

---

²⁵ SOU 1999:97, s. 75

²⁶ Prop. 1996/97:124, s. 41

²⁷ Prop. 1996/97:124, s. 42

Då frågor som rör barn och unga ofta är väldigt komplexa då ingen individ och dennes situation är den andra lik, är tanken bakom lagen att större hänsyn till individen och dennes situation skall kunna tas. Landets olika kommuner har SoL som en grund för de regler och arbetssätt som sedan utvecklas och används, och det är också detta som är tanken med att använda sig av en så kallad ramlag. För att ge kommunerna en riktning och vägledning i sitt arbete har lagen också ställt upp vissa principer som kommunerna måste ta hänsyn till, och självklart då också inom området som berör familjehemsplaceringarna och utredningen av familjehem. Nedan kommer några av dessa principer att tas upp i korthet.

2.3.2 Socialtjänstlagens principer

Den moderna socialtjänstreformen formades under 1970-talet av den statliga Socialutredningen och kom till uttryck i 1980 års socialtjänstlag. I portalparagrafen²⁸ formulerades de grundläggande målen och värderingarna. Likaså formulerades den människosyn som skall prägla socialtjänstens arbete. Socialtjänstreformen var ett genombrott för en ny humanistisk människosyn. Sedan 1980 års SoL trädde ikraft har två olika revideringar av lagen genomförts, men även i den nya SoL har portalparagrafen samma viktiga funktion som ledstjärna för det sociala arbetet. SoL vilar på följande vägledande principer:

Helhetssynen: Att tillämpa helhetssynen innebär en strävan efter att förstå sammanhang och den helhet som den enskilde är en del av. Socialtjänsten skall beakta hela människan och helhetssynen bör ha stor betydelse för hur socialtjänsten organisation utformas.

Frivillighet och självbestämmande: Den grundläggande utgångspunkten i socialtjänstreformen är frivillighet. Den enskilde får själv bestämma om han eller hon vill ta emot erbjudande om en viss social tjänst eller inte. Ingen skall påtvingas sociala tjänster som de själva inte vill ha eller tror på.

Kontinuitetsprincipen: Denna princip bygger på insikten om att psykosocialt förändringsarbete grundas på förtroendefulla relationer mellan den hjälpsökande och socialtjänstens företrädare. För att en förtroendefull relation skall växa fram krävs en varaktighet i kontakten.

Flexibiliteten: Principen om flexibilitet innebär att socialtjänstens insatser aldrig får utformas utifrån färdiggjorda mallar. Varje insats skall vara

---

²⁸ SoL 1 kap 1§

individuellt anpassad efter den enskildes egna önskemål och behov med beaktande av helhetssynen.

Närhetsprincipen: Närhetsprincipen är nära förknippad med helhetsprincipen, vilket innebär att man utgår från att den enskildes sociala eller psykosociala problem inte kan lösas isolerat från närstående personer eller den enskildes sociala miljö och sammanhang. Placeringar i familjehem eller i annan vård och behandling bör ske så nära hemmiljön som möjligt.

Socialtjänstlagen är en målinriktad ramlag som ger kommunerna stor frihet att utforma sin socialtjänst. Här finns regler om skyldigheter för kommunen att bedriva viss verksamhet för att tillgodose medborgarnas behov. Kommunens frihet att utforma sådan verksamhet begränsas bara i den mån det finns regler som inskränker friheten.²⁹

Principerna som SoL vilar på ger endast kommunerna en riktning i vilken de skall skapa bestämmelser som sedan skall användas i praktiken. Varken portalparagrafen eller principerna ger några detaljer kring hur verksamheten skall bedrivas utan ger bara en fingervisning om åt vilket håll bestämmelserna skall vinklas. Detta innebär att kommunerna har mycket stor frihet och att det kan ges stor hänsyn till individens situation, vilket tydligt visas i principen avseende flexibiliteten. Men en sådan typ av lagstiftning ger också kommunerna ett stort ansvar då de själva anger en lägsta nivå på vad exempelvis en utredning av familjehem skall innehålla. SoL uppställer inga krav på att detta arbete på något sätt skall ha en liknande lägsta nivå i landet, utan den bedömningen överläts helt åt varje enskild kommun. Då SoL utgör grunden för regleringarna kring utredningarna innebär detta att så länge det inte sker en förändring i SoL är det upp till varje kommun att själva göra en bedömning av vad en utredning av familjehem minst skall innehålla för att tillgodose barnets bästa och värna barnets rättigheter.

2.3.3 Utvecklingen mot en ny reglering - LBU

Problematiken med familjehemsvårdens kvalitet idag har, som visas senare i arbetet, uppmärksammats på flera olika håll. Utredningen av potentiella familjehem tillhör en viktig del i familjehemsvården vilket inneburit att även den kritiserats. Till följd av att detta uppmärksammats under så lång tid har en utredning och förslag till en helt ny lag tillkommit på området. Nedan följer en kort genomgång av vad utredningen tar upp avseende familjehemsvården, och därmed utredningen av familjehem. Detta för att

---

²⁹ Bergstrand Bengt Olof, *Den nya socialtjänstlagen*, 2009, s. 7ff

visa på åt vilket håll utvecklingen sker och vad som uppmärksammas som problematiskt med nuvarande lagstiftning.

I SOU 2009:68 ges förslag till en helt ny lag, lagen om stöd och skydd för barn och unga (LBU). Vid regleringen gällande familjehem har i utredningens uppdrag ingått att analysera och bedöma om det behövs olika slags familjehem för att möta barns särskilda behov samt hur regler och villkor för familjehem kan förbättras. Det konstateras att familjehemsvården sedan mycket lång tid varit den dominerande vårdformen för barn och unga som placeras utanför det egna hemmet. Familjehemsvård har setts som det främsta alternativet till det biologiska hemmet. Den har bedömts överlägsen andra vårdformer genom sin möjlighet att erbjuda tillhörighet till en familj med personlig närhet och personkontinuitet. Utredningen vill betona familjehemsvårdens stora förtjänster och dess betydelse för enskilda barn, för familjer och för den sociala barn- och ungdomsvårdens möjligheter att ge stöd och skydd. Att det idag ställs högre krav på familjehem är enligt utredningen ett obestridligt faktum. I ett långsiktigt perspektiv har utvecklingen av familjehemsvården gått från att stå för den dagliga omsorgen om ett barn, och mer eller mindre ersätta eller komplettera de biologiska föräldrarna, till att som familjehemsföräldrar öppna sitt hem för ett barn med hela dess släkt och nätverk. Det är en förändring som ställer krav på de familjer som är beredda att ta emot ett barn i sitt hem. Att vara förälder till någon annans barn kräver enligt utredningen stor insikt i barns behov liksom förmågan till samverkan med de biologiska föräldrarna och socialtjänstens handläggare. För att möta de ökade kraven inom familjehemsvården finns det enligt utredningen starka skäl som talar för att på lokal nivå arbeta kommunövergripande. Det finns flera viktiga områden där det är relevant med gemensamma satsningar, till exempel förstärkt familjehemsvård, familjehemsutbildningar och annat stöd till familjehem. Ett sådant samarbete möjliggör också bättre nyttjande av offentliga resurser samt större underlag och stöd för uppföljning och utvärderingar av verksamheter.

Enligt vad regeringen aviserat till tillsynspropositionen bör tillståndsgivningen ses över av Socialstyrelsen som ny tillsynsmyndighet. I denna översyn bör det enligt regeringen ingå att ta fram tydliga och enhetliga kriterier för tillståndsgivningen. Utredningen anser att frågan om tillståndsgivningen för hem bör vara en angelägen del i den översynen. Utredningen skall enligt direktiven bedöma om det behövs olika slags familjehem för att möta barns särskilda behov. Utredningen menar att det inte är lämpligt att låsa fast utvecklingen i alltför fasta former, exempelvis genom att i lagstiftningen precisera olika kategorier av familjehem. Tvärtom behöver det finnas flexibilitet och öppenhet för förändringar. Individuella

bedömningar av barn och familjehem kommer alltid att behöva göras och nya insikter och ny kunskap kommer att driva på utvecklingen av nya former. Utredningens genomgång har visat på en rad olika utvecklingsbehov. Det konstateras bland annat att det krävs utvärdering av nya vårdformer men också en effektiv tillsyn och system för att sortera bort familjehemsvård och familjehem som inte är lämpliga. Utredningens förslag syftar till att tydliggöra socialnämndens skyldighet när det gäller ansvaret för att de hem som anlitas är lämpliga och för att hemmen får det stöd som de behöver.³⁰

I utredningens förslag uppställs en del förändringar för att säkerställa en god familjehemsvård i utvecklingen med den nya lagregleringen. Bland annat ges förslag om att socialnämnden skall vara skyldig att tillhandahålla utbildning till familjehemsföräldrar, vilket skall framgå av LBU.³¹ Andra förändringar är att socialnämndens ansvar för råd och stöd till familjehemmet tydliggörs, samt att socialnämnden skall vara skyldiga att upprätta skriftliga avtal med familjehemmet för att tydliggöra vad som är familjehemmets respektive socialnämndens ansvar och åtaganden när det gäller insatser och stöd till barnet, vilket skall införas i LBU.³²

I utredningen behandlas frågan om den sociala barn- och ungdomsvården, och där den tillhörande familjehemsvården. Det konstateras att den sociala barn- och ungdomsvården ställer till stora delar krav på att kommunen har tillgång till specialiserade kunskaper och individuellt anpassade insatser. För en liten kommun är det, av naturliga skäl, extra svårt att inom kommunen kunna tillhandahålla den expertis och de resurser som kan krävas i det enskilda fallet. Samarbete mellan mindre kommuner, till exempel kring rekrytering av familjehem, har därför vuxit fram på många håll i landet. Utredningen menar att socialtjänsten behöver utveckla samarbetet ytterligare i syfte att säkra kompetenta utredningar och ett varierat utbud av insatser, utifrån individuella behov. Många kommuner är i praktiken för små för att, utan att samarbeta med andra, kunna leva upp till lagstiftningens krav på kompetens och resurser. Läget inom den sociala barn- och ungdomsvården kan sammanfattningsvis beskrivas i positiva ordalag men också med betoning på verksamhetens tillkortakommanden. Under ett relativt kort tidsperspektiv har verksamheten genomgått stora förändringar, såväl kvantitativt som kvalitativt. Trots positiva förändringar kvarstår att barn- och ungdomsvården inte lever upp till samhällets förväntningar. Kritiken i utredningen handlar bland annat om den varierande kvaliteten i landets olika socialtjänster, brister i handläggning och ansvarstagande när

---

³⁰ SOU 2009:68, s. 422ff

³¹ SOU 2009:68, s. 427

³² SOU 2009:68, s. 429f

det gäller enskilda barn och unga, att de socialsekreterare som handhar de svåraste ärenden saknar tillräcklig kompetens och erfarenhet med mera. Även om det finns en tendens att bortse från lagliga förutsättningar och komplexiteten i barn- och ungdomsvårdens uppdrag, som inte sällan leder till motstridiga förväntningar, kvarstår att kritiken som regel är högst relevant. Utredningen anser att det behövs genomgripande förändringar för att barn och ungdomsvården skall kunna svara upp mot de krav som ställs på verksamheten och möta de behov av stöd som barn och familjer i utsatta situationer har.³³

I utredningen behandlas särskilt frågan kring utredningar inom området och utvecklingen här då många nya metoder har utvecklats. Det betonas att detta dock inte är tillräckligt, utan att det inom de ramar som regelverket ger finns behov av nytänkande, bland annat för att förenkla och tydliggöra handläggningen och göra dokumentation till en naturlig del av arbetet med berörda familjer. Andra angelägna frågor är hur den utredande verksamheten skall balanseras mot behovet av en snabb och enkel hjälp, hur personkontinuitet skall kunna upprätthållas trots behov av specialisering samt hur samordningen av olika samhällsinsatser till barn, unga i familjer skall kunna förbättras. Ansvaret är stort på den enskilde socialsekreteraren och bör så vara, men det förutsätter också att nödvändiga stödjande strukturer byggs upp i organisationen. Konkret innebär det att socialsekreterare som skall bedöma anmälningar, utreda, bedöma behovet av insatser och följa upp beslutande insatser behöver ha tillgång till en nära arbetsledning med hög kompetens som har ett tydligt mandat från förvaltningsledning och nämnd. Dessutom krävs att det finns en organiserad erfarenhetsöverföring från mer erfarna kollegor, administrativt stöd, tillgång till juridisk och barn- och ungdomspsykologisk sakkunskap samt stöd för att kunna följa upp sitt arbete.³⁴

I stora delar innebär ovanstående förslag en ganska stor förändring inom familjehemsvården. Det som mestadel berörs är dock familjehemmets förmåga att utföra vården. Det enda som tas upp avseende utredningen av hemmet är förslaget att Socialstyrelsen skall föreslås vara ny tillsynsmyndighet vid tillståndsgivningen och därmed utveckla gemensamma riktlinjer för denna. Mer detaljerat än så behandlas inte frågan avseende själva utredningen. Dock har även uppmärksamats behovet av att se över rättssäkerheten vid lagens tillämpning och rättssäkerheten i den nya lagen skall utgöra en av tre grundpelare. Nedan redogörs för vad detta innebär.

---

³³ SOU 2009:68, s. 160f

³⁴ SOU 2009:68, s. 163f

2.3.3.1 En mer rättssäker lag

I utredningen kring LBU tas begreppet rättssäkerhet upp och hänvisas till som en utgångspunkt för den nya lagen. Rättssäkerhetsbegreppet beskrivs som något som anses allmänt vara förbundet med den samhällsordning som kallas rättsstaten. Rättssäkerhet för den enskilde innebär i dessa sammanhang att den offentliga maktutövningen inte får vara godtycklig och att den enskilde skall kunna förutse hur makten kommer att utövas. Detta åstadkoms framför allt genom att de lagregler som tillämpas ges ett tydligt och detaljerat innehåll. Inom den sociala barn- och ungdomsvården griper samhället in genom olika insatser in i barns och ungas och deras familjers liv. Insatserna varierar till art och omfattning, men kan i vissa fall innebära omvälvande förändringar för den enskilde. Barn och unga har dessutom oftast begränsad förmåga att ta tillvara sina behov och intressen i handläggningen. Det är därför enligt utredningen tydligt att det beträffande socialtjänstens verksamhet i dessa sammanhang måste ställas höga krav på såväl formell rättssäkerhet som materiell sådan. Vid en internationell jämförelse kan det också konstateras att flera länder under senare år eftersträvat mer precisa och konkreta bestämmelser för att betona vikten av förutsägbarhet och likabehandling.³⁵ Till skillnad från den nuvarande SoL kommer LBU innehålla såväl bestämmelser av ramlagskaraktär som bestämmelser av detaljkaraktär.³⁶

Då problematiken med SoL som ramlag och den rättssäkerhetsproblematik denna skapat har i den nya lagen skett en förändring på området. Förändringen innebär i praktiken att fler bestämmelser av detaljkaraktär kommer finnas för att tillgodose kraven på en rättssäker tillämpning av lagen. Dock framhålls även i utredningen att det inte endast är positivt med att detaljreglera vissa områden då en frihet behövs vid den individuella bedömningen och därför kommer lagen även innehålla bestämmelser av ramlagskaraktär.

---

³⁵ SOU 2009:68, s. 176f

³⁶ SOU 2009:68, s. 182

3 Utredning om placering i familjehem

I detta kapitel kommer en kort redogörelse för de sociala lagarna som rör familjehemsplaceringarna att göras. Det finns två lagar som används när en placering blir aktuell och det är utefter dessa två lagar ett beslut om placering i familjehem tas. Detta kapitel är rent materiellt och behandlar inte några regler kring processen. Dessa tas istället upp i kapitel fyra. En definition av vad som anses vara ett familjehem görs i det inledande kapitlet.

3.1 Definitionen av ett familjehem

Ett familjehem är enligt SoF 3 kap 2§ ett enskilt hem som på uppdrag av socialnämnden tar emot ett visst barn för stadigvarande vård eller fostran och vars verksamhet inte bedrivs yrkesmässigt.³⁷ Familjehemmet har ibland i ett tidigare skede än när frågan om en placering av ett visst barn aktualiserats, utretts och ansetts lämpliga att ta emot ett barn för stadigvarande vård och fostran.³⁸ För att ett barn skall kunna tas emot för stadigvarande vård och fostran i ett enskilt hem som inte tillhör någon som har vårdnaden om honom eller henne krävs ett medgivande från socialnämnden eller ett beslut om vård.³⁹ Någon preciserad målformulering av vilka effekter familjehemsvården skall leda fram till finns dock inte i SoL.⁴⁰

Ett beslut om vård tas utifrån två lagar, SoL eller LVU. Det är utifrån någon av dessa lagar ett beslut om omhändertagande görs och det är därför viktigt att det finns en förståelse för vad ett sådant beslut grundar sig på. Nedan görs en kortfattad beskrivning av vad lagarna anser vara skäl till ett omhändertagande, något som därefter leder till en placering i familjehem.

3.2 Den materiella regleringen vid en placering

SoL utgör grunden för socialtjänsten. De mest genomgripande insatserna inom barn- och ungdomsvården innebär att barn skiljs från sina föräldrar

---

³⁷ SoF 2001:937, 3 kap 2 §

³⁸ Prop. 2006/07:129, s. 58f

³⁹ SoL 6 kap 6§ 1 st

⁴⁰ Riksdagens revisorer 2001/02:16, s. 14

genom en placering. Barn och unga kan omhändertaras av samhället efter beslut med stöd i två olika lagar, SoL och LVU. Den övervägande delen av besluten fattas av socialnämnder med stöd i SoL. Lagen rymmer inga tvångsinsatser utan kräver samtycke från föräldrar och barn som är 15 år och äldre. Om socialnämnden bedömer att behövlig vård inte kan ges på frivillig väg kan tvångsvård ges med stöd av LVU. Det är förvaltningsrätten⁴¹ (tidigare länsrätten) som fattar beslut om vård enligt LVU efter ansökan av socialnämnden. Förvaltningsrätten fattar inte beslut om vårdens innehåll eller om placeringsform utan det gör socialnämnden. Samhällsvård av barn som sker utanför hemmet brukar benämnas dygnsvård, och utgörs av familjehemsvård eller vård på institution. Familjehemsvård är det som sker i vanliga familjer på uppdrag av socialnämnden.⁴²

Nedan redogörs mer ingående vilka beslut som tas utifrån SoL och vilka om tas utifrån LVU.

3.3 Frivillig placering med stöd av SoL

Socialnämndens skyldighet att tillse att den som behöver vistas i ett annat hem än det egna tas emot i ett familjehem eller ett hem för vård eller boende framgår av SoL 6 kap 1 §. Insatser med stöd av SoL bygger på frivillighet och samtycke från vårdnadshavarna, och om den unge fyllt 15 år, även av den unge själv. Då portalparagrafen i SoL 1 kap 1 § tydligt visar att socialtjänstens verksamhet skall bygga på respekt för den enskildes självbestämmanderätt kan vård med stöd av SoL inte ske utan samtycke från berörda personer. Detta gäller då även vid placering i familjehem. Beslutet om familjehemspacering sker vanligen som ett biståndsbeslut med stöd i SoL 4 kap 1 §.⁴³ SoL 4 kap 1 § reglerar den enskildes rätt till bistånd då denne inte själv eller på annat sätt kan få sina behov tillgodosedda. Biståndet skall således tillförsäkra den enskilde en skälig levnadsnivå och utformas så att det stärker den enskildes möjligheter att leva ett självständigt liv. Placering i familjehem är en av de biståndsinsatserna som här faller in under kategorin bistånd till livsföringen i övrigt.⁴⁴ Den enskildes bestämmanderätt inskränks endast så tillvida att han eller hon inte kan bestämma valet eller utformningen av insatserna. Det är socialnämnden som

---

⁴¹ Länsrättsorganisationen har förändrats och 20 av 23 länsrätter har slagits samman enligt regeringens prop. 2008/09:165. Förvaltningsrätten, som domstolen framöver benämns, har tagit över den tidigare länsrättens uppgifter och då även beslut om tvångsvård enligt LVU. Omorganisationen behandlas närmare av Sveriges domstolars hemsida, se: http://www.domstol.se/templates/DV_ListArticle_10978.aspx (hämtat 2010-09-01)

⁴² Riksdagens revisorer 2001/02:16, s. 13

⁴³ Mattsson Titti, *Barnet som subjekt och aktör – en rättslig studie om barn i familjehem*, 2006, s. 38

⁴⁴ Erman Margareta, *Socialtjänstlagen – en vägledning*, 2005, s. 39

bestämmer vårdens utförande, med utgångspunkt i det vårdbehov som finns i det enskilda fallet och med hänsyn till de resurser som finns att tillgå.⁴⁵

3.4 Tvångsvård med stöd av LVU

De allra flesta placeringarna som görs sker via SoL med frivillighet som grund. Placeringen sker på föräldrarnas eller på den enskildes begäran. Om behövlig vård inte kan genomföras med stöd av SoL finns det två lagar som reglerar tvångsvård: LVU och LVM, dock kommer jag endast att beröra LVU. Men det är viktigt att understryka att ingen av tvångslagarna kan tillämpas om behövlig vård kan ges med stöd av SoL.⁴⁶

I LVU 1 § har socialnämnden i vissa fall möjlighet att genomföra vård utan samtycke, och denna tvångsvård skall föregås av en domstolsprövning i förvaltningsrätten. Undantaget till denna regel är möjligheten att besluta om att tillfälligt omhänderta en person under 20 år om det är sannolikt att barnet behöver beredas tvångsvård och man inte kan avvakta ett domstolsbeslut, med hänsyn till risken för barnets hälsa eller utveckling, eller med hänsyn till att barnavårdsutredningen allvarligt försvåras eller fortsatta åtgärder hindras. Ett sådant beslut skall emellertid underställas domstolen inom en vecka från den dag då beslutet fattades. Beslut om omedelbart omhändertagande är dock ett undantag till huvudregeln att tvångsvård skall föregås av handläggning i domstol. Mattsson tydliggör de krav lagen uppställer vid ett tvångsomhändertagande. För att socialnämnden skall erhålla tvångsbefogenheter av domstolen för beredande av vård med stöd av LVU skall de särskilda förutsättningarna som lagen uppställer vara uppfyllda. Den *första* förutsättningen för ett tvångsingripande är att det förekommer ett missförhållande. Detta missförhållande skall medföra en påtaglig risk för att barnets hälsa eller utveckling skadas. Det skall alltså föreligga ett vårdbehov. Vad som menas med begreppet vårdbehov framgår av LVU 2 och 3 §§. Den *andra* förutsättningen för att ett beslut om tvångsvård skall bli aktuellt är att det saknas samtycke till behövlig vård. Kravet är att det saknas samtycke från minst en vårdnadshavare eller, om den unge har fyllt 15 år, av denna själv.⁴⁷

---

⁴⁵ Mattsson Titti, *Barnet som subjekt och aktör – en rättslig studie av barn i familjehem*, 2006, s. 38

⁴⁶ Bergstrand Bengt Olof, *Den nya socialtjänstlagen*, 2009, s. 84

⁴⁷ Mattsson Titti, *Barnet som subjekt och aktör – en rättslig studie av barn i familjehem*, 2006, s. 39

3.4.1 Miljöfallen i LVU

I LVU 2 § behandlas de så kallade miljöfallen, vilka är en informell beteckning på de barn som löper risk att utvecklas ogynnsamt på grund av sin hemmiljö. Enligt nämnda bestämmelse skall vård ”*beslutas om det på grund av fysisk eller psykisk misshandel, otillbörlig utnyttjande, brister i omsorgen eller något annat förhållande i hemmet finns en påtaglig risk för att den unges hälsa eller utveckling skadas*”. Bestämmelsen gäller enligt LVU 1 § 2 stycket barn under 18 år.⁴⁸ Med ”otillbörligt utnyttjande” avses i första hand att någon av föräldrarna utnyttjar barnet sexuellt, men det kan också vara frågan om pornografiskt utnyttjande. Barnet kan också utnyttjas otillbörligt på så sätt att det tvingas att utföra ett alltför ansträngande kroppsarbete, eller att föräldrarna lägger ett för stort ansvar på barnet att ta hand om syskon eller en förälder så tillvida att det medför en påtaglig risk för den unges hälsa eller utveckling.⁴⁹

Mattson har behandlat miljöfallen och konstaterar att brister i omsorgen är det rekvisit i paragrafen som är vanligast förekommande i domar enligt nämnda paragraf och avser de fall där barnet utsätts för vanvård av något slag.⁵⁰ Det kan då vara frågan om att barnet allvarligt missköts i fråga om hygien, kläder eller mat, eller att föräldrarna utsätter barnets hälsa för en påtaglig risk att skadas genom att inte se till att barnet får lämplig vård. Att barnets behov av känslomässig trygghet och stimulans eftersätts på grund av föräldrars missbruk eller psykiska störningar faller också in under begreppet brister i omsorgen. Likaså om barnet placeras i en miljö där barnets hälsa eller utveckling kan komma att skadas, eller om föräldrarna överlåter ansvaret för barnet på andra personer som inte kan tillförsäkra barnet en trygg uppväxtmiljö.⁵¹ Med uttrycket ”något annat förhållande i hemmet” avses bland annat fall då missförhållanden i hemmet i första hand inte beror på vårdnadshavaren själv, utan på exempelvis en sambo till denne. Det kan också röra sig om förhållanden där en förälder inte alls knyter an till sitt barn eller där föräldern lever i en sjuklig symbios med barnet.⁵²

Det räcker inte endast med att något av dessa rekvisit föreligger ensamma, utan det skall även föreligga en påtaglig risk för att barnets hälsa eller

---

⁴⁸ Mattsson Titti, *Barnet som subjekt och aktör – en rättslig studie av barn i familjehem*, 2006, s. 39f

⁴⁹ Prop. 1989/90:28 s. 107

⁵⁰ Mattsson Titti, *Barnet som subjekt och aktör – en rättslig studie av barn i familjehem*, 2006, s. 40

⁵¹ Prop. 1989/90:28, s. 108

⁵² Prop. 1989/90:28, s. 108

utveckling skadas. Det krävs alltså konkreta omständigheter som talar för en risk för skada.⁵³

3.4.2 Beteendefallen i LVU

Mattsson behandlar även närmare de så kallade beteendefallen som behandlas i LVU 3 §. Dessa avser fall då den unga på grund av sitt eget beteende löper en risk att skada sin hälsa eller utveckling. Enligt bestämmelsen skall vård ”*beslutas om den unge utsätter sin hälsa eller utveckling för en påtaglig risk att skadas genom sitt missbruk av beroendeframkallande medel, brottslig verksamhet eller någon annan socialt nedbrytande beteende*”. Bestämmelsen är tillämplig främst på äldre barn. Fokus skall vara den ungas vårdbehov på grund av hennes eller hans beteende.⁵⁴ Det blir här en avvägning mellan den unges rätt till självbestämmande och den rätt till adekvat vård och behandling som bestämmelserna avser att tillförsäkra denne i en situation då den unge inte själv förmår bryta en kriminell eller annars destruktiv utveckling. Redan den allvarliga faran för sådana skadeverkningar utgör tillräcklig grund för beslut om vård enligt LVU.⁵⁵

Som beroendeframkallande medel avses enligt Mattsson i förarbetena alkohol, narkotika, därmed jämförbara tekniska preparat, så som exempelvis thinner, och missbruk av mediciner. För bestämmande om det föreligger missbruk skall man i varje enskilt fall beakta den unges ålder, missbruksmedel, missbrukets omfattning och andra omständigheter som kan vara relevanta.⁵⁶ Begreppet brottslig verksamhet avser en omfattande brottslig bana som kan sägas skada den ungas hälsa eller utveckling. Under beskrivningen faller givetvis inte rena bagatellförseelser och inte heller enstaka andra brott som inte är av allvarlig art. Det är först vid en brottslighet som ger uttryck för en sådan bristande anpassning till samhällslivet att det kan sägas föreligga ett vård –och behandlingsbehov som det kan bli fråga om att bereda den unge vård med stöd av LVU.⁵⁷

Precis som miljöfallen i LVU 2 § kräver beteendefallparagrafen dessutom att det föreligger en påtaglig risk för den unges hälsa eller utveckling. Bestämmelsen är i första hand tillämplig på barn under 18 år, men av LVU

---

⁵³ Mattsson Titti, *Barnet som subjekt och aktör – en rättslig studie av barn i familjehem*, 2006, s. 40

⁵⁴ Mattsson Titti, *Barnet som subjekt och aktör – en rättslig studie av barn i familjehem*, 2006, s. 40

⁵⁵ Prop. 1979/80:1 del A, s. 582

⁵⁶ Mattsson Titti, *Barnet som subjekt och aktör – en rättslig studie av barn i familjehem*, 2006, s. 40f

⁵⁷ Prop. 1979/80:1 del A, s. 583, se även Mattsson Titti, *Barnet som subjekt och aktör – en rättslig studie av barn i familjehem*, 2006, s. 41

1 § 3 stycket framgår emellertid att i fråga om beteendefallen kan tvångsingripande i vissa fall ske om den unga har fyllt 18 men inte 20 år. Det rör sig då om situationer när LVU-vård är lämpligare än någon annan vård med hänsyn till den ungas behov och personliga förhållande och det kan antas att behövlig vård inte kan ges med en ungas samtycke.⁵⁸

Detta kapitel har endast berört vad som avseende barnets situation föranleder ett omhändertagande. Att ett barn placeras enligt SoL eller LVU är inte det första steget vid en placering, utan barnets situation måste på något sätt uppmärksammas tidigare för att en placering enligt någon av lagarna skall bli aktuell. Likaså har en utredning av familjehemmets lämplighet eventuellt redan gjorts och dessa processer kommer närmare att redogöras för nedan.

---

⁵⁸ Mattsson Titti, *Barnet som subjekt och aktör – en rättslig studie av barn i familjehem*, 2006, s. 41

4 Två separata utredningar

Nedan kommer en redogörelse för handläggningen av ärenden inom socialtjänsten att göras och då utredningen i synnerhet. En mer noggrann genomgång av utredningen av ett familjehem kommer att göras och där finns även en genomgång av vilka metoder som används när denna utredning görs. Det är viktigt att skilja på utredningsbegreppen när man talar om familjehemsplaceringar. Dels görs en utredning om barnets situation och om ett omhändertagande kan bli aktuellt, barnavårdsutredningen, dels görs en utredning av familjehemmet och dess lämplighet att ta emot ett barn för placering. Dessa utredningar görs oavhängiga till varandra och är således två helt separata utredningar.

4.1 Barnavårdsutredningen – utredningen om barnets situation

4.1.1 Processen som föranleder en utredning om omhändertagande

Enligt SoL 11 kap 1 § skall socialnämnden utan dröjsmål inleda en utredning av vad som genom ansökan eller på annat sätt har kommit till nämndens kännedom och som kan föranleda någon åtgärd av nämnden.⁵⁹ Med utredning menas all den verksamhet som syftar till att göra det möjligt för socialnämnden att fatta ett beslut i ärendet. Begreppet ”utan dröjsmål” måste tolkas utifrån den konkreta situationen. Gäller ärendet en anmälan om till exempel barn som far illa skall utredningen inledas omgående. Det finns inga särskilda regler om på vilket sätt en ansökan eller en anmälan skall göras. Den kan sålunda vara antingen skriftlig eller muntlig. När en person själv ansöker om bistånd hos socialnämnden genomförs utredningen på grundval av de uppgifter som personen lämnar.

När uppgifter kommer till socialnämndens kännedom på annat sätt, om att någon som vistas i kommunen behöver stöd, måste vissa överväganden göras. Det första är om en utredning skall inledas. Socialnämnden kan låta bli att inleda en utredning endast om det står klart att inkomna uppgifter är felaktiga eller att en anmälan är obefogad. För att skyndsamt komma fram till ett ställningstagande om en utredning måste inledas kan en förhandsbedömning göras och ett besök hos den personen som uppgifterna avser är en lämplig åtgärd. Tidigare kännedom om personen kan också vara

---

⁵⁹ SoL 11 kap 1 § 1 st

till stor hjälp i bedömningen av vad som behöver göras. En förhandsbedömning får inte bli mer omfattande än att frågan om nämnden skall inleda en utredning eller inte får ett svar. När förhandsbedömning är klar beslutar den behörige tjänstemannen om att en utredning skall eller inte skall inledas. Socialstyrelsen har i föreskrifter och allmänna råd avseende dokumentation vid handläggning av ärenden och genomförande av insatser enligt bland annat SoL och LVU preciserat rutiner när det gäller förhandsbedömningar. I SOSFS 2006:5 3 kap 1 § visar att om en förhandsbedömning leder till ett ställningstagande att inte inleda en utredning skall detta dokumenteras.⁶⁰

Om en utredning visar att en person är i behov av bistånd för att tillförsäkras en skälig levnadsnivå ger handläggaren honom eller henne ett erbjudande om bistånd. Avvisas erbjudandet om bistånd kan nämnden i regel inte göra något, även om personen lever under skälig levnadsnivå. Det finns dock gränser för hur långt principen om självbestämmande och integritet sträcker sig. Undantag från denna fundamentala princip måste exempelvis göras när förhållandena i det enskilda fallet är sådana att tvångsvård kan bli aktuellt enligt LVU. I de fallet får en utredning inledas utan att den enskilde samtycker. Behov av vård väger härvidlag tyngre än rätten till självbestämmande och integritet. En redan inledd utredning skall avslutas när det blir klarlagt att någon åtgärd från socialnämnden inte är påkallad eller om den biståndssökande under utredningens gång förklarar sig inte längre intresserad av bistånd. Utredningen avslutas då med ett beslut som dokumenteras i personakten.⁶¹

4.1.2 Barnavårdsutredningens innehåll

4.1.2.1 Syftet

Bestämmelsen som avser barnavårdsutredningen återfinns i SoL 11 kapitel 2 §. Bestämmelsen har tillkommit till skydd för barn och för att barns förhållande skall bli så bra utredda som möjligt. Socialnämnden ges här rätt och skyldigheter att ta nödvändiga kontakter, även om vårdnadshavaren inte lämnar sitt samtycke. Detta gäller alltså även i fall då det inte bedöms bli aktuellt med tvångsvård enligt LVU. Det är ju först sedan utredningen genomförts som det står klart om det finns något vårdbehov och i så fall hur detta ser ut. Föräldrarna kan först då ge sitt samtycke till eller neka erforderlig vård, alternativt kan nämnden besluta om att göra en ansökan om vård enligt LVU. Ärenden som rör barn har hög prioritet och utredningen

---

⁶⁰ Bergstrand Bengt Olof, *Den nya socialtjänstlagen*, 2009, s. 124f, se även SOSFS 2006:5 3 kap 1 §

⁶¹ Bergstrand Bengt Olof, *Den nya socialtjänstlagen*, 2009, s. 125ff

skall inledas utan dröjsmål. Vad som ligger i begreppet utan dröjsmål framgår inte av lagen, utan det blir en bedömningsfråga utifrån omständigheterna i det enskilda fallet. En barnavårdsutredning skall dock vara slutförd senast inom fyra månader. Fyramånadersgränsen gäller alla utredningar om barn, oavsett om föräldrarna lämnar samtycke till att utredningen görs och om de olika kontakterna tas eller inte. Endast om det finns särskilda skäl får socialnämnden besluta om att förlänga utredningstiden till ett visst datum, dock måste beslutet ange en bestämd tidpunkt. Utredningen skall vidare bedrivas så att ingen onödigtvis utsätts för skada eller olägenhet. Socialnämnden har i utredningen rätt att konsultera sakkunniga, till exempel barnpsykolog, en läkare eller en expert på ett visst funktionshinder för att bedöma vilka insatser som behövs. Då det inte får råda något tvivel om att en utredning pågår skall familjen alltid underrättas om att en utredning inletts.⁶²

4.1.2.2 Vårdplanen

Socialnämnden har en skyldighet att medverka till att barn som placerats enligt SoL 6 kapitel 7 § får en god vård och fostran och i övrigt gynnsamma uppväxtförhållanden, samt verka för att de får en lämplig utbildning.⁶³ För att kunna genomföra en sådan vård på ett ändamålsenligt sätt och för att kunna följa upp insatserna behöver vården planeras. Lagen har därför en bestämmelse om att en vårdplan skall upprättas.⁶⁴ Erman har behandlat SoL och beskriver att för barnet och dess föräldrar är det ett rättssäkerhetskrav, oavsett placeringsgrund, att det finns en individuell vårdplan när det gäller en så pass ingripande åtgärd som en placering utgör. Föräldrar och barn måste veta vilken vård nämnden planerar så att de kan lämna sitt samtycke eller neka till den, det är mot denna bakgrund som bestämmelsen tillkommit. Vårdplanen är ett dokument där socialtjänstens bedömning av vårdbehovet tydligt skall framgå för barnet, dess föräldrar samt vårdgivaren. En förutsättning för att en bra vårdplan skall kunna upprättas är att det finns en tillräckligt informativ barnavårdsutredning. Det är ju utredningen som skall utmyнна i förslag till åtgärder utifrån barnets behov. Syftet med vårdplanen är att tydliggöra mål och medel utifrån det enskilda barnets behov, det vill säga syftet med placeringen och hur detta syfte skall uppnås. Vårdplanen bör bidra till att placeringarna blir mer genomtänkta. Det är utredningen om barnets situation som skall utvisa vilka brister och resurser som barnet och/eller föräldrarna har. Utifrån detta klarläggande skall insatserna planeras. Viktiga områden att kartlägga, avhjälpa och följa upp är till exempel barnets hälsa, sociala relationer, fritidsintressen, skolgång,

---

⁶² Erman Margareta, *Socialtjänstlagen – en handledning*, 2005, s. 124ff

⁶³ SoL 6 kap 7 §

⁶⁴ SoL 11 kap 3 §, se även Erman Margareta, *Socialtjänstlagen – en vägledning*, 2005, s.

relationer till viktiga anhöriga och andra personer samt vilka brister i föräldrahemmet som behöver åtgärdas. När vården skall genomföras behöver vårdplanen kompletteras med en mer detaljerad behandlingsplan som beskriver till exempel vad som förväntas ske vid en familjehemsplacering.⁶⁵

4.1.2.3 Utredning om placeringen

Enligt SoL 6 kapitel 1 § skall Socialnämnden sörja för att den som behöver vårdas eller bo i ett annat hem än det egna tas emot i ett familjehem eller annat hem för vård eller boende. Socialnämnden är vidare ansvarig för att den som tagits emot i ett annat hem än det egna får god vård samt att vården utformas så att den främjar den enskildes samhörighet med anhöriga och andra närstående, samt kontakt med hemmiljön.⁶⁶ De krav som lagen ställer i fråga om samhörighet och kontakt med hemmiljön handlar inte endast om geografisk närhet. Språkliga och kulturella skillnader i synsätt och bakgrund kan också medföra stort avstånd mellan människor, och vid val av familjehem måste bland annat sådana skillnader beaktas. Bestämmelsen i SoL 6 kapitel 1 § innebär även att socialnämnden är ansvarig för att barnet kan hålla kontakten med anhöriga och andra närstående som är viktiga för barnet. Det är lämpligt att nämnden i sin planering av vården kommer överens med berörda parter om hur umgänge och kontakter skall skötas. Kontakten bör vidare ha en omfattning som är anpassad till barnets behov. Det är barnets bästa som skall vara avgörande även i dessa sammanhang.⁶⁷

Vid en placering av ett barn skall socialnämnden alltså i första hand överväga om barnet kan placeras hos anhöriga eller andra närstående enligt SoL 6 kapitel 5 §.⁶⁸ En sådan placering ger barnet möjlighet att behålla relationer till släkt och vänner. Sett ur barnets livsperspektiv kan sådana placeringar vara att föredra enligt Erman, och socialnämnden skall i varje enskilt fall pröva möjligheten att placera barnet i ”det naturliga nätverket”. Det innebär att socialtjänstens personal måste vara lyhörd för föräldrarnas egna önskemål, utan att för den skull ge avkall på den professionella bedömningen av vad som är ett lämpligt hem för det enskilda barnet. Nämnden skall dock alltid klargöra vilka krav som ställs på ett familjehem och att en placering endast görs hos dem som bedöms lämpliga utifrån barnets behov.⁶⁹ Ett barn får inte utan socialnämndens medgivande eller beslut om vård tas emot för stadigvarande vård eller fostran i ett enskilt hem som inte tillhör någon av föräldrarna eller någon annan som har vårdnaden

---

⁶⁵ Erman Margareta, *Socialtjänstlagen – en vägledning*, 2005, s. 128f

⁶⁶ SoL 6 kap 1 §

⁶⁷ Erman Margareta, *Socialtjänstlagen – en vägledning*, 2005, s. 74f

⁶⁸ SoL 6 kap 5 §

⁶⁹ Erman Margareta, *Socialtjänsten – en vägledning*, 2005, s. 77f

om barnet. Socialnämnden får inte lämna medgivande eller fatta beslut om vård om inte förutsättningarna för vård är utredda enligt SoL 6 kap 6§, så även när det gäller släktplaceringar.⁷⁰

4.1.2.4 Det rättsliga beslutet om vård och verkställigheten av beslutet

Innan en placering kan ske måste det finnas ett beslut från den sociala myndigheten, både vid SoL-beslut och vid omedelbara omhändertaganden, respektive från förvaltningsdomstolen vid beslut om tvångsvård. För att ett beslut om tvångsvård med stöd av LVU 1 §§ 2 stycket och 2 respektive 3 §§ skall kunna verkställas skall det finnas en lagkraftvunnen dom. En SoL-placering skall föregås av ett beslut om detta i socialnämnden, vanligen i form av ett beslut om bistånd med stöd i SoL 4 kapitel 1 §. Formen för omedelbara omhändertagandebeslut är däremot inte särskilt uttryckt i lagen. Det finns inte något direkt krav på att ett beslut om ett omedelbart omhändertagande med stöd i LVU 6 § skall vara skriftligt, vilket kan ställa till bekymmer vid verkställigheten.⁷¹

Det saknas tydliga regler för när ett omhändertagande med stöd av LVU skall anses vara verkställt. Tidpunkten för vårdens påbörjande finns dock uttryckt i LVU och enligt 10 § skall vård med stöd av LVU anses påbörjad när barnet har placerats utanför sitt hem på grund av ett beslut om omedelbart omhändertagande eller ett beslut om vård. I praktiken anses vården vara påbörjad när barnet placeras med stöd av ett socialnämndsbeslut som rör själva placeringen och som fattats efter beslutet om vård enligt LVU. Frivillig vård med stöd av SoL har inga särskilda verkställighetsbestämmelser, utan grundas på ett beslut om bistånd som en förvaltningsrättslig förmån. Det faktum att ett SoL-beslut kräver samtycke från vårdnadshavaren medför att tidpunkten för verkställigheten bestäms i samråd med denna, och med barnet om hon eller han har fyllt 15 år. Före denna ålder har barnet inga möjligheter att påverka verkställigheten.⁷²

---

⁷⁰ Prop. 2006/07:129, s. 55

⁷¹ Mattsson Titti, *Barnet som subjekt och aktör – en rättslig studie av barn i familjehem*, 2006, s. 125

⁷² Mattsson Titti, *Barnet som subjekt och aktör – en rättslig studie av barn i familjehem*, 2006, s. 126f

4.2 Utredning av familjehem

4.2.1 Inledning av utredningen – socialnämndens ansvar och kommunens behov

Enligt SoL 6 kapitel 2 § ansvarar varje kommun för att det finns tillgång till familjehem och vård eller boende för enskilda och familjer som behöver vårdas och bo utanför det egna hemmet.⁷³ Bestämmelsen innebär att varje kommun ansvarar för att det finns familjehem i den utsträckning som behövs, och att kommunen själv, utifrån sina behov, skall rekrytera familjehem.⁷⁴ Ansvariga för att utredningen om hemmet är tillfredställande är den placerande socialnämnden. Nämnden kan visserligen, som underlag för sin bedömning, använda sig av en utredning som genomförts av annan, men den placerande nämnden kan inte fransäga sig ansvaret för den slutliga bedömningen av hemmets lämplighet.⁷⁵

Den socialnämnd som skall placera ett barn skall informera och samråda med kommunen där familjehemmet finns innan den fattar sitt placeringsbeslut. Bestämmelsen har tillkommit för att nämnden skall kunna bedöma förutsättningarna för placeringen i sin helhet och inte begränsa sig till det enskilda familjehemmets förutsättningar. För att barnet skall tillförsäkras så goda omständigheter som möjligt behöver därför andra myndigheter informeras om placeringen i förväg och ges möjligheter att förbereda barnets skolgång och plats i barnomsorg. Kontakten inleds med att socialnämnden i den placerade kommunen samråder med socialnämnden i den mottagande kommunen för en första bedömning av familjens lämplighet. En sådan kontakt kan tas utan att barnets identitet avslöjas. Den placerade nämnden måste ha familjehemmets tillstånd att få inhämta information om dem från socialnämnden i familjehemmets kommun. Kontakter med bland annat skola och barnomsorg tas efter det att familjehemmet bedömt kunna komma i fråga för placeringen.⁷⁶ En placering av barn i familjehem innebär att samhället tar på sig ansvaret för barnets uppväxt. I och med ett tvångsomhändertagande diskvalificerar samhället föräldrarnas förmåga att ta hand om sina barn och detta är ett kraftigt ingripande.⁷⁷

---

⁷³ SoL 6 kap 2 §

⁷⁴ Erman Margareta, *Socialtjänstlagen – en vägledning*, 2005, s. 75

⁷⁵ Bergstrand Bengt Olof, *Den nya socialtjänstlagen*, 2009, s. 88

⁷⁶ Erman Margareta, *Socialtjänstlagen – en vägledning*, 2005, s. 79f

⁷⁷ Riksdagens revisorer 2001/02:16, s. 19

I propositionen från 2006 finner man att av tillsynsrapporter och kontakter med socialtjänsten, tillsynsmyndigheter och verksamheter som förmedlar familjehem, enligt kommittén, att det råder tveksamheter kring vem som har ansvar för att utreda familjehemmet. Socialnämnden svarar alltid för att det ärende som skall göras till föremål för ett beslut, oavsett om detta är ett beslut om placering av barn eller inte, är utrett som dess beskaffenhet kräver. Utredningen skall vara vederhäftig och av tillräckligt god kvalitet för att kunna läggas till grund för det beslutet. Oberoende av vem som utför utredningen är det den beslutande nämnden som ansvarar för beslutet och därmed indirekt även för innehållet och kvaliteten i den utredning som ligger till grund för beslutet. Det är viktigt att de hem som kan komma ifråga för stadigvarande vård och fostran av ett barn efter medgivande från socialnämnden eller beslut om vård blir utredda. Att utredningarna är fullständiga och rättvisande krävs för att barns skall få en så bra och trygg uppväxtmiljö som möjligt. Det är därför särskilt angeläget att det inte föreligger några tveksamheter beträffande utredningsansvaret för hemmen.⁷⁸

4.2.2 Syftet med utredningen

När socialnämnden beslutar att placera ett barn i familjehem inkluderar beslutet ett medgivande för familjehemmet att ta emot barnet för stadigvarande vård och fostran. Något särskilt beslut om medgivande skall då inte fattas. Detta gäller oavsett om vården lämnas enligt SoL eller LVU. Av bestämmelsens andra stycke framgår att en familjs lämplighet att ta emot någons barn alltid skall utredas. Det gäller både hem som tar emot barn där socialnämnden beslutat om vården och hem för privatplacering. Syftet med utredningen är att bedöma familjehemmets personliga lämplighet, dess kvalifikationer och utrymme för att ta hand om ett visst barn. Ett led i utredningsarbetet är att genomföra strukturerade och djupa familjeintervjuer. Det har utvecklats olika metoder för intervjuer, till exempel Kälvestensmetoden och varianter av den. Som ett led i en utredning och en förberedelse för placeringen använder en del kommuner PRIDE-metoden, som i studiecirkelform förbereder och utbildar familjer för deras kommande uppdrag.⁷⁹ Mer om metoderna och innehållet behandlas i efterföljande kapitel.

4.2.3 Metoder vid utredning av familjehem

Vid utredning av familjehem kan socialtjänsten använda sig av olika metoder till hjälp för att få någon typ av ram att hålla sig till vid en utredning. Dock finns ingen enhetlig metod för landets kommuner, istället

---

⁷⁸ Prop. 2006/07:129, s. 58f

⁷⁹ Erman Margareta, *Socialtjänstlagen – en vägledning*, 2005, s. 78f

är det upp till varje kommun att själv bestämma vilket förhållningsätt man vill ha till detta. Nedan redogörs för metoderna i korthet och vad dess funktion är vid utredning av familjehem. Dock skall särskilt poängteras att dessa metoder inte används av alla kommuner, men är de metoder som är mest kända och använda inom socialtjänsten

4.2.3.1 Kort om PRIDE och Kälvestensmetoden

Kälvestensmetoden och PRIDE-metoden är två metoder som socialtjänsten kan använda sig av vid familjehemsutredningar. Ursprunget till Kälvestensmetoden är den socialpsykiatriska undersökningen av 222 stockholmspojkar som Ann-Lisa Kälvesten och Gustav Jonsson gjorde på 1950-talet. Bakgrunden till att PRIDE-metoden startades i Sverige var ett regeringsuppdrag till Socialstyrelsen där det påpekades att det behövdes en metodutveckling för att bättre förbereda familjehemmen för sin uppgift.⁸⁰

4.2.3.1.1 Kälvestensmetoden

Kälvestensmetoden har funnits i nära 20 år. Det är en modell för halvstrukturerade djupintervjuer av blivande familjehemsföräldrar. Föräldrarna intervjuas var och en för sig. Svaren skall sedan tolkas av en psykolog. Intervjuerna syftar till att få utförlig information om de blivande familjehemsföräldrarnas historia och deras förebilder i föräldraskapet samt rollfördelning, samspel och kommunikationssätt i familjen.⁸¹

När det gäller Kälvestensmetoden anser många socialtjänstemän som intervjuats att det ger ett bra underlag för att bedöma familjers lämplighet som familjehem, men att vissa frågor känns ålderdomliga och därför görs vissa regelmässiga avsteg från ursprungsmodellen, både vad gäller innehåll och intervjuernas utförande. Metodmässiga avsteg från grundmodellen sker bland annat genom att socialsekreterare tolkar svaren i stället för en utbildad psykolog. Utredningen av familjehem skiljer sig åt på avsevärda punkter, som exempelvis vilken ålder familjehemmets biologiska barn skall ha och åldern på familjehemsföräldrarna. Grundläggande krav som ställs i samtliga kommuner som intervjuats är att det blivande familjehemmet har en stabil familjesituation och att föräldrarna åldersmässigt skulle kunna vara biologiska föräldrar till de barn man tar emot. Familjer som fungerar som familjehem eller som fungerat som familjehem tidigare utreds inte lika noggrant inför en placering som helt nya hem. Ofta hanteras också släkting- och nätverkshem annorlunda än traditionella familjehem när det gäller familjehemsutredningar.⁸²

---

⁸⁰ SOU 2005:81, s. 213

⁸¹ Riksdagens revisorer 2001/02:16, s. 59

⁸² Riksdagens revisorer 2001/02:16, s. 61f

4.2.3.1.2 PRIDE-metoden

PRIDE-metoden har inte funnits lika länge som Kälvestensmetoden. Det är en mer omfattande metod som används för både utbildning och utredning av blivande familjehem. Modellen omfattar normalt tio sammankomster, var och en på ungefär tre timmar, och man gör bland annat inlevelseövningar hur det är att fungera som familjehem.⁸³

En utredningsprocess som liknar någon av ovanstående metoder tar minst ett halvår att genomföra, och det är långt ifrån alla blivande familjehem som genomgår en sådan noggrann utredningsprocess. Det är till exempel ovanligt att kommunerna ställer krav på att en familj skall delta i en grundutbildning som den i PRIDE-metoden för att få fungera som familjehem. Det är relativt sällan kommuner rekryterar helt nya familjehem och eftersom PRIDE-metoden bedrivs i studiecirkelformat är det endast ett fåtal kommuner som är tillräckligt stora för att på egen hand kunna anordna en utbildning. Även om flera kommuner i en region samarbetar kan det vara svårt att samla tillräckligt många deltagare för att genomföra en kurs.⁸⁴

4.2.3.2 Ett modernare synsätt vid handläggning och utredning, BBIC – barns behov i centrum

BBIC är ett enhetligt system för utredning, planering och uppföljning inom social barnavård, avseende barn och unga i åldrarna 0-20 år. Syftet är att stärka barns ställning, skapa struktur och systematik i dokumentationen, så att insatser lättare kan följas upp samt bidra till ökad rättssäkerhet för klienten. Systemet kommer ursprungligen från Storbritannien, där ett motsvarande system infördes i mitten av 1900-talet efter ett omfattande forsknings- och utvecklingsarbete.⁸⁵ Socialstyrelsens målsättning med BBIC är att erbjuda alla Sveriges kommuner ett enhetligt system för handläggning och dokumentation. Men hur utredningen skall genomföras, alltså vilka metoder som skall användas, ger inte BBIC direkt vägledning i annat än det som beskrivs i BBIC:s grundläggande principer. Det finns således ingen motsättning mellan BBIC och flera av de metoder som idag används i barn- och ungdomsvården. När det gäller placering och uppföljning av insatser finns i BBIC förutom grundprinciperna även vissa mötesrutiner.⁸⁶ BBIC skall alltså förstås som ett enhetligt system för handläggning och inte som en metod i sig.

Modellen åskådliggörs som en triangel som belyser barnets situation ur olika perspektiv baserat på, barnets behov, familj och miljö samt

---

⁸³ Riksdagens revisorer 2001/02:16, s. 59

⁸⁴ Riksdagens revisorer 2001/01:16, s. 62

⁸⁵ Dahlberg Cristina och Forssell Anne, *BBIC i praktiken – att knäcka koden*, 2006, s. 13

⁸⁶ Socialstyrelsen, *Grundbok – barns behov i centrum*, s. 9

föräldrarnas förmåga. De områden som bör belysas under barnets behov är: hälsa, utbildning, känslö- och beteendemässig utveckling, identitet, familj och sociala relationer, socialt uppträdande och förmåga att klara sig själv. Avseende föräldrarnas förmåga betonas vikten att ta reda på: grundläggande omsorg, säkerhet, känslomässig tillgänglighet, stimulans, vägledning och gränssättning samt stabilitet. Slutligen fokuserar familj och miljö på områden som berör: familjens bakgrund och situation, familjenätverk, boende, arbete, ekonomi, social integrering och lokalsamhällets resurser.⁸⁷ Enligt BBIC:s grundprinciper skall utredningen ses som ”en utvecklingsstödande process” och handläggaren skall vara öppen för att besluta om insatser under utredningens gång. Utifrån ett sådant synsätt kan de olika faserna i en utredning inte tydligt särskiljas från varandra. Formulären i BBIC ger en struktur med tydlig logik som skall underlätta insamlandet och dokumentation av relevant information.⁸⁸ Analys och bedömning skall förstås som en fortlöpande process där barnets behov bedöms ett i taget. I den slutliga analysen och bedömningen skall informationen om de olika behovsområdena vägas samman med olika faktorer som gäller familj och miljö, och föräldraförmågan.⁸⁹

Man betonar dock att BBIC inte är ett standardiserat bedömningsinstrument. Standardiserade bedömningsinstrument kännetecknas av en given struktur där svaren registreras på samma sätt för alla klienter. BBIC utmärks i stället av flexibilitet när det gäller både struktur och innehåll. Kunskapsgrunden, triangeln, grundprinciperna, formulären och stöddokumentet är de konkreta verktygen. I BBIC bestämmer socialsekreteraren, i samråd med en arbetsledare, vilka frågeområden som skall täckas upp av utredningen. Detta skall göras utifrån uppgifterna i anmälan eller ansökan, samt frågeställningar i utredningsplanen. Handläggaren är därmed betydligt mindre styrd i handläggningen än vad han eller hon är i relation till standardiserade bedömningsinstrument. Däremot kan bedömningsinstrument av detta slag komplettera BBIC. I Sverige används dock inte standardiserade riskbedömningsinstrument i någon större utsträckning.⁹⁰

4.2.3.3 Utvecklingen och användningen av metoder inom socialtjänstens område

Det finns några få metoder som utvecklats särskilt för socialtjänstens arbete med familjehemsvården. Den metod som dominerar för att utreda familjer inför ett familjehemsuppdrag är olika varianter av den så kallade

---

⁸⁷ Ponnert Lina, *Mellan klient och rättssystem – tvångsvård av barn och unga ur socialsekreterares perspektiv*, 2007, s.70

⁸⁸ Socialstyrelsen, *Analys, bedömning och beslut i utredningar enligt BBIC*, s. 12

⁸⁹ Socialstyrelsen, *Analys, bedömning och beslut i utredningar enligt BBIC*, s. 14

⁹⁰ Socialstyrelsen, *Analys, bedömning och beslut i utredningar enligt BBIC*, s. 27f

Kälvestensmetoden. Någon egentlig systematisk utvärdering av modellen har dock aldrig gjorts. Socialstyrelsen utvecklade under åren 1995-2000 en modell (Darlington) som kan användas för att följa barns utveckling inom sju centrala livsområden. Utvecklingsarbetet fortsatte därefter i ett nytt projekt, BBIC, vars syfte är att den utvecklade modellen även skall kunna användas vid anmälan, förhandsgranskning och utredning. Socialstyrelsens egen värdering har visat att den första delen av utvecklingsarbetet fått goda omdömen av dem som har prövat den. Riksdagens revisorers granskning visade att två tredjedelar av dem som arbetar med familjehemsvården i landets socialtjänst känner till Socialstyrelsens utvecklingsarbete. Trots detta visade det sig att åtta av tio socialtjänstenheter inte regelmässigt använder en strukturerad metod för att följa upp placerade barns utveckling. Barn som är placerade i familjehem är mycket utsatta och insynen i vad som sker i ett familjehem är dålig. Den utredning som föregår en familjehemsplacering är därför central för att skydda barn. Den är också central för möjligheten att matcha barns behov med familjens resurser.⁹¹

4.2.3.3.1 Problematiken med att inte ha en enhetlig metod

Att det saknas en enhetlig metod för utredning av familjehem är något som konstaterats sedan en tid tillbaka. I en granskning gjord av länsstyrelserna visas på de brister som finns vid utredning av familjehem. Det konstateras att alla kommuner inte har tillgång till en särskild metod för att utreda ett familjehems förutsättningar att ta emot ett barn och att dessa utredningar är av mycket skiftande kvalitet. Familjehemmen utreds mycket grundligt i en del kommuner och mycket summariskt i andra. Om utredningen inte ger ett tillräckligt underlag för att bedöma hemmets förutsättningar kan det få stora konsekvenser för det barnet som placeras.⁹²

4.2.4 Utredningsområdena och dess omfattning

Att en utredning av familjehem skall göras står att läsa i SoL 6 kapitel 6 § 2 st. Där står att *”socialnämnden får inte lämna medgivande eller fatta beslut om vård utan att förhållandena i det enskilda hemmet och förutsättningarna för vård i hemmet är utredda. Om nämndens prövning gäller ett hem i en annan kommun, skall nämnden informera och samråda med den kommunen innan den fattar sitt beslut.”*⁹³ I SoL anges inte vilka krav som skall ställas på ett familjehem. Det finns idag inte heller några enhetliga kriterier som ligger till grund för de bedömningar kommunerna gör i samband med att familjehemmen utreds. Det kan till exempel medföra att ett hem som inte

---

⁹¹ 2002/03:RR8, s. 12

⁹² Länsstyrelsen, *Socialtjänsten och barnen – länsstyrelsernas granskning av den sociala barn och ungdomsvården 2006-2007*, s.47

⁹³ SoL 6 kap 6 § 2 st

godkänts av en kommun kan godkännas av en annan kommun.⁹⁴ Utredningen av potentiella familjehem tillhör en av de viktigaste delarna i socialtjänstens arbete med att få till stånd en familjehemsvård av hög kvalitet. Det saknas dock i stor utsträckning kunskaper om vilka egenskaper socialtjänsten bör leta efter i en familjehemsutredning, det vill säga kunskaper om vilka egenskaper hos en familj som ger bra familjehem för olika typer av barn. Det är däremot lättare att peka ut egenskaper som man inte vill att ett familjehem skall ha, till exempel missbruksproblem, psykiska problem, kriminellt förflutet med mera. I granskningar som länsstyrelserna gjorde av familjehemsvården 1993-1994 berördes kommunernas sätt att arbeta med familjehemsutredningar på olika sätt. Tio länsstyrelser studerade i en aktgenomgång i vilken utsträckning det existerade en familjehemsutredning och vilken kvalitet denne i så fall hade. Av den granskningen framkom att i 25-40 % av barnens akter saknades en utredning av hemmet helt. De familjehemsutredningarna som fanns var också av varierande kvalitet.⁹⁵

Socialnämnden får, som redan konstaterats, inte besluta om placering eller lämna medgivande till en familjehemsplacering utan att förhållandena i det enskilda hemmet och förutsättningarna för vård i hemmet är utredda. I SoL anges inte vilka krav som skall ställas på ett familjehem. Av lagens 6 kapitel 7 § framgår dock att socialnämnden skall medverka till att barn som placerats i familjehem får god vård och fostran och i övrigt gynnsamma uppväxtförhållanden. Det ankommer således på socialnämnden att bedöma om en familj kommer att kunna ge ett barn den vård och fostran det behöver. I utredningen ingår i allmänhet samtal med det tilltänkta familjehemmet, kontroll med social-, brotts- och misstankeregister samt inhämtande av referenser och läkarutlåtanden.⁹⁶ I Socialstyrelsens handbok påpekas att en utredning av ett tilltänkt familjehem skall göras noggrant, eftersom en ofullständig utredning kan få allvarliga konsekvenser för de barn som senare placeras i hemmet. Liksom i andra utredningar skall det som har betydelse för ärendets avgörande dokumenteras enligt SoL 11 kapitel 5 §, och familjehemsföräldrar har rätt att ta del av vad som finns antecknat om dem enligt SoL 11 kapitel 6 §. Den fullständiga familjehemsutredningen och handlingar som rör familjehemmet, till exempel avtal och ersättning, förvaras i en särskild akt för familjehemmet och inte tillsammans med handlingar som rör det placerade barnet. Socialtjänsten kan, som konstaterats tidigare, använda sig av så kallade djupintervjuer enligt Kälvestensmetoden vid utredning av det tilltänkta familjehemmet. Anteckningar från sådana intervjuer är arbetsmaterial. Det

---

⁹⁴ Prop. 2006/07:129, s. 56

⁹⁵ Riksdagens revisorer 2001/02:16, s. 59f

⁹⁶ SOU 2005:81, s. 213

som framgår av djupintervjun och som har betydelse dokumenteras i familjehemsutredningen. När socialsekreterare och tilltänkta familjehemsföräldrar gått igenom intervjuerna skall anteckningarna omedelbart förstöras. De skall inte kommuniceras med någon annan och inte lämnas till familjehemsföräldrarna. På motsvarande sätt behandlas en utredning som görs enligt PRIDE-metoden. Oavsett vilken metod som använts överlämnas en skriftlig sammanställning av intervjun till den utredda familjen. Som underlag för socialnämndens beslut om placering skall det finnas en sammanfattande beskrivning av familjehemmet och dess resurser och varför hemmet bedöms lämpligt att ta emot det aktuella barnet.⁹⁷

4.2.4.1 Vikten av en utredning – kritik från JO

Det kan inte nog framhållas vikten av att göra en grundlig utredning av familjehemmet. I JO 1998/99:JO1 kritiserades socialnämnden för att inte utrett ett familjehem vid en placering. Fallet rörde en flicka som blivit placerad i ett familjehem utan att det aktuella hemmet utretts av socialnämnden. Istället grundades placeringen genom ett beslut av socialsekreterare efter delegation. JO framhöll i fallet att en förutsättning i de fallen är att placeringen är så kortvarig att den inte kan anses som stadigvarande, och att en sådan placering till exempel kan användas under en kortare utredningstid under vilka förutsättningarna för ens stadigvarande placering utreds. I detta fall ansågs den omhändertagna flickan ha tagits emot för stadigvarande vård och därmed skulle även en utredning av familjehemmet gjorts.⁹⁸

I utredningen av familjehemmet skall utredningen ha sin utgångspunkt i barnets behov. Därav vikten av att faktiskt genomföra en utredning av hemmet varje gång en placering kan bli aktuell. I ett annat fall, JO 2002/03:JO1, där en utredning faktiskt har gjorts riktade JO kritik mot att hemmet inte utretts på nytt vid en ytterligare placering i hemmet och kritik riktades mot socialnämnden. Det som JO speciellt framhöll var vikten av att göra en grundlig utredning så att utskottet sedan kunde grunda sitt beslut utefter det, och att det inte var handläggarens uppgift att själv avgöra vad som var relevant att ta upp i utredningen då det rörde sig om faktorer som kunde komma att påverka det placerade barnet. I det aktuella fallet hade en flicka som placerats i ett hem som tidigare utretts vid en placering av en annan flicka och där familjehemsföräldrarna tidigare misstänkts för häleri. JO tar här upp att en familjehemsutredning skall ha sin utgångspunkt i barnets behov och klarlägga familjehemsföräldrarnas vilja att ge barnet den

---

⁹⁷ Socialstyrelsen, *Barn och unga i socialtjänsten – utreda, planera och följa upp beslutande insatser*, s. 123f

⁹⁸ JO 1998/99:JO1, s 240f

omsorg som barnet behöver. Förutom familjehemsföräldrarnas personliga förutsättningar att ge barnet behövlig vård, måste utredningen belysa de yttre omständigheter under vilka familjehemsföräldrarna lever, till exempel uppgifter om bostad, arbete, ekonomi och hälsotillstånd. Vad som framkommer under utredningen skall dokumenteras, och vid dokumentationen skall familjehemsföräldrarnas integritet beaktas. Hänsyn till familjehemsföräldrarna får emellertid inte leda till att sådana uppgifter som har kommit fram och som har betydelse för ärendets avgörande utelämnas i familjehemsutredningen. Att dessa uppgifter redovisas är av vikt såväl för socialnämndens bedömning som av vårdnadshavarens ställningstagande till den planerade vården. JO:s kritik i fallet var bland annat utredningen av familjehemmet vid den aktuella flickans placering till stor del baserades på den familjehemsutredning som hade gjorts i samband med placeringen av den första flickan. I familjehemsutredningen inför flickans placering saknades även uppgifter om den av familjevården kända brottsmisstanken. Uppgiften redovisades inte heller för utskottet. Anledningen till detta var den positiva bild som familjevården fått av hemmet. En uppgift om att en familjehemsförälder har begått brott eller att det hos polisen finns en sådan misstanke är, enligt JO, typiskt sett en uppgift som har betydelse för bedömningen av om ett familjehem är lämpligt eller inte. Även om utredaren för egen del kom fram till att brottsmisstanken inte utgjorde något hinder mot en placering i familjehemmet, borde uppgiften ha tagits med i familjehemsutredningen. Socialnämnden skall göra en helhetsbedömning och ett medgivande kan bli aktuellt även om exempelvis den ekonomiska situationen i hemmet är ansträngd. Viktigt är dock att nämnden har tillräckliga uppgifter för att ta ställning till i samband med placeringen.⁹⁹

4.2.5 Sammanfattande om utredning av familjehem

I detta kapitel har en närmare genomgång av utredningen av familjehem gjorts. Innan en familj kan ta emot ett barn för placering skall en utredning av familjen genomföras. Detta för att fastställa en familjs lämplighet att ta emot ett visst barn där socialnämnden beslutat om vård. I SoL anges inte vilka krav som skall ställas på ett familjehem och det finns inte heller några enhetliga kriterier som ligger till grund för de bedömningarna kommunerna gör i samband med att familjehemmet utreds. Olika metoder används också vid utredningen, två av dessa är PRIDE och Kälvestensmetoden. Dessa används dock långt ifrån av samtliga kommuner. På senare år har ett enhetligt system för handläggning och dokumentation inom samtliga av

---

⁹⁹ JO 2002/03:JO1, s. 215ff

Sveriges kommuner vuxit fram – BBIC. Hur utredningar skall genomföras specificeras inte i BBIC, utan kommunerna har fortfarande stor frihet att själva utforma utredningen enligt en egen vald metod. Som redogjorts för ovan finns inget enhetligt system för utredningar av familjehem, och även BBIC saknar detta.

5 Utredning av hem vid internationell adoption – en jämförelse

Föregående kapitel har tagit upp processen vid utredningen av familjehem. I detta kapitel kommer en kort redogörelse om utredningen vid internationell adoption att göras för att det senare skall kunna göras en jämförelse av dessa. Kapitlet inleds med en kort genomgång av bestämmelserna kring adoption och de olika adoptionsutredningarna. Sedan görs en mer ingående genomgång av själva utredningen av hemmet vid internationell adoption.

5.1 Den rättsliga processen vid adoption och socialtjänstens ansvar

I detta kapitel kommer en kort redogörelse för de materiella reglerna vid en adoption att göras. Vidare görs även en genomgång av regleringen i SoL då denna, som vid utredningen av familjehem, reglerar de bestämmelser som rör utredningen av hemmet. I detta kapitel tas dock endast upp de materiella reglerna kring adoptionen, en närmare genomgång av själva utredningen av hemmet som sådan ges i kapitel sex.

5.1.1 De grundläggande materiella reglerna vid adoption

Det är allmän domstol som beslutar om adoption, och om domstolen beslutar om adoption innebär det att barnet i rättsligt hänseende beaktas som adoptantens barn och inte som barn till sina biologiska föräldrar.¹⁰⁰ De grundläggande materiella reglerna om adoption finns i FB 4 kapitel. Dessa bestämmelser skall tillämpas i alla adoptionsärenden i svensk domstol. För att en adoption skall komma till stånd krävs ett beslut av domstol efter ansökan av den som vill adoptera. Enligt huvudregeln skall adoptanten ha fyllt 25 år, dock finns vissa undantag vid synnerliga skäl, exempelvis vid adoption av makes eller makas barn. Den som fyllt tolv år får i normalfallet inte adopteras utan samtycke. Dock gäller undantag om den som skall adopteras är under 16 år och det skulle skada honom eller henne att bli tillfrågad eller om den som skall adoptera är varaktigt förhindrad att lämna

---

¹⁰⁰ SOU 2009:61, s. 77

samtycke på grund av en psykisk störning eller på grund av något annat liknande förhållande enligt FB 4 kapitel 5 §.¹⁰¹

I FB 4 kapitel 6 § 1 stycket anges vissa allmänna förutsättningar för adoption. Enligt bestämmelsen skall domstolen pröva om det är lämpligt att adoptionen äger rum. Tillstånd till adoption får ges endast om adoptionen är till fördel för barnet samt sökanden har uppfostrat barnet eller vill uppfostra barnet eller det annars med hänsyn till det personliga förhållandet mellan sökanden och barnet finns särskild anledning till adoptionen. Vid bedömning av om adoptionen är lämplig skall domstolen, även när barnets samtycke inte behövs, ta hänsyn till barnets vilja med beaktande av barnets ålder och mognad. De nämnda bestämmelserna gäller – med undantag för det som sägs om barnets vilja – även när den som skall adopteras har fyllt 18 år, vuxenadoption. Med ”barn” avses i lagtexten alltså inte bara den som är under 18 år.¹⁰²

5.1.2 Särskilt om regleringen i SoL vid adoption

Proceduren för internationella adoptioner styrs av internationella konventioner, svensk och utländsk lagstiftning. Bestämmelser för bedömningen av sökandens lämplighet att adoptera finns i SoL, och då beslutet om adoption skall fattas i Sverige gäller bland annat föräldrabalkens bestämmelser. De nationella adoptionerna däremot regleras enbart av den nationella lagstiftningen och lämplighetsbedömningen görs framförallt med utgångspunkt i föräldrabalkens bestämmelser. Bedömningen av sökandens lämplighet som adoptivförälder, utredningar och yttranden till domstol med mera kan därmed följa olika regelverk, beroende på vilken typ av adoption det är fråga om.¹⁰³

Då en ansökan om medgivande kommit in till socialnämnden skall nämnden enligt SoL 11 kapitel 1 § inleda en utredning. Utredaren skriver efter sin utredning (informationssamling, analys och bedömning) ett förslag till beslut om medgivande eller avslag på ansökan. Beslutet fattas därefter av socialnämnden i sökandens hemkommun enligt SoL 6 kapitel 15 §. Sökanden är skyldig att meddela om sökandens förhållanden förändras i mer väsentliga avseenden. Då skall socialnämnden utreda hur det påverkar grunderna för medgivandet. I vissa fall kan även medgivandet återkallas enligt SoL 6 kapitel 13 §. När sökanden valts ut som tänkbar adoptivförälder till ett visst barn skall socialtjänsten skyndsamt och senast inom två veckor utreda om vissa förutsättningar för adoptionen är uppfyllda, så att

---

¹⁰¹ SOU 2009:61, s. 75f

¹⁰² SOU 2009:61, s. 89

¹⁰³ Socialstyrelsen, *Adoption – handbok för socialtjänsten*, s. 20

socialnämnden kan ge sitt samtycke till att adoptionsförfarande får fortsätta enligt SoL 6 kap 14 §.¹⁰⁴ Medgivandets giltighetstid är två år. Ett medgivande skall finnas innan barnet lämnar det land där det har sin hemvist. Medgivandet upphör att gälla om barnet inte tagits emot inom två år från det att medgivandet lämnades. Motivet till tvåårsgränsen är att den behövs för att adoptionsplanerna skall hinna fullföljas utan att ett nytt beslut om medgivande skall behöva fattas.¹⁰⁵ När sökanden har fått socialnämndens samtycke till att adoptionsförfarandet får fortsätta, får de avvakta ett mer eller mindre formellt besked om att de får resa till landet där barnet har sin hemvist och hämta barnet. Det praktiska förfarandet går härefter till på olika sätt i olika länder.¹⁰⁶

5.1.3 Handläggning hos socialnämnden vid adoption

Sverne och Svensson beskriver att socialnämndens medverkan i adoptionsprocessen kan delas in i fyra delar: den första är föräldrautbildningen, den andra är medgivandeutredningen, det tredje är yttrande över adoption till tingsrätten och den fjärde är uppföljningsrapporten. Ett beslut om medgivande fattas på ett sammanträde och ärendet har dessförinnan utretts av en eller flera tjänstemän, och socialnämndens ledarmöter har som regel fått utredningen för genomläring före sammanträdet. Oftast medverkar utredaren vid mötet och föredrar ärendet och svarar på frågor från ledarmötena. I andra fall föredras alla ärenden av en annan handläggare, oftast en chefsperson. Socialnämnden beslutar sedan att lämna ett medgivande eller att avslå ansökan. Ett beslut att avslå ansökan kan överklagas till förvaltningsrätten.¹⁰⁷

I detta kapitel har endast en genomgång av de materiella reglerna och handläggningen hos socialnämnden gjorts. Det är socialnämnden som utefter en utredning som gjorts av socialtjänsten beslutar om att lämna medgivande eller avslå ansökan. Det är utefter detta medgivande som domstolen sedan beslutar om adoption. En närmare utredning om själva utredningen av hemmet som sådan behandlas härefter.

---

¹⁰⁴ Socialstyrelsen, *Adoption – handbok för socialtjänsten*, s. 38

¹⁰⁵ Erman Margareta, *Socialtjänstlagen – en handledning*, 2005, s. 94

¹⁰⁶ SOU 2009:61, s. 85

¹⁰⁷ Sverne Arvill Ebba och Svensson Agneta, *Adoption*, 2008, s. 84

5.2 Utredning av hem vid internationell adoption

I föregående kapitel gjordes endast en genomgång av de materiella reglerna vid adoption och processen hos socialnämnden. I detta kapitel kommer en genomgång av utredningen av hemmet som sådan att göras. En kort redogörelse för processen som föranleder en utredning kommer även att göras och därefter syftet med denna. Efter det görs en närmare genomgång av utredningen av hemmet i synnerhet och vilka faktorer som har betydelse för socialtjänstens utredning och då senare socialnämndens bedömning.

5.2.1 Inledning av en utredning – det blivande adoptivhemmets initiativ

Adoptionsförfarandet hos socialnämnden inleds ofta med att den som är intresserad av att adoptera ringer till socialkontoret i sin hemkommun. Vad som sedan händer varierar från kommun till kommun. Det är sedan 2005 obligatoriskt att genomgå en föräldrautbildning innan ett beslut om medgivande kan lämnas. Den som tidigare har adopterat ett barn från utlandet kan få medgivande även om man inte deltagit en föräldrautbildning. Det är alltså endast frivilligt att delta om man tidigare adopterat från utlandet. Socialnämnden har en skyldighet att utreda alla som ansöker om att få ett medgivande om att ta emot ett barn för adoption.¹⁰⁸ Ärendet inleds och utredningsprocessen börjar i och med att sökanden lämnar in en ansökan om medgivande att ta emot ett utländskt barn för adoption. Om sökanden vill begränsa sin ansökan om medgivande till att gälla adoption av ett specifikt barn, barn i en viss ålder, från ett visst land eller liknande, är det viktigt att sökanden får information om hur en utredning och ett beslut om medgivande som innehåller begränsningar påverkar möjligheterna att få adoptera ett barn.¹⁰⁹

5.2.1.1 Utredningsplanen

I socialstyrelsens handbok framhålls att en utredning av hemmet bör inledas med att en utredningsplan upprättas i samråd med sökanden. Av planen bör utredningens preliminära tidsplan framgå. Syftet med planen är att ge struktur åt utredningen och göra den överblickbar för såväl utredaren som sökanden. Utredningsplanen tydliggör vilken information som skall samlas in, hur, när och i vilket syfte, samt vad som skall bedömas. Syftet med samtal och andra sätt att hämta in information är att samla in underlag för en

---

¹⁰⁸ Sverne Arvill Ebba och Svensson Agneta, *Adoption*, 2008, s. 85f

¹⁰⁹ Socialstyrelsen, *Adoption – handbok för socialtjänsten*, s. 48

individuell bedömning och sammanvägning av både förutsättningar för och riskfaktorer som eventuellt talar emot att sökanden är lämpad att ta emot ett utländskt barn för adoption. Vilken information som behöver samlas in kan därför variera. Informationen samlas till exempel in genom samtal och möten med sökanden, hembesök, eventuellt samtal med sökandens barn, kontakt med referenspersoner och personer i sökandens nätverk samt registeruppgifter och intyg med mera. Av planen behöver det också framgå vilka registeruppgifter som hämtas in av utredaren och vilka registeruppgifter som sökanden själv förväntas lämna in, samt vilka intyg om sökandens fysiska och psykiska hälsotillstånd som utredaren kan behöva för utredningen.¹¹⁰ Planen bör vid behov kompletteras och revideras.¹¹¹

5.2.2 Syftet med utredningen

Utredningen är senare ett underlag för socialnämndens beslut. Den skall också presentera den sökande familjen på ett sådant sätt att barnets företrädare i barnets hemland får en klar bild av familjen. Utgångspunkten för arbetet är det okända barnet, som har rätt att komma till en bra familj.¹¹² Det primära syftet med utredningen är att ta fram ett underlag för socialnämndens beslut om sökandens behörighet och lämplighet som adoptivförälder. Om sökanden inte bedöms som lämplig får sökanden inget medgivande, och ytterligare syften faller då automatiskt bort. Om sökanden får ett medgivande skall utredningsrapporten också vara ett fullgott underlag för den utländska förmedlingskontakten, som har till uppgift att välja föräldrar till ett visst barn. Ansvariga i barnets ursprungsland behöver information om de sökande för att kunna välja de mest lämpliga föräldrarna till ett visst barn utifrån de presentationer de får av olika sökandes egenskaper och bakgrund. Utredningen och samtalen i samband med den bidrar i sig dessutom till sökandens förberedelser för en adoption, så att den skall kunna bli så bra som möjligt.¹¹³ Att det tydligt framgår av lagen vilka grundläggande krav som skall vara uppfyllda för att få medgivande att ta emot ett barn för adoption underlättar inte bara för utredarna och beslutsfattarna på kommunal nivå, utan också när ett mål om medgivande skall prövas i allmän förvaltningsdomstol.¹¹⁴

5.2.3 Utredningsområdena och dess omfattning

I SoL 6 kapitel 12 § står att ett barn med hemvist utomlands inte utan socialnämndens medgivande får tas emot för adoption. Vidare står att läsa i

---

¹¹⁰ Socialstyrelsen, *Adoption – handbok för socialtjänsten*, s. 55

¹¹¹ SOSFS 2008:8, s. 4

¹¹² Sverne Arvill Ebba och Agneta Svensson, *Adoption*, 2008, s. 87

¹¹³ Socialstyrelsen, *Adoption – handbok för socialtjänsten*, s. 49

¹¹⁴ Prop. 2003/04:131, s. 58

paragrafens andra stycke att ”medgivande får endast lämnas om den sökande är lämpad att adoptera. Vid den bedömningen skall särskild hänsyn tas till sökandens kunskaper och insikter om adoptivbarn och deras behov och den planerade adoptionens innebörd, sökandens ålder, hälsotillstånd, personliga egenskaper och sociala nätverk. Sökanden skall vidare ha deltagit i av kommunen anvisad föräldrautbildning inför adoption”.¹¹⁵ Det är alltså hänvisat i lag vad som skall ingå i den utredning socialtjänsten skall genomföra.

Utredaren har till uppgift att göra en grundlig utredning av sökanden och följande områden bör enligt Socialstyrelsen närmare tas upp i utredningen:

Kunskaper och insikter: Utredaren bör ta reda på sökandens kunskaper och insikter om adoptivbarn, deras behov och vad en adoption kan innebära genom att tillammans med sökanden gå igenom de olika teman som tagits upp under föräldrautbildningen.

Ålder: Om sökanden är över 42 år då ansökan görs, bör utredaren klargöra om det finns särskilda omständigheter som kan vara av betydelse för helhetsbedömningen av om sökanden är lämplig att adoptera. Sådana omständigheter kan bland annat vara att enbart den ena parten vid en gemensam ansökan är över 42 år eller att ansökan avser medgivande för adoption av ytterligare ett barn i familjen.

Fysisk och psykiskt hälsotillstånd: Utredaren bör uppmana sökanden att så tidigt som möjligt lämna in en hälsodeklaration eller ett läkarintyg. Om sökanden har eller har haft en sjukdom eller en funktionsnedsättning som kan påverka ett föräldraskap eller, om det annars finns tveksamheter om dennes fysiska hälsa, bör sökanden uppmanas att lämna ett intyg från en läkare med specialistkompetens inom det aktuella området. Samma sak gäller vid tveksamheter gällande sökandens psykiska hälsa. Om utredaren bedömer att utlåtanden och läkarintyg inte räcker för att göra en bedömning av hur hälsotillståndet skulle kunna påverka sökandens lämplighet att adoptera, bör utredaren inhämta ett yttrande från Socialstyrelsens råd för vissa rättsliga, sociala och medicinska frågor (Rättsliga rådet).

Personliga egenskaper: Utredaren bör ta reda på om sökanden har de förutsättningar som behövs för att kunna tillgodose ett adopterat barns särskilda behov samt, om det finns riskfaktorer som är av betydelse för en bedömning av sökandens förmåga att tillgodose dessa behov.

---

¹¹⁵ SoL 6 kap 12 §

Stabilitet i parrelationer: Om ett par ansöker om medgivande att adoptera bör utredaren ta reda på om de har en stabil relation.

Socialt nätverk: Utredaren bör undersöka om det i sökandens sociala nätverk finns personer som har möjlighet att vid behov ge stöd och hjälp efter en adoption. Utredaren bör också ha samtal med några av de personer som ingår i detta nätverk.

Sökanden som redan har barn: Om sökanden redan har barn bör utredaren hämta in uppgifter från barnhälsovård, förskola och skola. Utredaren bör även ta reda på om barnet har en god relation till sina föräldrar.

Minst ett av de utredande samtalen med sökanden bör hållas i dennes hem. Om ansökan om medgivande att ta emot barn för adoption görs av ett par, bör samtal hållas både med sökanden gemensamt och med var och en för sig. Sökanden bör förutom uppgifter ut socialtjänstens register, samt misstanke- och belastningsregister, uppmanas att komma in med utdrag ur socialtjänstens register från tidigare hemkommuner, om sökanden har flyttat till en ny kommun under de senaste två åren, ett utdrag från Försäkringskassans register som visar eventuella sjukskrivningsperioder, och ett utdrag som visar eventuella uppgifter om sökanden i Kronofogdemyndighetens register.¹¹⁶

5.2.3.1 Utredningsrapporten och dess innehåll

Medgivande för att ta emot barn för adoption får som nämnts endast lämnas om sökanden är lämpad att adoptera enligt SoL 6 kapitel 12 §. I förarbetena till bestämmelsen om medgivande att adoptera sägs att den som skall adoptera måste ha sådana personliga egenskaper och förmåga till samspel att adoptivbarnets särskilda behov kan tillgodoses. Socialnämndens uppgift i fallet vid adoption är, enligt Socialstyrelsens egna material, inte att nämnden skall utreda barnets behov och situation – det är i dessa fall utlandsmyndigheternas ansvar. I utredningen av hemmet är det därför kunskap om barns behov i allmänhet och adoptivbarns specifika behov generellt som är utgångspunkten, och mot vilka de sökandes förutsättningar skall bedömas. En annan skillnad mot till exempel barnavårdsutredningar är också att det i lämplighetsbedömningen i utredningen inte kan bli fråga om att väga upp eventuella brister i föräldraförmågan hos tilltänkta föräldrar genom stödinsatser eller liknande. Såväl sökandens individuella som gemensamma förutsättningar som faktorer i nätverket måste vara tillräckligt goda i sig för att ett medgivande skall kunna komma ifråga. Utredningen

---

¹¹⁶ SOSFS 2008:8, s. 5ff

skall inte heller ligga till grund för begränsade insatser som kan omprövas, utan till ett livslångt och oåterkalleligt beslut.¹¹⁷

Utredningen bör inför socialnämndens beslut sammanställas och dokumenteras i ett beslutsunderlag i form av en utredningsrapport. Utredningsrapporten bör bland annat redovisa samtliga de omständigheter som är av betydelse för helhetsbedömningen av om sökanden kan anses vara lämpad att adoptera, samt den information som kan vara av betydelse vid valet av föräldrar till ett visst barn, till exempel sökandens fritidsintressen och livsåskådning. Om sökanden har särskilda önskemål om barnet, till exempel vad gäller åldern, bör även dessa framgå av utredningsrapporten.¹¹⁸

5.2.4 Sammanfattande om utredning av hem vid internationell adoption

I detta kapitel har en genomgång av utredningen av hem vid internationell adoption och dess syfte och innehåll gjorts. Socialtjänsten utreder hem vid internationell adoption och det är deras utredning som sedan grundar socialnämndens medgivande till adoptionen. Det är även denna utredning som till viss del ligger till grund för myndighetens bedömning i det okända barnets hemland. Det är mot denna som beslut tas om ett specifikt barn kan komma att passa in i den tilltänkta familjen, därav vikten av att det görs en ordentlig och noggrann utredning. I nästföljande kapitel kommer en kort genomgång av barnets bästa att göras. Barnets bästa skall alltid tas i beaktande vid beslut som rör barn, och så även vid utredningsarbetet och beslut vid internationell adoption.

---

¹¹⁷ Socialstyrelsen, *Adoption – handbok för socialtjänsten*, s. 56f

¹¹⁸ SOSFS 2008:8, s. 4

6 Barnets bästa och en koppling till rättssäkerheten kring frågor som rör placering av barn

I detta kapitel kommer en mycket kortfattad genomgång av begreppet barnets bästa att göras. Begreppet barnets bästa är grundpelaren i både internationell och nationell lagstiftning. Det är genomgående i alla beslut som rör frågor om barn och det är något som skall finnas med vid varje beslut kring barn. Då begreppet är vida och inte är definitivt ger det utrymme för tolkning ända ner till handläggarnivå. Här ges en kort beskrivning av begreppet och dess uppkomst, samt kopplingen till begreppet rättssäkerhet i frågor kring handläggningen av ärenden som rör barn.

6.1 Kort om FN:s barnkonvention

6.1.1 Sverige och FN:s barnkonvention

Konventioner kallas även traktater och är mellanstatliga avtal som kompletterar den allmänna folkrätten. De är bindande genom den sedvanliga principen *pacta sunt servanda* som säger att avtal skall hållas. En konvention är alltså bindande mellan stater som ratificerat. Det är landets regering som är den fördragsslutande parten och som därför är ytterst ansvarig för att bestämmelserna genomförs, oavsett det inre styrelseskicket.¹¹⁹

I Förenta nationernas stadga står att en av huvuduppgifterna för FN och dess medlemsstater är att främja respekten för de mänskliga rättigheterna. Konventionen om barns rättigheter – Barnkonventionen – antogs av FN:s generalförsamling den 20 november 1989, och konventionen trädde i kraft den 20 september 1990 då den ratificerades av 20 stater och däribland Sverige.¹²⁰ Barnkonventionen innehåller 13 inledande paragrafer (preambeln) och 54 artiklar. Den är indelad i tre delar, som behandlar materiella frågor, övervakningssystem respektive slutbestämmelser. Barnkonventionen är inriktad på individen, det enskilda barnet, och de

---

¹¹⁹ Englund Elizabeth, *Barnets bästa i främsta rummet – en pedagogisk utmaning?*, 2009, s.66

¹²⁰ SOU 1997:116, s. 51f

materiella artiklarna handlar om barnets rätt att få sina grundläggande rättigheter och behov tillgodosedda. Barnkonventionen inkluderar alla typer av mänskliga rättigheter, den innehåller alltså såväl medborgerliga och politiska som ekonomiska, sociala och kulturella rättigheter. I Barnkonventionen förenades för första gången de olika mänskliga rättigheterna i ett och samma dokument, och inledningen (preamble) speglar de principer om mänskliga rättigheter som har formulerats i FN:s konventioner och deklARATIONER. I inledningen slås fast att barn, på grund av sin sårbarhet behöver vård och skydd. Det betonas också att det är familjen som har det primära ansvaret för den vård och skydd som barnet behöver, samtidigt som barnet är i behov av samhälleligt skydd. Barnkonventionen sätter barnets behov framför föräldrarnas. Staterna skall säkerställa att barn inte, mot sin vilja, skiljs från sina föräldrar, om ett åtskiljande inte är nödvändigt för barnets bästa.¹²¹

Barnkonventionen är det dominerande internationella dokumentet som rör barnets rättigheter. Den syftar till att värna barnets bästa genom att tillförsäkra barnet grundläggande rättigheter och skydda henne mot övergrepp och utnyttjande, och grundas på principerna om barnets bästa, vikten att lyssna på barnet, barnets rätt till liv och utveckling och barnets rätt att utan diskriminering få ta del av sina rättigheter.¹²² Barnkonventionen är inriktad på individen, det enskilda barnet och de materiella artiklarna handlar om barnets rätt att få sina grundläggande rättigheter och behov tillgodosedda.¹²³

Barnkonventionen är inte direkt tillämplig i Sverige, vilket betyder att domstolarna inte är bundna av konventionen på samma sätt som de är bundna av svensk lag. Däremot används konventionsbestämmelserna vid tolkningen av svensk lag så att tolkningen står i överensstämmelse med Sveriges internationella åtaganden. Sveriges ratificering av barnkonventionen har även påverkat lagstiftningen på flera områden så att den i huvudsak överensstämmer med åtagandena i konventionen. Avsikten är också att intentionerna i Barnkonventionen skall genomsyra verksamheten nationellt, regionalt och lokalt.¹²⁴

---

¹²¹ SOU 1997:116, s. 53f

¹²² Mattsson Titti, *Barnet och rättsprocessen – rättssäkerhet, integritetsskydd och autonomi i samband med beslut om tvångsvård*, 2002, s. 123f

¹²³ Prop. 1997/98:182, s. 9

¹²⁴ Socialstyrelsen, *Handläggning och dokumentation inom socialtjänsten*, s.28

6.1.2 Artikel 3 om barnets bästa och dess inverkan på de nationella bestämmelserna

6.1.2.1 Betydelsen av artikel 3

Kommittén för barnets rättigheter har vid utformningen av de första riktlinjerna för ländernas rapportering gjort en analys av konventionen. Avsikten var inte att gradera artiklarna och peka ut några av dem som särskilt viktiga. De olika sakartiklarna skall ses som en del av en helhet där alla artiklarna är lika viktiga. Arbetet handlade istället om att tolka artiklarnas karaktär och inbördes relationer, för att ge staterna ett underlag för arbetet med att genomföra konventionen. I kommitténs första analys av Barnkonventionen utkristalliserades fyra grundläggande, allmänna principer som återfinns i artiklarna 2, 3, 6 och 12. Till dessa hör principen om barnets bästa som återfinns i artikel 3 som utgör en av konventionens grundpelare. Vid alla åtgärder som rör barn ”*skall barnets bästa komma i främsta rummet*”. Principen om barnets bästa kan härledas ur två fundamentala tankar som båda satt spår i konventionen. Den ena utgår från att barn är sårbara och behöver stöd och skydd och den andra betonar barnperspektivet i beslutsfattandet.¹²⁵

Det framgår tydligt av formuleringen av artikel 3 att barnets bästa *alltid* skall beaktas. Barnets situation, behov och intressen skall alltså alltid beaktas i beslutsfattandet. I de fall, då man låter andra intressen väga tyngre, krävs att beslutande myndigheter kan visa att en sammanvägning av relevanta intressen i det enskilda fallet har gjorts. Vidare kräver Barnkonventionen att beslutande myndigheter så långt som möjligt har försäkrat sig om att barnets bästa kommit med och redovisats i beslutsprocessen. Beslutet måste med andra ord innefatta ett barnperspektiv.¹²⁶ Det grundläggande synsättet i Barnkonventionen är att barn skall respekteras, att barn också är människor med rättigheter, som kommer till uttryck på så sätt att samhället åläggs skyldigheter för att skydda barn där familjens skyddsnät inte räcker till. Rätten till samhällets skydd mot utnyttjande är absolut, på samma sätt som de medborgerliga och politiska fri- och rättigheterna. Barnkonventionen slår fast att barn skall skyddas mot alla former av missförhållanden, vanvård, skada eller våld medan de är under föräldrarnas eller annans vård. I de fall sådana situationer uppstår, får principen om familjens privatliv vika för staternas intervention i syfte att tillförsäkra barnet den bästa miljön för en harmonisk utveckling.¹²⁷

---

¹²⁵ SOU 1997:116, s. 55f

¹²⁶ SOU 1997:116, s. 129, se även Prop. 1997/98:182, s. 71

¹²⁷ Prop. 1997/98:182, s. 35

6.1.2.2 Nationell inverkan av artikel 3

I SoL ges grundläggande bestämmelser för samhällets skyldighet att se till att barn och ungdomar får växa upp under trygga förhållanden. Socialtjänstens olika insatser för barn och ungdom bygger på frivillig medverkan och samtycke, och skall utformas i samråd med den unge och hans eller hennes vårdnadshavare. Om insatser i frivillig form inte är tillräckliga eller erforderlig vård utanför hemmet inte går att genomföra med samtycke, skall förvaltningsrätten, efter ansökan från socialnämnden, besluta om vård enligt LVU. Insatser som behövs för att tillgodose barnets behov skall så långt möjligt ske i familjen. Det är till barnets bästa att vistas i och omvårdas av sin familj, men om föräldrarna agerar på ett sätt som skadar barnet eller inte har förmågan att ge barnet det skydd det har rätt till, har staten en skyldighet att utifrån principen om barnets bästa vidta åtgärder för att skydda barnet. Barnet har rätt till sina föräldrar, men föräldrarna har ingen äganderätt till barnet. Staten har en skyldighet att sörja såväl praktisk som ekonomiskt för de barn som tillfälligt eller permanent har berövats eller flyttats från sin familjemiljö. En placering av ett barn skall även följas kontinuerligt så att den är till barnets bästa och ger planerat resultat.¹²⁸

6.2 Europakonventionen och artikel 8

Då Europakonventionen numera gäller som svensk lag, har dess artiklar med tillhörande rättspraxis en betydelsefull inverkan på den svenska socialtjänsten och arbetet med utsatta barn. Här är det artikel 8 i Europakonventionen som behandlar skyddet mot den enskildes privat- och familjeliv mot godtyckliga ingripanden av det allmänna. Mattsson behandlar artikeln och beskriver att bestämmelsen fokuserar på familjen, och inte på de enskilda familjemedlemmarna. Enligt artikeln får det allmänna inte inskränka i familje- och privatlivet annat än i särskilda fall. Att flytta barn från sin familj är förenligt med konventionen endast i det fall det är nödvändigt i ett demokratiskt samhälle för att skydda barns intressen. Mattsson skriver även att genom den omfattande rättspraxis på området som utvecklats genom åren också har kommit att uppställas krav på att det skall föreligga en relevant och riktig grund. En utveckling från en i huvudsak föräldraorienterad rättspraxis till att barnets rättsliga ställning kommit att få ökat utrymme av Europadomstolens domar har skett, och detta märks enligt Mattsson genom att Europadomstolen i flera barnrättsliga mål har berört relevanta artiklar och begrepp i barnkonventionen. Begreppet barnets bästa är ett av dessa begrepp.¹²⁹

---

¹²⁸ Prop. 1997/98:182, s. 35

¹²⁹ Mattsson Titti, *Barnet som subjekt och aktör – en rättslig studie av barn i familjehem*, 2006, s. 63f

Mattson behandlar vidare artikel 8 och visar efter utredning av praxis att domstolen har vidare begränsat föräldrarnas bestämmanderätt enligt artikel 8 i sådana fall när det enskilda barnets hälsa riskerar att skadas. Skyddsaspekterna kommer till uttryck i ett flertal mål rörande barnomhändertaganden. Ett omhändertagande av ett barn mot föräldrarnas vilja innebär ett ingrepp i familjelivet och måste kunna rättfärdigas genom att de uppfyller kraven i artikel 8.2. Det är främst förfarandet kring omhändertagandet och kontakten mellan föräldrarna och barnen under vårdtiden som Europadomstolen ansetts utgöra kränkningar av artikeln. Sakprövningen i de enskilda fallen är sällan föremål för behandling. Domstolen har godtagit att det oftast är de nationella myndigheterna och domstolarna som har de bästa förutsättningarna att avgöra den saken. Domstolen har dock uttalat vissa riktlinjer för sakprövningen i omhändertagandemål, och visar att vid den bedömningen skall särskild vikt fästas vid barnets intresse, vilket beroende av omständigheterna kan ges företräde framför föräldrarnas.¹³⁰

6.3 Barnets bästa i nationell lagstiftning och rättssäkerhetsbegreppet

Ovan gjordes en genomgång av begreppet barnets bästa och dess härledning till Barnkonventionen. I detta kapitel kommer en redogörelse för barnets bästa och begreppets betydelse för nationella bestämmelser att göras. Begreppet grundar alla beslut som rör barn och återfinns i allt från förarbeten till handböcker för socialstyrelsen. Barnets bästa är något som skall tas tillvara både vid utredningen av familjehem och vid utredningen av hem vid internationell adoption då det är beslut som rör barn och deras placering. En kort genomgång av begreppet och kopplingen till utredningen kommer här att göras, för att det sedan även skall kunna göras en koppling till begreppet rättssäkerhet vid frågor som rör barn då begreppet barnets bästa och rättssäkerheten är starkt sammankopplat.

6.3.1 Barnets bästa kring utredningen av familjehem

Enligt Barnkonventionens artikel 3.2 är staten skyldig att se till att alla barn inom landets jurisdiktion får det skydd och den omvårdnad som de behöver. Staten måste i detta avseende respektera föräldrarnas ansvar och plikter i förhållande till barnet. Stadgandet i artikel 3.2 har en grundläggande

---

¹³⁰ Mattsson Titti, *Barnet och rättsprocessen – rättssäkerhet, integritetsskydd och autonomi i samband med beslut om tvångsvård*, 2002, s. 136f

betydelse för tolkningen av Barnkonventionen som helhet. Med sin placering har stadgandet karaktär av portalbestämmelse. Formuleringen i artikel 3.2 är stark och staten har åtagit sig att tillförsäkra att barnet får skydd och omvårdnad. Av artikel 3.2 framgår också att staten har en aktiv skyldighet att skydda barn i den mån föräldrarna eller andra personer som har lagligt ansvar för barnet, inte fullgör sina skyldigheter gentemot barnet. För att kunna fullgöra dessa skyldigheter måste staten se till att den kontinuerligt får tillräcklig kunskap om de förhållanden som barn lever under.¹³¹

Mattsson behandlar också begreppet barnets bästa och konstaterar att begreppet innehar en särställning inom såväl Barnkonventionen som inom svensk barnrättslig reglering. Barnets bästa är också en central bedömningsgrund vid handläggning av beslut som rör familjehemsplacerade barn i svensk rätt. Mattsson konstaterar att under de senaste tio åren har frekvensen märkbart ökat och uttrycket barnets bästa har införts inom flera områden av svenska lagstiftning. Principen finns bland annat återfinna i SoL. I SoL 1 kapitel 2 § framgår att *"när åtgärder som rör barn skall det särskilt beaktas vad hänsyn till barnets bästa kräver"*.¹³² Av bestämmelsen framgår att särskild hänsyn skall tas till barns bästa, och bestämmelsen som kan härledas till Barnkonventionen artikel 3 syftar till att stärka barns ställning inom socialtjänsten. Barnperspektivet kan emellanåt komma i ett motsatsförhållande till vuxenperspektivet. Vid en intressekonflikt mellan barnet och de vuxna måste dock barnets intresse ha företräde. Det innebär att vid åtgärder som rör barn måste särskilt beaktas vad hänsynen till barnets bästa kräver. Varje beslut som rör ett barn måste grundas på en bedömning av vad som är bäst för just det barnet. I en beslutssituation behöver olika lösningar analyseras och vägas mot varandra. Barnets bästa behöver inte alltid vara avgörande för vilket beslut som fattas, men skall alltid beaktas, utredas och redovisas.¹³³

I förarbetena, som Mattsson hänvisar till, ges ingen förklaring till vad man avser med barnets bästa. Istället hänvisas till att begreppet är relativt och innebär olika saker för olika personer, beroende av hur de uppfattar barnets situation. Vad som är barnets bästa får vidare förändras över tid i takt med ändrade värden och ny kunskap i samhället. Mattsson behandlar fortsättningsvis ämnet och ger uttryck för hur barnets bästa kan betraktas. Barnets bästa kan betraktas som ett uttryck för den avvägningsbedömning som behöver ske vid varje enskilt beslut som rör barn personligen mellan å

---

¹³¹ SOU 1997:116, s. 139

¹³² Mattsson Titti, *Barnet som subjekt och aktör – en rättslig studie om barn i familjehem*, 2006, s. 83

¹³³ Prop. 1996/97:124, s. 100

ena sidan vuxnas åsikter om barnets behov, å andra sidan barnets egen uppfattning och vilja. En bedömning av vad som är barnets bästa är helt enkelt, enligt Mattsson, en proportionalitetsprövning av de olika åsikter och bedömningar som finns i en fråga som rör ett enskilt barn. Begreppets subjektiva och oklara innebörd innebär att någon likabehandling inte kan avkrävas handläggaren eller den som skall fatta beslutet. Barnets rättssäkerhet kan säkerställas genom att beslutsunderlaget är grundligt och heltäckande.¹³⁴ Prövningen av barnets bästa bör innehålla olika beståndsdelar som sedan sammanförs och bedöms gemensamt utifrån en helhetssyn. Vid en sådan utredning kall man ta hänsyn till hemmets förmåga att kunna tillgodose dels vad barn typiskt sett kan anses behöva, dels vad det specifika barnet behöver enligt Mattsson.¹³⁵

6.3.2 Barnets bästa kring utredningen av hem vid internationell adoption

Adoption innebär att ett barn som står utan föräldrar, eller någon annan omsorgsperson som har möjlighet att ta hand om det, får ny familj och en ny släkttillhörighet, såväl känslomässigt som juridiskt. Det innebär samtidigt att de juridiska banden till den biologiska familjen bryts. Vid adoption får enligt barnkonvention inga andra intressen sättas före eller anses lika viktiga som hänsynen till barnets bästa. Barnets bästa har här absolut prioritet. I de fall det är tveksamt om den eller de som vill adoptera kan tillgodose ett adoptivbarns särskilda behov får således vuxnas längtan att få bilda familj stå tillbaka för det (vanligtvis) okända barnets behov av kompetenta föräldrar.¹³⁶

Principen om barnets bästa gäller vid alla åtgärder som rör barn och har således en mycket vidsträckt betydelse. Barnkonventionen kräver inte att barnets bästa skall vara utslagsgivande, men barnets bästa skall finnas med och väga tungt i vågskålen när åtgärder som rör barn vidtas. När det gäller adoption ställer konventionen ännu strängare krav och föreskriver att staterna skall säkerställa att barnets bästa främst beaktas¹³⁷. Det innebär att inga andra intressen, vare sig ekonomiska eller politiska, får ta över eller jämföras med barnets. Principen att barnets bästa kommer främst skall tydligt fastställas i lag. I olika sammanhang har utvecklats hur man närmare skall avgöra vad som är barnets bästa. Det har framhållits att barnets bästa

---

¹³⁴ Mattsson Titti, *Barnet som subjekt och aktör – en rättslig studie om barn i familjehem*, 2006, s. 83f

¹³⁵ Mattsson Titti, *Barnets som subjekt och aktör – en rättslig studie av barn i familjehem*, 2006, s. 107

¹³⁶ Socialstyrelsen, *Adoption – handledning för socialtjänsten*, s. 19

¹³⁷ Se FN:s barnkonvention, artikel 21

inte är något statiskt begrepp utan att det ändras över tiden och med samhällsutvecklingen. Vad som är barnets bästa måste avgöras i varje enskilt fall utifrån en bedömning av de individuella förhållandena, och bedömningen skall enligt utredningen göras utifrån ett barnperspektiv. Att ha ett barnperspektiv vid beslutsfattandet innebär att man försöker förstå barnet och ta reda på hur barnet uppfattar sin situation och eventuella förändringar – att se med barnets ögon. Det handlar också om att analysera vilka följder olika beslutsalternativ kan få för barnet. Det är dock i sista hand den vuxne som utifrån sina kunskaper och erfarenheter måste fatta beslutet och ta ansvar för det.¹³⁸ Med hänsyn till adoptivbarns särskilda bakgrund och sårbarhet har adoptivföräldrarna en helt avgörande roll för barnets utveckling. Det är därför viktigt att det görs en noggrann bedömning av om sökanden har de förutsättningar som krävs.¹³⁹

6.3.3 En koppling mellan barnets bästa och rättssäkerhetsbegreppet

Mattson har behandlat kopplingen som kan göras mellan barnets bästa och rättssäkerheten. Hon förklarar att barnets bästa beaktas ofta som en överordnad princip. Innebörden av principen kan dock inte preciseras med obegränsad giltighet, utan skall, såsom det ofta anges i förarbetena, få variera mellan olika historiska och sociala sammanhang. Om en princip med en sådan vag innebörd får styra ett beslut i det enskilda fallet kan emellertid beslutet anses strida mot offentlighetskrav på saklighet och opartiskhet. Barnets bästa kan ses som en rättslig målsättning. Ett sådant betraktelsesätt innebär att se barnets bästa såsom den vägledande konkreta normen för myndigheter och domstolar vid tolkningen och bedömningen av barnets behov och intressen i det enskilda fallet. På det sättet kan man söka förklaringen i begreppet genom att även betrakta det såsom en ledstjärna i arbetsprocessen och inte endast såsom ett värdebegrepp. Därigenom kan man också åstadkomma vad som ofta anges vara själva idén med barnets bästa, det vill säga att tillgodose barnets behov och intressen i varje enskilt fall. Med barnets bästa som mål kan rättstillämparen betrakta arbetet att fastställa vad som är bra för barnet som en medveten process, i syfte att i beslutsprocessen i vissa fall kunna väga det mot andra intressen. Denna process kallas ibland att anamma ett barnperspektiv i beslut rörande barn.¹⁴⁰

En utredning av familjehem tillhör familjehemsvården, alltså vården av barn. Barnets bästa skall tas hänsyn till i alla frågor som rör barn och det

---

¹³⁸ SOU 2009:61, s. 92ff

¹³⁹ SOU 2009:61, s. 101

¹⁴⁰ Mattsson Titti, *Barnet och rättsprocessen – rättssäkerhet, integritetsskydd och autonomi i samband med beslut om tvångsvård*, 2002, s. 35f

innebär även att det gäller utredningen av familjehem, då det är de som skall genomföra den planerade vården. Naturligt blir då även att se till de materiella reglerna i frågan då det har till uppgift att säkerställa att barnets bästa tillgodoses. Här kan även en koppling göras till kompetensen hos beslutsfattarna. Socialnämnden är de som beslutar om medgivande av familjehem. Deras beslut vilar på en utredning gjord av socialtjänsten. Det är alltså socialtjänsten som i praktiken genomför utredningen, och i praktiken skall se till att barnets bästa i den här frågan tillgodoses. Socialtjänsten och då den enskilda handläggaren skall se till att hemmet utreds noga så att barnets bästa tillgodoses, och i det innefattas att de skall ha den kunskap som krävs för att veta vad som behöver tas upp i en sådan utredning.

Ovan har en redogörelse för begreppet rättssäkerhet och dess koppling till barnets bästa gjorts. Begreppet är inte helt enkelt att redogöra för, men en tydlig koppling till tanken bakom begreppet kan göras. Det kan konstateras att barn som grupp behöver skyddas då de inte själva kan se till att deras behov och rättigheter tillgodoses. Likaså är det ett viktigt konstaterande att barnets bästa alltid skall ligga till grund för beslut, både vid frågor som rör familjehemsplaceringar och vid adoption. En analys med ovan redogjort material kommer vidare att göras. Här kommer även begreppet barnets bästa och rättssäkerheten tas upp som en viktig infallsvinkel när dessa frågor behandlas. Denna analys återfinns i efterföljande kapitel.

7 Analys

7.1 En historisk tillbakablick och den moderna socialtjänstlagen

7.1.1 Tidig barnavårdslagstiftning och dess utveckling

I kapitel två behandlades bakgrunden till vad som lett fram till den lagstiftning som idag grundar svensk barnavård. För att kunna förstå grunderna till svensk lagstiftning kring barnavården är det viktigt att även förstå den bakomliggande utvecklingen och vad som bidragit till att vår lagstiftning ser ut på det sätt den gör idag.

Barnavårdslagstiftning tillhörde det som kallades fattigvård. Före 1902 års lag fanns ingen särskild lagstiftning på barnavårdsområdet, utan den förindustriella socialpolitiken, och därmed även lagstiftningen, bestod huvudsakligen av en restriktiv fattigvård. Men även om barnavårdsreformer genomfördes var dessa starkt begränsade och redan några år efter uppdrogs åt fattigvårdslagstiftningskommittén att överväga om en omarbetning av 1902 års lag behövdes, och kommittén lämnade sitt betänkande till förslag 1921 avseende den offentliga barnavården. Förändringarna som kom innebar att man flyttade över barnavården från fattigvårdsstyrelsen till barnavårdsmyndigheten. Detta innebar ett stort steg framåt för svensk barnavård och här togs även kontrollen av familjehemsvården upp. Detta hade tidigare setts som något som tillhörde hälsovårdsfrågor. Det som utmärkte 1924 års lagstiftning var det organisatoriska förändringarna, bland annat vid frågor angående familjehemsplicerade barn. Tidigare hade någon egentlig kontroll inte funnits då 1902 års lag inte fungerat som en lag som praktiserats i egentlig mening utan istället varit något som endast fungerat som en lag på pappret. Något som särskilt utmärkte utvecklingen fram till 1924 års lagstiftning var avsaknaden av kontroll av lagens efterlevnad. Det jag tycker mig kunna utläsa ur det material jag funnit är att den utvecklingen som ledde fram till 1924 års lag var nödvändigheten av en organisatorisk förändring och behovet av en tydlig lagstiftning. Då 1902 års lag inte hade något egentlig praktisk funktion innebar detta att behovet av en lagstiftning som faktiskt var tillämplig och funktionell i praktiken växte i takt med samhällets utveckling i övrigt. En översyn och förändring av lagen var därmed ofrånkomlig. En tanke att på något sätt behandla och reglera frågorna avseende barnavården kan spåras ända bak till 1600-talet, men det

var först i och med 1924 års lagstiftning som det faktiskt tillkom en lag som inte bara fungerade på pappret, utan även kunde praktiseras ute i verkligheten.

1924 års lagstiftning var sedan bara startskottet för utvecklingen inom svensk barnavård. Dock grundade sig efterföljande lagstiftning mycket på 1924 års lag och reformarbetet var inte av genomgripande natur. En viktig punkt med 1960 års lag var kravet på barnavårdsnämndens tillstånd för rätt att ta emot fosterbarn då detta inte tidigare hade reglerats särskilt ingående. Kritiken som sedan kom mot 1960 års lag var, trots att lagen var förhållandevis ny, att den var föråldrad och klasssegregerade och 1968 tillsattes därför en socialutredning som särskilt skulle se över gällande lagstiftning för att sedan skapa förutsättningar för större samordning av socialvården och 1977 kom socialutredningen med sitt betänkande. Här infördes tanken om mindre fast reglerad lagstiftning, alltså en ramlag. Man kan tydligt urskilja 1924 års lags betydelse inom barnavårdsområdet och lagstiftningen däromkring. Det kan även urskiljas att även om 1924 års lagstiftning endast innebar ett startskott för en utveckling och en debatt kring svensk barnavård var det först i och med 1977 års betänkande som nästa viktiga förändring kom. Det jag tycker mig kunna utläsa ur materialet är samhällets utveckling i övrigt och dess påverkan på lagstiftningsområdet, vilket tydligt pekade åt ett friare och mindre reglerat synsätt. Redan när 1960 års lag kom fanns kritik mot att denna var föråldrad och man såg tidigt behovet av en ny och modernare lagstiftning. Utredningen som sedan kom var omfattande och innebar verkligen en stor förändring både socialpolitiskt och lagstiftningsmässigt. Att arbeta utifrån en så kallad ramlag var något helt nytt inom det socialrättsliga området och det innebar ett helt nytt synsätt på den enskilde människan och dennes behov. Det innebar också ett stort ansvar för de enskilda kommunerna och de som sedan skulle praktisera rätten i verkligheten.

7.1.2 Socialtjänstlagen idag och ramlagskonstruktionen

Ovan redogjordes kort för grunden till den ramlagskonstruktion svensk socialtjänstlag har idag. En ramlag innebär att grundläggande värderingar och principer för verksamheten ges, men det är upp till varje kommun att själva utforma insatserna för att tillgodose lokala behov. Det beskrivs som en lag som är individinriktad, tanken är alltså att kommunerna skall ha en stor frihet för sin verksamhet inom området, men att deras arbete skall grunda sig på de principer som lagen anger. En ramlag har många fördelar då det innebär en frihet ner till handläggarnivå när det gäller åtgärder för den enskilde människan. Varje individs livssituation är speciell och en mer

detaljerad lagstiftning hade inneburit att flera områden hade behövts täckas in för att varje individs situation skulle kunna falla in under bestämmelserna i lagen. Dock innebär lagen även att det läggs ett stort ansvar på varje kommun, och inte minst på den enskilde handläggaren. Det är i praktiken den enskilda handläggaren som ser till att lagen efterlevs och följs. Då lagen ger en stor frihet åt tolkning innebär det även att skillnaden mellan kommunerna kan bli stor. Någon egentlig kontroll av att kommunerna följer samma riktlinjer finns inte. SoL anger endast ramarna för åtgärderna, medan det är upp till varje kommun att tolka dessa ramar och deras innebörd. Enligt mig är ramlagskonstruktionen till övervägande del ett bra sätt att behandla sociala frågor, då den enskildes livssituation kan skilja sig åt markant från fall till fall. Dock innebär detta inte att man helt kan åsidosätta kravet på en enhetlig syn. Frågan man här kan ställa sig är hur vida en ramlags ramar egentligen skall vara. Jag tycker mig kunna se en problematik i att ha så pass vida ramar att det i princip innebär att allt ansvar för en efterlevnad helt överläts åt kommunerna. Detta innebär bland annat att praxis inte behöver överensstämja med lagstiftarens intentioner och att lagen tillämpas på olika sätt i olika delar av landet. Även om det är viktigt med ett individperspektiv i frågor som dessa får det inte innebära att individen inte kan lita på att en liknande bedömning görs i alla landets kommuner. Det måste finnas ett helhetstänkande bakom arbetet som bedrivs, och då inte bara när det gäller den enskilda kommunen, utan i hela landet. SoL vilar vidare på principer som återfinns i portalparagrafen som inleder lagen. En viktig och oerhört aktuell fråga man bör ha i åtanke när man ser på SoL idag är vikten av likabehandling. Att sociala frågor inte är något som lätt kan regleras i en detaljlag är uppenbar, men likaväl som det kan uppställas krav på en individuell bedömning bör krav på en liknande tillämpning uppställas.

Problematiken med SoL tas även upp i utredningen kring den nya lagen, LBU, och det är tydligt åt vilket håll utvecklingen går. Man konstaterar i utredningen att mer detaljerade regleringar behövs då ansvaret på den enskilda handläggaren idag är för stort. De bestämmelser som kan komma ifråga vid den nya lagregleringen har till uppgift att säkerställa barnets bästa och tillgodose rättssäkerheten och har därför mer av detaljkaraktär än ramlagsbestämmelser. Dock uppställs inga regleringar kring innehållet i utredningen av familjehem. Istället tas regleringen av utbildning av familjehem och råd och stöd till familjehemmet upp, samt reglering av upprättande av avtal med familjehemmet för att tydliggöra vad som är familjehemmets respektive socialnämndens ansvar och åtaganden. Regleringen kring familjehemmen pekar tydligt åt en mer detaljerad och ingående reglering där det inte skall råda några tveksamheter kring vem som ansvarar för viktiga delar i vården. Men det är ändå, enligt mig, förvånande

att man i utredningen inte valt att föreslå en reglering kring själva utredningen av familjehem och dess omfattning mer ingående. Problematiken med att kvaliteten på familjehemsvården idag inte uppfyller samhällets krav tas upp, och utredningen av hemmet är en nog så viktig del i detta. Men utredningen fokuserar främst på vården som sådan och ansvaret för denna. Utredningens innehåll tas inte upp och utvecklas annat än förslaget om att familjehemmet skall genomgå en utbildning vid utredningen. Kritiken mot familjehemsvården idag handlar bland annat om den varierande kvaliteten i landets olika kommuner, och utredning av familjehem hör här till detta område som kritiseras. Det finns en problematik i att vissa kommuner helt enkelt är för små för att kunna tillgodose efterfrågan på kompetent personal och en kontinuitet i handläggning, men frågan om utredningens innehåll här berörs inte.

7.2 Rättssäkerhetsstudien

7.2.1 De materiella reglerna kring utredning av familjehem

I kapitel tre redogjordes endast de materiella bestämmelserna, men utredningsbegreppet och dess omfattning är mycket mer vida. Det får inte glömmas bort att den frihet som SoL ger leder ända ner till handläggarnivå, och att handläggaren har en direktkontakt med klienten, varför de beslut som tas inte alltid präglas av den insyn eller formaliserade rättssäkerhet som råder inom rättssystemet. Detta kan naturligtvis ställa till problem vid en analys av lagens efterlevnad och hur den praktiseras i verkligheten då socialtjänstens bedömningar kan anses godtyckliga. Undantaget är dock beslut om tvångsvård enligt LVU eftersom socialtjänstens bedömning här skall fungera som ett beslutsunderlag för domstolen. I de fallen krävs att handläggaren håller sig det rättsliga systemet och den argumentation som förekommer där. Det kan ses både som rättssäkert, men även som något som kan hämma socialsekreteraren i sitt arbete. En sådan bedömning kan komma att bli mer inriktad på det juridiska och inte på den individuella personen och dennes situation. Dock är skillnaden mellan beslut enligt SoL och LVU frivilligheten och eftersom det senare sker genom tvång är det enligt mig inte heller mer än rätt att ett sådant beslut grundar sig på en bedömning utifrån en helt rättslig bedömning. Skulle så inte vara fallet är rättssäkerheten långt ifrån tillgodosedd utifrån barnets perspektiv.

Vid behandlingen av barnavårdsutredningen redogörs för den omfattning och innehållet i den utredningen. En barnavårdsutredning har till syfte att utreda barnets situation och utefter det avgöra om ett vårdbehov finns och

hur det ser ut. I vissa fall visar utredningen på att en placering i ett annat hem än det egna behövs för att uppfylla det vårdbehovet. Det är här betydelsen av utredningen av familjehemmet kommer in. Det är familjehemmet som skall genomföra den vård som anges i barnavårdsutredningen. Därför är det också viktigt att hemmet noga utreds så man kan ta ställning till om hemmet kan uppfylla vårdbehovet för varje enskilt barn. Då varje situation är unik betyder detta också att bara för att ett hem anses kunna uppfylla vårdbehovet i ett fall behöver så inte vara fallet vid ett annat fall. Varje enskilt hem har sina förutsättningar att kunna tillgodose barnets behov av vård.

Till skydd för barnet finns bestämmelser som reglerar barnavårdsutredningen. Det är av största vikt att barnets situation blir ordentligt utredd så att beslut kan fattas utefter det. Utredningen utgör grunden för ett beslut som kan påverka barnets livssituation avsevärt och därför har socialnämnden också både rätt och skyldigheter att ta nödvändiga kontakter. Detta gäller i alla fall vid utredningar, både utefter SoL och LVU. Det är ju först efter att en utredning skett som det klart framgår om det finns ett vårdbehov eller inte, och hur det i sådana fall ser ut. Men även om socialnämnden har både rätt och skyldigheter skall utredningen bedrivas så att ingen onödigtvis utsätts för skada eller olägenhet. Då det är socialnämndens skyldighet att medverka till att barn som placerats får en god vård och fostran och i övrigt gynnsamma uppväxtförhållanden behöver en vårdplan upprättas för att en sådan vård skall kunna genomföras på ett ändamålsenligt sätt. Man tydliggör att det även är ett rättssäkerhetskrav att det finns en individuell vårdplan när det gäller en så pass ingripande åtgärd som en placering i familjehem. Det är också mot denna vårdplan föräldrarna lämnar sitt samtycke eller nekar erforderlig vård. Återigen hänvisas till vikten av att all nödvändig information samlats in för att det skall ge en så rättvis bedömning som möjligt av barnets situation. Även om socialtjänsten ges stor frihet i sitt arbete finns en tydlig markering vid att en utredning skall vara heltäckande och inledas utan dröjsmål. Det kan tydligt ses att barnet och familjens integritet skall beaktas, men inte på bekostnad av det enskilda barnets och dennes situation. För att kunna gå vidare med ett ärende och göra en rättvis bedömning krävs att allt underlag för ett vidare beslut samlats in och dokumenterats.

Ovan redogjordes för den utredning som rör barnet och dennes situation. En sådan utredning kan komma att leda till en stor förändring i det enskilda barnets liv, och därför är det också oerhört viktigt att en sådan utredning genomförs grundligt och med största respekt för den enskildes integritet. Skulle en sådan utredning leda till ett beslut om omhändertagande och vård innebär detta att samhället tar på sig ansvaret för barnets uppväxt. En

placering kan ske både med frivillighet och tvång som grund, och det senare innebär att samhället i princip diskvalificerar föräldrarnas förmåga att ta hand om sina barn, alltså ett mycket kraftigt ingripande. Detta skall hela tiden hållas i åtanke när man ser på utredningen av ett lämpligt familjehem, eftersom det är de som i praktiken tar över föräldrarnas roll i egenskap av vårdare. I SoL anges dock inga krav alls på vilka krav som skall ställas på ett familjehem. Det är också tydligt att det idag inte heller finns några enhetliga kriterier som ligger till grund för de bedömningar kommunerna gör i samband med att familjehem utreds. Detta kan i praktiken innebära att ett hem som godkänns i en kommun inte godkänns i en annan, vilket uppmärksammades i riksdagens revisorers utredning. Det som framhålls här är avsaknaden av kunskaper när det kommer till vilka egenskaper socialtjänsten bör leta efter i en familjehemsutredning. Slutsatsen om varför det fungerar på detta sätt kan dras efter SoL som lag. Som redogjorts för ovan är SoL en ramlag som endast anger riktlinjerna för kommunernas arbete. Den anger ingen lägsta nivå eller särskilda krav på vad en utredning av familjehem skall innehålla och därför kan man inte heller säga att en utredning är mer eller mindre bra. Det finns inget att jämföra mot annat än andra kommuners utredningar och deras arbetssätt. Jag anser att principen om frihet vid utredning och flexibilitet i det enskilda fallet är något som bör eftersträvas och i huvudsak är något positivt. Dock är det uppenbart att en så vid frihet som SoL ger vid dessa utredningar även skapar problem om man ser till vikten av jämlikhet och en jämlik bedömning. Det kan omöjligt läggas ansvar på den enskilde handläggaren att denne själv skall ansvara för att dennes utredning är jämförbart kvalitativt med andra handläggares i landets kommuner när inga riktlinjer finns om hur en sådan utredning skall genomföras. Även om visst material anger vissa områden som skall behandlas finns det inga tydliga bestämmelser eller något som tydligt visar vad som skall respektive inte skall ingå i en sådan utredning.

Det som ingår i en utredning är i allmänhet samtal med det tilltänka familjehemmet, kontroll i social-, brotts- och misstankeregister samt inhämtande av referenser och läkarutlåtanden. Det är socialtjänsten som utreder det tilltänkta hemmet för att sedan lägga fram den utredningen till socialnämnden, eller förvaltningsdomstolen, för att de sedan skall fatta ett beslut utefter det. Detta innebär att hela ansvaret för utredningens kvalitet ligger på socialtjänsten, och då i många fall den enskilde handläggaren som har till uppgift att genomföra utredningen. I fall som JO tagit upp har problematiken med detta berörts. Bland annat att en ny utredning inte gjorts av ett hem ifråga om en ny placering samt i ett annat fall att viktiga uppgifter inte redogjorts inför socialnämnden. Socialnämnden skall göra en helhetsbedömning av hemmet och det är därför av största vikt att den har tillräckliga uppgifter för att ta ställning till en placering, något JO också

poängterar. Det finns en tydlig problematik kring att låta ansvaret helt vila på socialtjänsten, och då främst den enskilde handläggaren. Vad som är ett lämpligt familjehem enligt en handläggare i en kommun behöver inte alls överensstämma med vad en handläggare i en annan kommun finner lämpligt. Den bedömningen skall inte heller den enskilde handläggaren göra, utan det är faktiskt socialnämndens eller förvaltningsdomstolens beslut. Men när det inte finns några krav på utredningens innehåll finns heller inga tydliga skyldigheter över vad socialtjänsten skall ta upp i sin utredning, och därmed inte heller ett krav på en kvalitativ utredning.

Då innehållet i utredningen av familjehem inte finns reglerat i lag ankommer det på kommunerna själva att se till att barnets bästa och rättssäkerheten vid utredningen tillgodoses. Som hjälp att göra detta skulle det kunna tänkas att det genomgående i landet finns ett arbetssätt för dessa utredningar, alltså en enhetlig metod. Metoder för utredningar finns, men då området inte är reglerat alls har även dessa fått olika innehåll i olika delar i landet. Det finns ett par välkända metoder vid utredningen av ett familjehem. Dessa är bland annat PRIDE och Kälvestensmetoden. Kritiken som riktats mot PRIDE är storleken på kommun och deltagare som behövs för att denna metod skall kunna användas. Det framgår i materialet att den i praktiken endast används av landets storkommuner och alltså inte är ett alternativ för de små enskilda kommunerna. Här faller då också tanken med att denna metod skulle kunna bli en enhetlig metod för landet. Den andra är Kälvestensmetoden. Kälvestensmetoden är en gammal metod som i stora delar inte kan användas idag då den anses föråldrad. Den har på många håll omarbetats, det tas bland annat upp att man i vissa fall låter socialsekreteraren göra en bedömning istället för en barnpsykolog, vilket gör att metoden som sådan inte heller blir enhetlig. Den kan utgöra en grund för ett arbetssätt, men den är inte på något sätt heltäckande. Jag tycker mig kunna se att dessa metoder endast används i brist på annat. Det har gjorts försök till utveckling inom området, bland annat har ett nytt arbetssätt för dokumentation och handläggning tagits fram – BBIC. Men det framhålls tydligt att BBIC inte är en metod i sig, utan endast ett enhetligt arbetssätt med dokumentation och handläggning för socialtjänsten. Metoder som används skall istället komplettera BBIC och BBIC skall komplettera metoden. Att eftersträva en liknande struktur kring arbete i socialtjänsten är naturligtvis något positivt, men eftersom det inte är en metod i sig som berör socialtjänstens utredning av familjehem är det inte heller något som hjälper socialstyrelsen i arbetet med dessa utredningar. Ansvaret för utredningens kvalitet vilar fortfarande på den enskilda kommunen och dess socialtjänst. När det gäller metoder vid utredning av familjehem kan det alltså endast konstateras att det inte finns någon enhetlig metod vid utredningen av hemmet, och de metoder som faktiskt används är gamla och kan långt ifrån

användas av alla kommuner. De ger inte någon hjälp när det kommer till att skapa ett enhetligt arbetssätt i landet.

Mot bakgrund av dessa bestämmelser skall barnets bästa och rättssäkerheten ses. Barnets bästa är ett diffust begrepp som regleringen vilar på. Barnets bästa är dock något som hela tiden skall tas hänsyn till vid beslut som rör barn. Utredning av familjehem är något som i allra högsta grad är väsentligt för frågan. Det är, som jag redogjort för ovan, familjehemmet som skall genomföra den vård barnet behöver. Att familjehemmet kan uppfylla det kravet är absolut relevant i frågan. I lagen uppställs inga krav på vad en utredning av familjehem skall innehålla, det är istället upp till varje kommun att ange. Ansvaret för tillgodoseendet av barnets bästa ligger alltså, enligt vad jag kan se, då också på kommunen. I arbetet har framgått att en enhetlig metod för utredning av hem inte existerar. Det finns alltså en risk för att den bedömningen blir godtycklig och inte alls uppfyller de krav som kan ställas på utredningar som rör barn. För även om utredningen som sådan inte rör barnet och dennes situation, finns en stark koppling mellan dessa och därför skall barnets bästa och rättssäkerheten tillgodoses även här. Barn kan inte själva tillgodose sina behov, utan är beroende av vuxna att göra detta. I praktiken innebär detta, enligt mig, att man absolut kan ställa krav på en kvalitativ utredning av de hem som skall genomföra vården. Om det inte finns några enhetliga krav på vad utredningen skall innehålla finns det inte heller något som tillförsäkrar barnet ett kvalitativt familjehem och därmed en kvalitativ vård. För att kunna se om rättssäkerheten och barnets bästa tillgodoses i detta fall krävs att varje kommuns tillvägagångssätt utreds och ses över, vilket inte är möjligt. I detta krävs då även att en jämförelse mellan kommunerna görs, och en sådan kan inte göras om det inte finns en enhetlig ram för vad utredningen skall innehålla. Att det finns en frihet vid tillämpningen av lagen är bra i de fall då det stärker barnets rättssäkerhet och tillgodoseende av barnets bästa. Alltså i de fall då utredningen, på grund av lagens vida karaktär, kan utformas efter individens behov. Men lagen måste samtidigt uppställa krav på att den friheten inte medför att barnets bästa och rättssäkerheten i regleringen åsidosätts för att en flexibilitet i lagstiftningen skall finnas. Det kan inte avkrävas av enskilda handläggare och enskilda kommuner att själva avgöra vad som menas med barnets bästa i utredningen av familjehem, vilket det med dagens reglering görs.

7.2.2 Kompetensen hos beslutsfattarna vid utredning av familjehem

Vid behandlingen av kompetensen hos beslutsfattarna kan en koppling till lagregleringen på området göras här. Konsekvensen av att inte ha en reglering vid utredning av familjehem blir att ansvaret för utredningens

kvalitet i huvudsak vilar på utredarens kompetens. Alltså i praktiken den enskilda handläggarens möjligheter att genomföra en kvalitativ utredning. Även om det är socialnämnden som beslutar om ett medgivande för ett familjehem, vilar beslutet på en av handläggaren genomförd utredning. Saknar handläggaren den kompetens som krävs för att veta vad som bör tas upp i utredningen för att tillgodose barnets bästa i frågan, innebär detta att beslutet senare tas utan att barnets bästa tillgodosätts. Detta innebär att rättssäkerheten även i denna del inte tillgodoses. Då en viktig del i rättssäkerhetsdiskussionen berör kompetensen hos beslutsfattarna vid denna utredning kan en koppling göras mellan socialnämndens beslut och handläggarens utredning. I praktiken är det alltså handläggarens kompetens vi talar om när det gäller kompetensen hos beslutsfattarna. Det kan i den här frågan inte avkrävas av varje enskild handläggare att de i varje enskilt fall skall kunna avgöra och bedöma huruvida barnets bästa i utredningen av hemmet tillgodosätts. Det finns för den enskilda handläggaren inte ens en ram för hur en sådan utredning skall genomföras. Varje kommun har till uppgift att själva uppställa arbetssätt och metoder för utredning, men det kan inte läggas till handläggarens ansvar och uppgift att se till att denna metod är rättssäker och tillgodoser barnets bästa jämfört med andra metoder i landets kommuner. Kompetensen hos beslutsfattarna, och då enligt min mening handläggarna, kan endast sträcka sig till att avkräva att de gör en bedömning enligt givna ramar. När dessa ramar saknas innebär det att frågan om kompetensen också blir svävande. För hur kan en bedömning av kompetensen hos handläggaren göras när en jämförelse av kvaliteten mellan utredningar i kommunerna inte kan göras. Då kan ju inte heller arbetet med utredningen bedömas mer ingående annat än till det enskilda fallet.

7.2.3 Sammanfattande om rättssäkerheten och tillgodeendet av barnets bästa vid utredning av familjehem

Skall man här analysera situationen efter Kjønstads uppställning och Mattssons behandling i ämnen kan man konstatera att rättssäkerhetskravet och tillgodeendet av barnets bästa enligt mig inte uppfylls vid utredning av familjehem. Enligt första punkten skall krav ställas på att de materiella reglerna skall vara enkla att tillämpa och inte ge utrymme för godtycklighet. En reglering av innehållet av utredningen av familjehem finns inte ens, vilket gör att det absolut blir en godtycklig bedömning i det enskilda fallet. Dock skall här påpekas att SoL som lag inte är tänkt att fungera som en detaljlag, utan friheten vid tillämpning är här utgångspunkten för lagen. Men som Mattsson konstaterar, och vars uppfattning jag delar, ger flexibiliteten i lagen ett handlingsutrymme för den enskilda handläggaren

som medför en risk för att beslut fattas på olika sätt i olika kommuner med ett alltför spretigt utfall. Detta visar sig tydligt i de utredningar som gjorts angående familjehemsvården. Bristen på en enhetlig nivå är här tydlig och det drabbar till sist de berörda barnen. Här blir också frågan om den enskilda handläggarens kompetens och Kjønstads tredje punkt i uppställningen tydlig. Eftersom det är utredningen som utgör grunden för beslutet som sedan tas av socialnämnden avseende hemmet är det av oerhörd vikt att handläggaren har kompetensen att utreda hemmet. Dock kan inte ett så stort ansvar läggas på en enskild handläggare att denne skall kunna avgöra om utredningen tillgodoser barnets bästa och rättssäkerheten jämfört med övriga utredningar i landet. Då det inte finns något samarbete inom området finns det inte heller något instrument att använda sig av vid den bedömningen av frågan.

Enligt min uppfattning tillgodoses alltså inte barnets bästa i den här frågan. Konstruktionen av lagen och dess tillämpning av landets kommuner uppfyller inte heller det krav på rättssäkerhet vid dessa utredningar. Dock är det svårt att ens tydliggöra varför, då regleringen inte ens existerar. Det här området har istället helt överlåtits åt varje kommun, utan att ens säkerställa ett krav på en enhetlig tillämpning av lagen. Även om utvecklingen inom området verkar gå åt mer detaljerad reglering för att tillgodose barnets bästa och kravet på rättsäkerheten, är utredningen av familjehem fortfarande något som utelämnas från områdena som skall detaljregleras. Istället fokuseras mer på kraven på familjehemmen och deras möjligheter att utföra vården på ett ändamålsenligt sätt. Men enligt min mening hade det här underlättat att det även fanns en enhetlig nivå i landet vid utredning av familjehem. Detta för att här säkerställa att varje hem utreds utifrån vissa viktiga punkter som i alla fall kan anses vara av vikt att utreda för att tillgodose barnets bästa och därmed också en rättssäker bedömning i frågan.

7.2.4 De materiella reglerna kring utredning av hem vid internationell adoption

I kapitel fyra och ovan har redogjorts för familjehemmet som sådant och närmare kring utredningen av ett familjehem. Vad som senare skall jämföras är utredningen av hem vid internationell adoption. Redan vid innebörden av en placering och adoption finns en viktig skillnad, nämligen att syftet med adoption är att skapa ett rättsligt förhållande mellan adoptanten och adoptivbarnet. De materiella bestämmelserna ser ut som så att det är allmän domstol som beslutar om adoption. De grundläggande reglerna återfinns i FB kapitel 4 och domstolen ser då på om det är lämpligt att adoptionen äger rum, adoptionen skall vara till fördel för barnet och sökanden skall ha en vilja att uppfostra barnet. Bestämmelserna om sökandens lämplighet att

adoptera återfinns dock i SoL, då det är liknande process här som vid utredningen av ett familjehem. Det är socialnämnden som utefter en utredning av socialtjänsten beslutar om medgivande eller lämnar avslag på ansökan. Vid bedömningen av om sökandens lämplighet skall särskild hänsyn tas till, vilket är uppräknat i lagen, den sökandes kunskaper och insikter om adoptivbarn, sökandens ålder, hälsotillstånd, personliga egenskaper och sociala nätverk. Vidare skall sökanden även deltagit i en av kommunen anvisad föräldrautbildning. Detta finns alltså tydligt reglerat i lag och är något varje kommun måste ta hänsyn till vid utredning av hemmet. Detta medför att det redan på lagreglerande nivå säkerställts att vissa områden skall utredas. Till skillnad från situationen vid en familjehemsplacering har socialtjänsten här inget alls att göra med det tilltänkta barnet. Utredningen skall endast visa att hemmet är lämpligt för en adoption, samt ta upp de faktorer som kan vara av betydelse för den senare utredningen i barnets hemland om hemmet anses lämpligt för just det barnet. Det finns alltså ett krav på att utredningen skall ha en viss omfattning för att myndigheten senare i barnets hemland har ett fullgott underlag för en bedömning av familjens lämplighet.

Man ser i utredningen på sökandens lämplighet och detta är något som hela tiden poängteras. Då utredningen har två syften och i praktiken skall grunda två beslut, medgivandet och lämpligheten för det enskilda barnet, är vikten av en ordentlig utredning stor. Företrädare i barnets hemland har ingen möjlighet att vidare utreda familjen utan kan endast fatta sitt beslut efter utredningen som gjorts av socialtjänsten. Likaså utgör utredningen grunden för ett beslut om medgivande, något som om medgivande lämnas övergår till att bli ett beslut om adoption som domstolen skall fatta. Det kan alltså bli så att en utredning längre fram är med och grundar ett beslut i domstol, varför det också är viktigt att det finns rättsliga argument i utredningen som tydligt visar hur utredaren resonerat och vad denne dragit för slutsatser. Det är också viktigt att en ordentlig utredning gjorts så att det finns ett fullgott underlag att fatta beslut efter. Utredningen vid adoption grundar, om medgivande ges, alltid ett rättsligt beslut. Vidare grundar även utredningen ett beslut av en annan myndighet i ett annat land.

Ovan har konstaterats att det finns viktiga skillnader utredningarna emellan, dels vad gäller syftet och dels vad gäller vilket beslut det grundar. Men likheterna situationerna emellan finns också, varför det finns all anledning att se närmare på utredningen som görs av hemmet vid internationell adoption. En sådan utredning inleds ofta med att en utredningsplan upprättas, och av den utredningsplanen bör utredningens preliminära tidsplan framgå. Syftet med utredningsplanen är att ge struktur åt utredningen och göra den överblickbar. Där framgår vilken information som

skall samlas in, hur, när och i vilket syfte. Detta är till hjälp både för utredaren och även sökanden. Beroende på hur sökandens situation ser ut kan materialet som skall samlas in variera, dock innebär det i princip alltid möten med sökanden, hembesök och kontakt med referenspersoner. Det framgår också vilka uppgifter sökanden förväntas lämna in själv. Det poängteras tydligt att medgivande endast får lämnas om sökanden anses lämplig att adoptera. Vidare grundar sig en sådan bedömning på de områden som handläggaren utreder. Utredningsområdena är tydliga och omfattande. Det förväntas att sökanden kan visa sin lämplighet som förälder, samt ett stort engagemang även från omgivningen. Man ser även över hemmiljön och sökanden har hela tiden en skyldighet att meddela om någon förändring sker. Att utredningen av hemmet är så pass omfattande grundar sig dels i tanken bakom utredningen, att socialtjänsten utreder ett framtida hem och föräldrar för ett för dem okänt barn, men även i det faktum att utredningen av hemmet är det enda socialtjänsten har att genomföra. En utredning av barnets situation görs inte alls och därför är det också viktigt att alla områden täcks in så att myndigheten i barnets hemland har något att grunda sitt beslut på. Socialtjänsten i Sverige har ingen information om barnet som eventuellt kan bli aktuellt vid en adoption och vad dennes behov grundar sig i.

Tillgodoseendet av barnets bästa och rättssäkerheten uppfylls här enligt det jag tycker mig kunna se. Anledningen till detta är just att det finns ett enhetligt krav på utredningen som skall göras. I och med att en grundlig utredning av hemmet har säkerställt genom lagreglering tillgodoses även barnets bästa även om en utredning av barnets situation inte görs. Man har istället säkerställt att mottagande myndighet har ett fullgott beslutsunderlag. Likaså är det tydligt framställt vad varje enskild handläggare förväntas utreda i varje enskilt fall. Det råder inga tveksamheter kring vad som minst förväntas behandlas i utredningen. En flexibilitet finns fortfarande i fallet då det är upp till varje kommun att själva avgöra omfattningen på varje utredningsområde. Men barnets bästa och rättssäkerheten tillgodoses här i och med att utredningsområdena faktiskt anges.

7.2.5 Kompetensen hos beslutsfattarna vid utredning av hem vid internationell adoption

Likväl som en koppling kan göras mellan kompetensen hos beslutsfattarna vid utredningen av ett familjehem, kan en liknande koppling göras vid utredningen av hem vid internationell adoption. Det poängteras ofta vid frågan om utredningen av hemmet, vikten av att en utredning är noga

genomförd. Detta för att myndigheterna i Sverige inte sedan har till uppdrag att utreda barnets situation och jämföra den med hemmets lämplighet. Ett stort ansvar vilar här på den enskilda handläggaren att genomföra en sådan grundlig utredning. För att säkerställa att inga viktiga delar missas i den här utredningen kan handläggaren alltid falla tillbaka på det som lagen uppställer som krav på vilka områden som skall utredas. Handläggaren befrias här från ansvar att själv avgöra vad som bör tas upp i en utredning för att senare tillgodose barnets bästa. Självklart ställs fortfarande krav på en kompetent handläggare att utföra utredningen då utredningsområdenas omfattning inte tas upp. Men i och med att lagregleringen gäller i hela landet, kan handläggaren i alla fall vara säker på att en liknande utredning hade gjorts i en annan del av landet, vilket gör att rättssäkerhetskravet här tillgodoses. Barnets bästa visas tydligt, enligt min mening, med att det redan på lagstiftningsnivå ställs krav på en likabehandling i landets olika kommuner.

7.2.6 Sammanfattande om rättssäkerheten och tillgodoseendet av barnets bästa vid utredning av hem vid internationell adoption

Sammanfattande om utredningen av hem vid internationell adoption och utredningen kring tycker jag mig inte kunna se annat än att rättssäkerheten och tillgodoseendet av barnets bästa uppfylls i den här frågan. En sådan enkel sak som att lagreglera en lägsta nivå på vad en utredning skall innefatta innebär också att det finns en lägsta nivå på vad handläggaren förväntas kunna utreda. Situationen skiljer sig åt från utredningen av familjehem då hemmet vid internationell adoption är tilltänt som ett framtida hem för ett okänt barn och beslutet är här oåterkalleligt. Därför är det av största vikt att hemmet noga utreds och att inga misstag görs. Man kan absolut fråga sig om utredningen ändå tillgodoser barnets bästa då inga detaljer om utredningsområdena anges. Dock tycker jag att endast den omständigheten att utredningsområdena anges i lagen visar på att barnets bästa tillgodosetts och därmed har även rättssäkerheten i utredningen tillgodosetts efter Kjønstads uppställning.

7.3 En jämförelse mellan rättsäkerheten och tillgodosendandet av barnets bästa i utredningarna

En viktig skillnad finns alltså de två utredningarna emellan. Men det finns också viktiga frågor man kan ställa sig vid en jämförelse. En familjehemsplacering grundar sig ofta i att barnet skall ha en fortsatt kontakt med hemmamiljön eftersom tanken är att ett vårdbehov skall uppfyllas, och när inte vårdbehovet finns kvar upphör även behovet av en placering. Men hur länge det vårdbehovet finns är det ingen som kan svara på eftersom detta helt beror på den individuella situationen. Ett omhändertagande och beslut om vård är, som poängterats tydligt i rättsligt material, en mycket ingripande åtgärd i ett barns liv. Det innebär att samhället tar på sig ansvaret för barnets fostran och vård. Kan det då motiveras att en utredning av de som skall genomföra fostran och vården, alltså familjehemmet, inte är lika långtgående som vid en adoption? Självklart finns viktiga skillnader dem emellan, eftersom en adoption inte kan återkallas. Sökanden och hemmet är och förblir adoptivbarnets i rättslig mening när en adoption genomförs. Man tydliggör att det vid en utredning avseende hemmet vid en adoption aldrig kan bli frågan om att väga upp eventuella brister i föräldraförmågan hos tilltänkta föräldrar genom stödinsatser eller liknande. Utredningen ligger inte till grund för begränsade insatser som kan omprövas, utan är tydligt ett livslångt och oåterkalleligt beslut. Men i rättsligt material finns det inte något som säger att ett beslut om vård och placering av barn i familjehem är något som skall vara endast under en begränsad tid, utan en sådan placering upphör att gälla endast när behovet inte längre finns. Men även om en placering skulle vara endast under en begränsad tid tycker jag att man bör se till placeringens och familjehemmets lämplighet. Samhället har ju i princip tagit på sig ansvaret för barnet och mer eller mindre ersatt föräldrarna i deras roll. Är det inte då också en självklarhet att den vården och fostran skall vara likvärdig till den barnets rättsliga vårdnadshavare kan ge eftersom samhället trätt in i den rollen. I den här frågan finns det all anledning att se närmare på rättsäkerheten och principen om barnets bästa i sammanhanget för att se om det finns en väsentlig skillnad i synsättet på utredningarna.

Som redogjorts för ovan tycker jag att avseende adoption så tillgodoses barnets bästa och rättssäkerheten i utredningen. Detta för att det helt enkelt är lagreglerat vad som skall innefattas i en sådan utredning, och då säkerställs även att handläggaren och beslutsfattarna är kompetenta i frågan. Vid utredning av familjehem tycker jag inte att barnets bästa och rättssäkerheten vid utredningen tillgodoses på ett tillfredställande sätt. Detta

för att det helt enkelt inte alls är lagreglerat, vilket innebär att denna utredning och bedömning blir godtycklig. Det blir inte heller helt enkelt att jämföra kvaliteten på dessa utredningar då det inte finns någon ram att hålla sig till. Begreppet barnets bästa är inte ett tydligt begrepp som lätt kan sägas vara tillgodosett. Dock skall det alltid vara avgörande i beslut som rör barn, och utredningen av familjehem hör till denna kategori beslut. Därför är det också förvånande att detta inte uppmärksammas mer. Man behandlar frågan i utredningen kring den nya lagen, men väljer att inte reglera området närmare. Istället påpekas att ett mer enhetligt arbetssätt behövs, men frågan är då enligt mig, om ett sådant enhetligt arbetssätt verkligen uppfyller kraven på tillgodoseendet av barnets bästa och rättssäkerheten. Detta återstår att se vid lagens utformning och tillämpning. Så som regleringen ser ut idag uppfylls dock, enligt min mening, inte kraven på tillgodoseendet av barnets bästa, och görs en jämförelse med utredningen av hem vid internationell adoption skiljer sig rättssäkerheten åt här avsevärt.

7.4 Slutsats

Jag har i mitt arbete kommit fram till följande slutsatser. Först och främst har en utveckling historiskt utformats från en restriktiv fattigvårdslagstiftning till en omfattande och flexibel lagstiftning. Detta innebär idag en stor frihet vid lagens tillämpning. Problematiken med detta har också uppmärksammas. Vid frågan om barnets bästa tillgodoses vid utredningen av familjehem är svaret enligt min mening att det inte tillgodoses på ett tillfredställande sätt. Detta för att en reglering helt enkelt saknas. Jämfört med en utredning av hem vid internationell adoption skiljer sig rättssäkerheten åt markant, något som absolut bör uppmärksammas eftersom situationerna visst skiljer sig åt, men även kan likställas i viktiga delar.

En utredning skall enligt min mening inte vara sämre vid en utredning av familjehem. Bara för att vården inte skall vara livslång och oåterkallelig innebär detta inte att den skall vara sämre. Det är fortfarande så att familjehemmet under vårdtiden skall träda in i föräldrarnas roll, och då kan man inte heller ställa mindre krav på familjehemmet än vid krav på hem vid internationell adoption. Utredningen skall visa på hemmets lämplighet och är det första steget för att tillförsäkra att barnets bästa tillgodoses, vilket inte är fallet idag.

Arbetet har angränsat andra rättsområden, och många frågor har uppkommit under arbetets gång och utveckling. Dock har jag försökt tydliggöra och klarlägga den problematik som idag finns kring utredningen av familjehem, vilket visats i ovanstående arbete. Hur utvecklingen inom området kommer

att se ut återstår att se när den nya lagen kommer. Dock finns en risk att den här problematiken inte uppmärksammas tillräckligt, och att det kommer krävas ytterligare förändringar för att tillgodose barnets bästa och rättssäkerheten i de här frågorna.

Bilaga A – Nationella bestämmelser

Socialtjänstlag (2001:453)

1 kap. Socialtjänstens mål

1 §

Samhällets socialtjänst skall på demokratins och solidaritetens grund främja människornas

- ekonomiska och sociala trygghet,

- jämlikhet i levnadsvillkor,

- aktiva deltagande i samhällslivet.

Socialtjänsten skall under hänsynstagande till människans ansvar för sin och andras sociala situation inriktas på att frigöra och utveckla enskildas och grupperns egna resurser.

Verksamheten skall bygga på respekt för människans självbestämmanderätt och integritet.

6 kap. Vård i familjehem och hem för vård eller boende

Allmänna bestämmelser om vård utanför det egna hemmet

1 §

Socialnämnden skall sörja för att den som behöver vårdas eller bo i ett annat hem än det egna tas emot i ett familjehem eller hem för vård eller boende.

Socialnämnden ansvarar för att den som genom nämndens försorg har tagits emot i ett annat hem än det egna får god vård.

Vården bör utformas så att den främjar den enskildes samhörighet med anhöriga och andra närstående samt kontakt med hemmamiljön.

Särskilda bestämmelser om mottagande av barn

6 §

Ett barn får inte utan socialnämndens medgivande eller beslut om vård tas emot för stadigvarande vård och fostran i ett enskilt hem som inte tillhör någon av föräldrarna eller någon annan som har vårdnaden om honom eller henne.

Socialnämnden får inte lämna medgivande eller fatta beslut om vård utan att förhållandena i det enskilda hemmet och förutsättningarna för vård i hemmet är utredda. Om nämndens prövning gäller ett hem i en annan

kommun, skall nämnden informera och samråda med den kommunen innan den fattar sitt beslut.

7 §

Socialnämnden skall i fråga om de barn som avses i 6 §

- medverka till att de får god vård och fostran och i övrigt gynnsamma uppväxtförhållanden,*
- verka för att de får lämplig utbildning,*
- lämna vårdnadshavarna och dem som vårdar sådana barn råd, stöd och annan hjälp som de behöver.*

9 §

Ett medgivande enligt 6 § att ta emot ett barn för stadigvarande vård och fostran meddelas av socialnämnden i vårdnadshavarens kommun.

Den nämnd som har lämnat medgivande enligt 6 § fullgör skyldigheterna enligt 7 §.

Internationella adoptioner

12 §

Ett barn med hemvist utomlands får inte utan socialnämndens medgivande tas emot i syfte att adopteras av någon som inte är barnets förälder eller har vårdnaden om barnet. Medgivande skall inhämtas innan barnet lämnar det land där det har sin hemvist.

Medgivande får lämnas endast om den sökande är lämpad att adoptera. Vid den bedömningen skall särskild hänsyn tas till sökandens kunskaper och insikter om adoptivbarn och deras behov och den planerade adoptionens innebörd, sökandens ålder, hälsotillstånd, personliga egenskaper och sociala nätverk. Sökanden skall vidare ha deltagit i av kommunen anvisad föräldrautbildning inför adoption.

Om sökanden har adopterat barn från utlandet tidigare får medgivande lämnas även om han eller hon inte har deltagit i föräldrautbildning.

Medgivandet upphör att gälla om inte barnet har tagits emot i hemmet inom två år från det att medgivandet lämnades.

11 kap. Handläggning av ärenden

1 §

Socialnämnden skall utan dröjsmål inleda utredning av vad som genom ansökan eller på annat sätt har kommit till nämndens kännedom och som kan föranleda någon åtgärd av nämnden.

Vad som har kommit fram vid utredning och som har betydelse för ett ärendes avgörande skall tillvaratas på ett betryggande sätt.

2 §

Vid en utredning av om socialnämnden behöver ingripa till ett barns skydd eller stöd får nämnden, för bedömningen av behovet av insatser, konsultera sakkunniga samt i övrigt ta de kontakter som behövs. Utredningen skall bedrivas så att inte någon onödigt utsätts för skada eller olägenhet. Den skall inte göras mer omfattande än vad som är motiverat av omständigheterna i ärendet.

Utredningen skall bedrivas skyndsamt och vara slutförd senast inom fyra månader. Finns det särskilda skäl får socialnämnden besluta att förlänga utredningen för viss tid.

Den som berörs av en sådan utredning skall underrättas om att en utredning inleds.

3 §

När ett barn behöver vårdas i ett eget hem än det egna skall en plan upprättas för den vård som socialnämnden avser att ordna. Planen skall även uppta åtgärder och insatser som andra huvudmän har ansvar för.

Lag (1990:52) med särskilda bestämmelser om vård av unga

Inledande bestämmelse

1 §

Insatser inom socialtjänsten för barn och ungdom skall göras i samförstånd med den unge och hans eller hennes vårdnadshavare enligt bestämmelserna i socialtjänstlagen (2001:453). Insatserna skall präglas av respekt för den unges människovärde och integritet.

Den som är under 18 år skall dock beredas vård enligt denna lag, om någon av situationerna om anges i 2 eller 3 § föreligger och det kan antas att behövlig vård inte kan ges den unge med samtycke av den eller dem som har vårdnaden om honom eller henne och, när den unge har fyllt 15 år, av honom eller henne själv.

Vård med stöd av 3 § får även beredas den som har fyllt 18 men inte 20 år, om sådan vård med hänsyn till den unges behov och personliga förhållanden i övrigt är lämpligare än någon annan vård och det kan antas att behövlig vård inte kan ges med den unges samtycke.

Vissa andra åtgärder får vidtas utan samtycke enligt 22 och 24 §.

Vid beslut enligt denna lag skall vad som är bäst för den unge vara avgörande.

Den unge skall få relevant information och hans eller hennes inställning skall så långt möjligt klarläggas. Hänsyn skall tas till den unges vilja med beaktande av hans eller hennes ålder och mognad.

Beredande av vård

2 §

Vård skall beslutas om det på grund av fysisk eller psykisk misshandel, otillbörligt utnyttjande, brister i omsorgen eller något annat förhållande i hemmet finns en påtaglig risk för att den unges hälsa eller utveckling skadas.

3 §

Vård skall också beslutas om den unge utsätter sin hälsa eller utveckling för en påtaglig risk att skadas genom missbruk av beroendeframkallande medel, brottslig verksamhet eller något annat socialt nedbrytande beteende. Vård skall också beslutas om den som dömts till sluten ungdomsvård enligt 35 kap. 5 § brottsbalken vid verkställighetens slut bedöms vara i uppenbart behov av fortsatt vård för att inte löpa sådan risk som avses i första stycket.

Bilaga B – Internationella bestämmelser

FN:s Barnkonvention

Artikel 3

- 1. Vid alla åtgärder som rör barn, vare sig de vidtas av offentliga eller privata sociala välfärdsinstitutioner, domstolar, administrativa myndigheter eller lagstiftande organ, skall barnets bästa komma i främsta rummet.*
- 2. Konventionsstaterna åtar sig att tillförsäkra barnet sådant skydd och omvårdnad som behov för dess välfärd, med hänsyn tagen till de rättigheter och skyldigheter som tillkommer dess föräldrar, vårdnadshavare eller andra personer som har lagligt ansvar för barnet, och skall för detta ändamål vidta alla lämpliga lagstiftnings- och administrativa åtgärder.*
- 3. Konventionsstaterna skall säkerställa att institutioner, tjänster och inrättningar som ansvarar för vård eller skydd av barn uppfyller av behöriga myndigheter fastställda normer, särskilt vad gäller säkerhet, hälsa, personalens antal och lämplighet samt behörig tillsyn.*

Europeiska konventionen angående skydd för de mänskliga rättigheterna och de grundläggande friheterna

Artikel 8

- 1. Var och en har rätt till respekt för sitt privat och familjeliv, sitt hem och sin korrespondens.*
- 2. Offentliga myndigheter får inte inskränka åtnjutandet av denna rättighet annat än med stöd av lag om det i ett demokratiskt samhälle är nödvändigt med hänsyn till statens säkerhet, den allmänna säkerheten, landets ekonomiska välstånd eller till förebyggande av oordning eller brott eller till skydd för hälsa eller moral eller för andra personers fri- och rättigheter.*

Käll- och litteraturförteckning

Rättsligt material:

Nationell:

Socialtjänstlag (2001:452)

Lag (1990:52) med särskilda bestämmelser om vård av unga

Föräldrabalk (1949:381)

Internationellt:

FN:s konvention om barnets rättigheter

Europeiska konventionen om skydd för de mänskliga rättigheterna och de grundläggande friheterna

Förarbeten:

Regeringens propositioner:

Prop. 1924:150

Prop. 1979/80:1 del A

Prop. 1989/90:28

Prop. 1996/97:124

Prop. 1997/98:182

Prop. 2003/04:131

Prop. 2006/07:129

Statens offentliga utredningar:

SOU 1977:40

SOU 1997:116

SOU 1999:97

SOU 2005:81

SOU 2009:61

SOU 2009:68

Övrigt rättsligt material och utredningar:

Riksdagens revisorer 2001/01:16, *Familjehemsvården*

Riksdagens revisorer 2002/03:RR8, *Riksdagens revisorerers förslag angående familjehemsvården*

Länsstyrelserna, *Socialtjänsten och barnen – länsstyrelsernas granskning av den sociala barn och ungdomsvården 2006-2007*, Barnuppdraget 2006-2007, ISBN: 978-91-7281-301-4

Doktrin:

Arvill Sverne Ebba och Agneta Svensson, *Adoption*, andra upplagan, Norstedts Juridik AB, 2008

Bergstrand Bengt Olof, *Den nya socialtjänstlagen – uppdaterad utgåva 2009*, Bokförlaget Kommunlitteratur, 2009

Dahlberg Cristina och Forssell Anne, *BBIC i praktiken – att knäcka koden*, upplaga 1:3, Studentlitteratur 2006

Englundh Elisabeth, *Barnets bästa i främsta rummet – en pedagogisk utmaning?*, första upplagan, Liber AB, 2009

Erman Margareta, *Socialtjänstlagen – en vägledning*, Kommentus förlag, 2005

Hollander Anna, *Omhändertagande av barn: en studie av barnavårdsrätt i förvaltningsdomstolarna åren 1974, 1977 och 1982*, Aktuell juridik 1985

Lundström Tommy, *Tvångsomhändertagande av barn; en studie av lagarna, professionerna och praktiken under 1900-talet*, Stockholms universitet 1993

Mattsson Titti, *Barnet och rättsprocessen – rättssäkerhet, integritetsskydd och autonomi i samband med beslut om tvångsvård*, Juristförlaget i Lund, 2002

Mattsson Titti, *Barnet som subjekt och aktör – en rättslig studie av barn i familjehem*, Iustus förlag, Uppsala 2006

Ponnert Lina, *Mellan klient och rättssystem - tvångsvård av barn och unga ur socialsekreterares perspektiv*, Socialhögskolan, Lunds universitet 2007

Material från socialstyrelsen:

Socialstyrelsen författningssamling:

SOSFS 2006:5, *Socialstyrelsens föreskrifter och allmänna råd om dokumentation vid handläggning av ärenden och genomförande av insatser enligt SoL, LVU, LVM och LSS*

SOSFS 2008:8, *Socialstyrelsens handläggning av ärenden om adoption*

Socialtjänstförordningen:

SoF 2001:937

Övrigt material:

Socialstyrelsen, *Grundbok – Barn och unga i centrum*, ISBN 91-85482-28-5, artikelnr 2006-110-7, publicerad www.socialstyrelsen.se april 2006

Socialstyrelsen, Rasmusson Bodil, *Analys, bedömning och beslut i utredningar enligt BBIC*, ISBN 978-91-86301-02-6, artikelnummer 2009-126-75, publicerad www.socialstyrelsen.se februari 2009

Socialstyrelsen, *Adoption – handbok för socialtjänsten*, ISBN 978-91-85999-36-1, artikelnummer 2008-101-5, juni 2008

Socialstyrelsen, *Handläggning och dokumentation inom socialtjänsten*, ISBN 978-91-85999-12-5, artikelnummer 2008-101-1, Västerås 2008

Socialstyrelsen, *Grundbok – barns behov i centrum*, ISBN 91-85482-28-5, artikelnummer 2006-110-7, publicerad www.socialstyrelsen.se april 2006

Socialstyrelsen, *Barn och unga i socialtjänsten – utreda, planera och följa upp beslutande insatser*, ISBN 91-85482-59-5, artikelnummer 2006-101-6, oktober 2006

Material från internet:

http://www.domstol.se/templates/DV_ListArticle_10978.aspx (hämtat 2010-09-01)

Rättsfallsförteckning

Då beslut angående utredningen av familjehem inte är överklagbart har några rättsfall inte heller behandlats. Dock har material från riksdagens ombudsmän använts, och då material från justitieombudsmännen.

Justitieombudsmännens ämbetsberättelse:

JO 1998/99:JO1 (4835-1996)

JO 2002/03:JO1 (2948-2000)